

RAST

REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBENA VPRAŠANJA

LETNIK XIX, JULIJ 2008, št. 3-4 (117-118) ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

UNIVERSITETA
LJUBLJANA
V. 10. 2008

VSEBINA

str RAST št. 3-4 (117-118)

UVODNIK

O šoli

215 Barica SMOLE

LITERATURA**Poezija**

Cikel iz spetega sadja

217 David BEDRAČ

Pesmi

222 Franci ŠALI

Znova

226 Marica ŠKORJANEC

Golob

Mačka

227

Razgled

Ozimina

228

Proza

Sestrična

229 Tone PAVČEK

Na stranskem tiru

233 Suzana TRATNIK

Mina

237 Stane PEČEK

Prevod

Muholovec

239 Zilhad KLJUČANIN

Prevod: Barica SMOLE

Ptica iz druge jate

245 Zlatko TOPČIČ

Prevod: Barica SMOLE

KULTURA

Kapiteljska njiva v Novem mestu

250 Borut KRIZ

Valvasor – tehnik in izumitelj

255 Stanislav JUŽNIČ

Abu Soliman – misijonar in veliki raziskovalec

263 Rasto BOŽIČ

Petdeset let avtoceste bratstva in enotnosti

269 Zorka SKRABL

Tujerodne invazivne vrste

274 Maja SMOLE ĐORĐEVIĆ

NAŠ GOST

Pesnik, ki gre za soncem.

Pogovor s pesnikom, esejistom, prevajalcem in
urednikom, akademikom Tonetom Pavčkom

278 Ivan GREGORČIČ

DRUŽBENA VPRAŠANJA

Izgradnja gospodarskega središča JV Slovenije

297 Igor VIZJAK

Dolenjsko, posavsko in belokranjsko gospodarstvo v
strukturi konkurenčnosti slovenskega in svetovnega
gospodarstva

309 Joža MIKLIČ

ODMEVI IN ODZIVI

Sprehod skozi slikarsko-kiparske odprtine neprehodov

319 Aleksandra ROŠER

Maja Kastelic: Slilke 2004 - 2006

320 Goran MILOVANOVIĆ

Franjo Stiplovšek in Krško

322 Oži LORBER

Novomeške hiše in ljudje

324 Boris GOLEC

Poljudno slikovita dežela situl

327 Rasto BOŽIČ

Kristalno prelivanje metaforičnih stanj in občutij

329 Barica SMOLE

Černačevi garači in postopači

330 Franci ŠALI

Zgodba o težki mladosti suhokranjskega dekleta

331 Franci ŠALI

KRONIKA

Marec – april 2008

334 Lidija MARKELJ

82
RAS

D2009/5259

Igor Banfi: OGRAJE - VRATA, mešana tehnika na platnu, 2008, 50 x 60 cm

O ŠOLI

Če učenca prvega razreda vprašate, kaj je počel v šoli, bo največkrat rekel, da so se igrali, vi pa boste morda pomislili, da je dobro, če se učijo skozi igro, saj šestletniki zares potrebujejo igro in vso pozornost dveh gospa v razredu. Ampak potem pridejo v drugi razred in v njem je samo ena učiteljica. Družba šolnic (in šolnikov, če je kje kakšen) ne ceni, obremenjeni so s kupom administracije, vse mora biti zapisano, opisovati morajo uspeh učencev, cel majhen elaborat o vsakem od njih morajo narediti, pripravljati jih morajo na tekmovanja, imajo toliko dopusta kot kakšen uradnik, čeprav jim po ušesih neprestano odmeva vrišč, čeprav naj bi bili s srcem in glavo čisto z otroki, z vsakim posebej ... Ne morejo se zazreti skozi okno in si odpočiti oči na drevesu pred šolo, največkrat niti na bolniško ne grejo, prestojijo angine, ki jim bodo pustile posledice na srcu, pa na ščitnici, da o glasilkah niti ne govorimo ...

Lani jeseni je ena od znank, ki ima najstarejšo hčer v drugem razredu neke ljubljanske šole, prijokala z govorilnih ur; rekli so ji, da malčica ne zna brati in se mora tega naučiti doma. Seveda ne zna, tega so se komaj začeli učiti. Starša sta visoko izobražena, on ima poklic, ki zahteva dežurstvo, če tega ni, študira, ker dela doktorat. Tudi mamica ima visoko izobrazbo in je v službi, največkrat pelje mlajša dva v vrtec, starejšo pa v šolo, domov pridejo ob petih, kaj žensko čaka potem, je menda vsem jasno ... Ta mama kljub obremenjenosti spremlja svojega otroka, najbrž pa jih je kar nekaj, ki tega zaradi različnih razlogov ne morejo. Seveda je treba vaditi branje tudi doma, ampak šola bi morala najti čas za učenje branja in za njegovo utrjevanje. Menda je eden od ravnateljev na svoji šoli uvedel tedensko četrt ure branja za vse zaposlene, tudi za snažilke, mimo načrtov in "menedžeriranja", ki naj bi ga ravnatelj opravljal zdaj, ko imajo vodje šol pretežno to nalogo.

Nobene okrogle mize ni o tovrstnih zagatah staršev in otrok, bolj malo je zapisanega, vendar domnevam, da je problemov kar nekaj. Pred leti me je tako obupana znanka prosila, da njenemu osnovnošolcu razložim Gregorčičevo Soči. Pogledala sem v fantov zvezek in tam je pisalo: anafora, epifora, anadiploza ... Pogovarjala sva se z njim o tej reki, na kateri je s straši med počitnicami že raftal, pa o fašizmu in prvi svetovni vojni in se potem z njim spustila po Gregorčičevih brzicah. Ko sva priveslala tja, kjer "trudno leze in počasi", je rekel: "Saj je čisto preprosto!" Upam, da so v šoli govorili o Gregorčičevih poezijah tudi drugače, pa fant ni poslušal. Morda so tudi zapisali še kaj več, le on ni. Prav gotovo pa ni bilo prav, da so zastrupili krasoto "hčere planin" s tujkami, ki z doživetjem pesmi nimajo ničesar skupnega, povrhu pa še s primeri niso bile ilustrirane. Po šoli se neusmiljeno lomasti, z njo eksperimentirajo, kot ne bi bila izjemno občutljiv organizem, kvečjemu kakšen Merc se oglasi, pa nek ravnatelj je odstopil, v oddaje največkrat povabijo kakšno naftalinsko bivšo ravnateljico; javnost pa večinoma molči. In ko šolski sindikat izpogaja kakšno svojo pravico, šolnikom rečejo, da upajo, kako bodo zdaj več in bolje delali. Zdravnikom tega seveda niso rekli in še komu ne ...

Čemu to pišem? Ker mislim, da je naloga osnovne šole, da otroke

nauči predvsem brati. Potem bodo znali brati tudi pesmi in še kaj, tudi navodila nalog pri fiziki in kemiji, pa številke, zemljevide pa vse drugo ... V medijih je toliko vsebin in podob, da jih že tako odtegujejo od tega, če pa so v branju šibki, je tovrstna nevarnost še toliko večja. In menim tudi, da nekateri učitelji ne bi smeli učiti, tisti pa, ki to znajo in zmorejo, bi morali biti pošteno plačani in imeti tudi dopust kot nekoč. Najprej pa bi se morala spremeniti politika izobraževanja, za katero imam včasih občutek, da namenoma vzgaja in izobražuje tako, da bi bili učenci nekoč nevedne ovčice. Takšna kot je, se je začela že pod vodstvom prejšnjega ministra, zanimivo pa je, da se tudi pod vodstvom sedanjega samo razvija v isti smeri.

Po moje je učitelj/ica v šoli zato, da vzgaja in uči, ne pa da izpolnjuje kupe obrazcev, prosi, kdaj lahko vpraša, sestankuje, zbira točke za napredovanje, pripravlja "projekte", vodi učence na tekmovanja, jim nalaga izdelavo plakatov in izpolnjuje pogoje, kot je "sodoben pristop v komunikaciji s starši" in "sposobnost upravljanja digitalnih tehnologij", kot piše med drugim v razpisih na spletni strani pristojnega ministrstva.

V tej številki Rasti žal ni nobenega zapisa na to in podobne teme, čeravno je bilo zaprosenih nekaj strokovnjakov - praktikov, da bi pisali o njej. Je pa Joža Miklič zapisala pogovor z Borisom Ložarjem, ki govori o pomenu znanja za razvoj in o kritičnih zaostankih Slovenije na kadrovskega področju, Tone Pavček pa v imenitnem intervjuju, ki ga je z njim naredil Ivan Gregorčič, opozarja, da ima šola dve možnosti: naredi lahko človeka, uspešnega za življenje, ali pokornega in poslušnega delavca.

Barica Smole

David Bedrač **CIKEL IZ SPETEGA SADJA**

ČEŠNJA

*Okrog rdeče pomladi se bo ovila.
Do koščice ni daleč. Do koščice ni blizu.
V centru mesa je center. Od tam izvira.
Od tam njeno ljubkovanje zgodnjega jutra v sebi.
Pozni večer je tudi zakopala vase.
Pod toplo, rdečo kožo. Nastavlja se. In vabi.
In vpliva na sonce. Sonce jo posnema,
ko pada izza drevesa kot rdeča češnja
in se obesi na drevo. K njej.
In začitita drug v drugem podobno koščico.*

BANANE

*Banane raziskujejo. V šopih stojijo.
Ovohavajo skozi zelene nosove.
Dolge so kot afriški dan. Kot pesek,
ki ga nosijo za olupki. Pesek,
ki se je strdil v mehko belo srce.
Banane raziskujejo dneve, njihove premike,
ločitve, dihanje ljudi, ki baje bivamo.
Banane nas ovohavajo kot umirjeni psi.
Banane so na koncu rumene in
obenem umazane s krvjo. Zemlja krvavi iz njih.
Iz nosov se ji navzgor cedijo gosti, krvavi smrkliji.*

JAGODA

*Kje pravzaprav si, jagoda, ko te plemeniti
žgano jutro? In kam?*

*Kam se ti nabira tema? Globača? Tvoj kis?
Kje se zmehta glava, ki leze vase?*

*Kam rasteš, jagoda, ko ti postaja jutro pretesno
in se nasloniš na čas? Na lastni prostor?
Na večer, ki to ni?*

*Kam počiš, ljubica,
ko ti tu zmanjka prostora?*

LIMONA

*Limona počí. V sebe. S sunkom.
S sunkom se zakotali. S sunkom špricne.
Po listih. Solze se cedijo v veliko zemljo.
In se vzpnejo nazaj.
Oko zapeče: naše in njeno.
In se sprime: naše in njeno.*

*Med njima je vse, kar je okrog njiju,
in kar je mèd in mèd in mèd.*

Kaj je? Kaj?!

Da ni to, kar nam že vse življenje po tihem uhaja iz telesa ...

LUBENICA

*Rekla bi, naj se otroci hranijo s koščicami,
da bodo vzkalili,
naj ji nežne roke ženske operejo obraz od znotraj,
naj si moški operejo suha usta z njeno notranjo ranljivostjo,
naj ostanke položijo na zemljo,
na njeno telo,
ki je nastajalo,
medtem ko je rasla nazaj v maternico,
tja,
kjer je bilo tako,
kot bi ne bilo dovolj centimetrov.*

*In je bilo v vsakem milimetru
kilometre ljubezni.*

JABOLKO

*Jo pravilno bereš? Je lepo napisana?
Kako ji bo naslov – Jutro? Pena? Slad?
Kako jo boš obrisal, da bo? Da še vedno bo?
Zaljubljena in odprta? Kam jo boš dal –
Na mizo? Na omarico? V usta?
Jo upaš pregrizniti? Preklati? Ubiti?
Jo boš res preklal z vsemi zobmi,
da bo padla kot zdrobljena, hreščeča glasba,
kot človek, ki se je upognil iz prostora
in postal nikjer in nikoli več?
Jo upaš zabiti v čas? Izdreti iz lepote?
Jo suniti? Se sploh upaš dotakniti njene energije?
Njene ideje, ki jo nosi? Njenega, kar je njeno?
Ona je, jabolko, gladko, da vse spolzi.
Dosledno. In vedno. In večno.
Čprav jo imaš, je nimaš. Čprav jo držiš,
jo istočasno spuščaš skozi svoje središče.
In iščeš naslov – Pot? Dotik? Možnost?,
kako jo obdržati in kako pojesti,
ne da bi jo pri tem razdril in ranil
in spremenil v kašo in bi se spomnil,
da bo čas nekoč to isto napravil s tvojim obrazom?*

KIVI

*Ta zelena, mučilna naprava s koščicami,
ta sadist z dlakavo skorjo, z nohti v očeh,
s konicami v koži, z iglami v grlu,
ta napeta piraja, ki plava v njem,
ki odgrizne jezik in ustno votlino in splava med žile
in nas žre od znotraj in nas do konca izprazni.*

*Ta stroj, ki ima v sebi taborišče okusa,
ki bo dal koščice v nas,
da bodo napadle
in posrkale svetlobo iz oči
in številke iz mišic
in mokri prah z dna kosti.*

*In te koščice, dolge nič centimetrov,
nam bodo kri zalepile nekega dne.*

Globoko v zemljo.

ANANAS

*Zakaj si se spojil? Zakaj se nisi
prevrnil v lastne oči na primer?
Zakaj si oder? Se hočeš uprizoriti?
Do kam? Do zemlje? Čez obraz?
Prek svojih delov, ki sestavljajo odnose?
S katerim bitjem bi cvetel, če te ne bi srečala
usta, če te ne bi goltalo grlo, lačno in mlačno?
Si res hočeš do konca zapeti skorjo?
Biti nedostopen sadež, ki ničesar ne pozna?
Ker se noče poznati ...*

*Zakaj si se spojil? Zakaj vse takoj prežvečiš?
Zakaj nas potem pljuvaš, kot da si ne zaslužimo?
Kot da si zaslužimo le trdi pljunek, ananasov kamen?*

*Slišiš, ananasek, zvonovi ti zvonijo?
Krsta je v tebi. Ti si v njej. Ti neseš njo, ona tebe.
Ti se ustaviš, ona te zatesni in potuje naprej.*

*Tako je to. Krste so vztrajne plesalke veselja,
mi njihovi soplesalci – one izbirajo, s kom bodo na koncu
plesale ...*

HRUŠKA

*Imeti en sam namen: iti v njen ugriz
in se vprašati, kje in kako se začeti
in kdo je maternica komu.*

*Imeti en sam namen: iti skozi njeno toplo stran
in se segreti v njene olupke
in se zadržati v peclju, polnem življenja.*

*Imeti en sam namen: sebe spreminjati
in se pojesti s hruško
in se nenadoma s severa telesa glasno poklicati na jug.*

MALINA

*Mar ni življenje podobno malinam,
ki jih grmi pripnejo nase
in odpnejo nekega dne
in spustijo skozi odprte predale
zemlje?*

*In ti predali –
še nihče doslej jih ni uspel zapreti!*

SEMENA

*Znebim se
teže ...,
ko smrt
poseže –
takrat bodo
legla v prst
bremena ...,
Morana
me odveže
za vsa semena.*

KRESNA NOČ

*Prevesila
je sevka
v vodo.
Na bregu
topol
je vzdrhtel.
S krošnje
k njej je list
zdrsnel ...
Poljubi jo.*

VABILO

*Prisedi malo,
semkaj
na skalo,
med plivkanje
morja ...,
zdi se,
kot da bi
k bregu trkljalo
dragulje
zrelega polja ...
Ne bom ti
segel v lase,
le rekel bom vse,
kar nosi srce,
šel onkraj obzorja.*

VEZENINA

*Iz rezin
sna več
ne brstiš,
grlica ...
Občutje
je ugaslo,
srce te je
preraslo,
odložilo ...,
se je
oddahnilo.
Si vezenina
ugaslih
utrinkov ...*

ŽIVLJENJE

*Zmrzlo zemljo
je ogrelo,
drevo je
razpelo popke,
polje ozelenelo,
iz panja
je zvabilo čebelo,
brskajo
po poljih čopke.
Življenje znova
se je začelo:
vzknilo je, pognalo,
v mnogotero oživilo.
Ljubilo, dajalo bo,
se žrlo, trpelo ...,
dozorelo – dogorelo.
Le kaj bo letos,
letos z mano počelo ...*

DARITEV

*Vem, kako ti je
živeti z mano,
z dediščino
prednikov ...
Sprosti dobro,
zajezi slabosti,
bolje nama bo
v koži rodov.*

PRIČAKOVANJE

*Motrim
njeno gnezdo ...
Na pomlad
se bo vrnila,
poletavala
bo nad vodo.
In jaz z njo.
A kaj,
če je ne bo ...*

POMLAD

*Ko te srce
začuti, tedaj
razpre peruti,
rodi smehljaj,
poleti tja
v čebelji gaj.*

V DOLINO

*Od skal ogret
sem poniknil
pod krošnje,
ovinkarim med
smolnimi debli,
drčim ko vrag
po kotanjasti rebri
v globače,
k njivam v ogradah,
da prinesem
zrak med domače.*

Franci Šali

PRI DUŠI

*Tkem
z nitmi sonca,
stkano
rad podarjam.*

*V človeka
verujem,
vidim obzorja
brez zla.*

*Zato bi zdaj
grabil, stiskal
nenasitne goltance,*

tako mi je pri duši.

*Znova
vdihavam zapuščenost.
V dlani se zabadajo
trnaste ograje
junijskih vrtnic,
priklepajo me
na bežno odcvetanje,
na vroče frfotanje
popoldanskih ur:
Znova so začrtane
moje poti naravnost
in pod podvozom.
Nikogar ne čakam
sredi nesrečanj.
Odpiram in zapiram neka vrata,
a vrata so le nekaj minljivega,
v brezčasnosti med mano
in tistim zamolklim gozdom,
na dan svetega Petra in Pavla
v vonju negotovega dežja.*

GOLOB

*Ob morju tavajo počasni gosti,
jesenski poldan je, nekje zvoni,
otroci tekajo za smešnim starim možem,
golob na cesti beli kruh drobi.*

*Na valu sonce se je zaiskrilo,
otrok zajokal je, golob drhti,
na tlaku trupelce je v krvi obležalo,
razbiti val ob kamnu se peni.*

*Pobrala je goloba nekaj starka,
na tleh ostala pega je krvi,
stopila k bregu je in zamrmrala:*

MAČKA

*Žaromet, ki je švignil
čez križišče cestnih svetilk,
zapušča na cesti mačko
s prašnim kožuhom.*

*Zelena alga smrti
se razrašča
v krvavi solzi
izteklih oči,
odrezana šapa
opotekaje se prede
neskončni klobčič
krvi.
Pohlepna žeja življenja
hlantanje liže
z izsušenim jezikom
zelena
asfaltna
tla.
V avtu pa lupita pomaranče
gospod
in gospa.*

RAZGLED

*V daljavi
zobate ostrine
gozdov.
Razgaljene prsi bregov,
ovite
v prosojno meglo.
Proti praznemu nebu
iztezam
prosečo dlan.
Iz težke, vlažne
prečute noči
se spovija
novembrski dan.*

OZIMINA

*V ogradi se pase živina
in mimo hodijo ženske
s črnimi rutami.*

*Ali je ozimina
že vzknila?*

*Tanko cvrkataje
vztrepeta*

v trnasti živi meji

in izzveni,

zvonjenje

srebrni

v prvi slani.

*Bežen stik najinih rok
se razdvoji.*

*Mimo naju gredo ženske
s črnimi rutami*

in začudeno

sklepajo roke.

Na oranicah

je ozimina

že vzknila.

Tone Pavček **SESTRIČNA**

Iz knjige Čas duše, čas telesa, 4. del, ki bo izšla letos ob avtorjevi 80-letnici.

O njej pišem z zavistjo. Kot o nedoseženi vzornici. Vse življenje je bila pred menoj. Kot neustrašenka. Kot zgled za hrabrost.

Vse življenje se mi je zdela mlada in gibčna, ena sama hitrost, zagnanost ali v delo ali v veselje. Žalost in skrbi, ki jih ni bilo malo, je metala čez ramo, četudi jo je navznoter grizlo. Z dovtipom, s šalo ali s kletvico se je kakor z zamahom roke pred nadležnim obadom branila in reševala. Rešila jo je zadnja gostja. Priklicala jo je z očitkom, češ, kaj se pa zdaj še ta obira. Tako je bila še v zadnjih dneh, že krepko čez osemdeset, v besedah gibčna in mlada, prava jezičnica. Moja sestrična.

Sorodnikov ne izbiramo. Vsiljeni so nam ali podarjeni. O nas je odvisno, kako jih sprejemamo, vendar nemalo tudi od njih, kakšni so in kako znamo oboji hoditi po sorodniški brvi. Imaš srečo in se ujameš z bratom, s stricem, z nečakom, s sestrično in imaš narobe srečo in si ti tuj njim in oni tebi. Tujci v žlahti. Nežlahtno, vendar pogosto.

Vezi so krhke in se lahko kaj kmalu pretrgajo. Včasih celo kruto in do kraja nerazumljivo, kot v zadnji vojni, ko je šel brat nad brata, sin nad očeta, nečak nad strica brez pomisleka in brez usmiljenja. Tudi moja sestrična je ta surovost časa, ki je šla med vojno po Dolenjski, zajela in ne le oplazila. Njen brat je bil najprej partizan, kasneje domobranec, njen fant in kasnejši mož pa obratno, najprej vaški stražar, potem do konca partizan. Menjavallo se je eno hudo z drugim. Le njeni trdoživosti in narobni naravi njenega cagavega rodu gre zahvala, da je prizadejano zlo prenašala in premagovala. Bila je namreč iz druge snovi kot mnogi v njeni ožji in širši žlahti, iz trdne in iz žlahtne. Tako se ob njenem značaju še zdaj kdaj sprašujem, če sva si midva zares v žlahti.

Dejstva, rodovniki, sorodstvene zveze potrjujejo najino rodovno skupnost, najsi sva si bila zmeraj še tako različna.

Njo je bila v življenju ena sama pridnost. Naj se zdaj, mrtva, spočije vsaj v zemlji, če že ne tudi v zasluženih nebesih. Tako ji govorim na dan mrtvih, ko ji, zmeraj svetlo goreči, prižigam svečo in se trudim stopati po njeni poti življenja.

Življenje, ki ji je bilo dano, je bilo trdo in kruto, zaznamovano s hudim. Rodila se je kot zadnji otrok številčne družine, in kot taka je ob rojstvu požela nemalo negotovanja, češ, kaj pa je bilo še te treba. Potem so jo kot najmlajšo imeli radi, vendar še bolj zaradi zle usode v družini: njeni starejši bratje in sestre so umirali. Najprej za špansko, potem za slovensko. Smrt je večkrat kot rojstvo stopila v njihov in njen dom, njo pa je, kakor se je izkazalo, zmeraj utrjevala. Z njo je bila smrt milostna, ni je pahnila v obup, ampak dvignila k delu in v življenje.

Pod prvim svojim priimkom pred poroko je še mladoletna dočakala, da so ji iz hoste na lojtrnem vozu na otepu slame pripeljali mrtvega brata. Bil je praznje oblečen, kot da je šel na oklice, pa se je le sprehodil mimo največje domače njive Na loparju, zaviti v temačno hosto, kjer se je prijazna veja bukve znižala in so ga temne sence sprejele

medse. Nekaj let zatem je od doma odšla čez hrib v sosedno vas sestra, dve leti starejša, takrat komaj enaindvajsetletna. Ni se vrnila, našli so jo v hosti, počila je na mahu v zavetju dreves in s priklicano črno slovensko gostjo smrtjo ob sebi.

Še jaz, tedaj otroče, pomnim sestričin jok in jok njene matere, moje botre, še čutim v nosnicah in v prsih dušljivo dehtenje rož in vencev, vidim beli pokrov krste s srebrnim križem, naslonjen na zid ob vratih, še slišim zabijanje žebeljev v krsto in potem konja in voz in dolg žalosten sprevod iz vasi do pokopališča na hribu pri fari. Sprevod, ki ni bil njen prvi, doživela jih je in preživela še veliko. Toda pri njej se je hudo obračalo v dobro, ne v slovensko cagavo smer: z vsako smrtjo in po vsakem pogrebu sta se v njej okrepli trdnost in trdoživost. Grizla je s še večjo ihto v breg, v strmino, vztrajala samotnica proti vsem urokom in blodnjam v svojem rodu, postajala zmagovalka nad cagavostjo in pričevalka življenja. Vedela je, kako je, ko pride siv dan z nebom, povešenim do tal, čutila, kako je, ko pride temna misel in te zvrtniči k tlom, spoznala, kako nemočen si, ko pride nemoč v telo, da bi kar samo leglo na tla, temno izročilo rodu ji je trobentalo o tem, vendar se je obrnila na svojo, na sončno stran. Morda je v takem hudem času zaslišala dober glas, prijazen klic, nemara se ji je skozi znova presvetleno obzorje oglasila nebeška trobenta, ki je razpršila temoto senc, ji dvignila misel od tal kvišku, da je vse, vse v njej reklo: Gremo naprej! V jutri. Stopila je v nov žlak, le na obrazu se ji je zaorala ena guba več.

Pomnim, kot bi bral stare bukve: Odhajali so drug za drugim. Šli so, da se ne bi vrnili. Vidim: sprevod iz hiše očetove, iz doma življenja rine med molitvijo - ki je za nas bridko smrt storil - in med solzami živih na hrib mrtvih, od koder se ne vidi ničesar več na tem svetu; spremljam ponovno sprevod mrtvega na njegovem zadnjem pohodu z znanega v neznano, z zemlje v zemljo. Sprejema jih mirno, pridušeno, odprtih rok, saj jih je vajena od prej, ko so jo orali, pleli, gnetli, tlačili in ljubili; zanje ostaja taka, kot jo poznajo in kakršna je za njih zmeraj bila: dobra, živa, domača.

Pomnim, kot bi mi spomin obračal liste v stari bukvi: Meni, mladcu, ki je komaj zapustil otroštvo, je bilo gori na hribu, na mirnopoškem britofu, zmeraj tesno in tuje. Če sem gledal po grobovih, me je obhajala žalost, ki ji še nisem dobro vedel pomena, če sem pogledal naokrog po dolini ali tja gor proti vabečima vzpetinama Golobinjeku ali k Sveti Ani, pa me je zalilo blagoglasje narave, mogočen slap lepote, da sem blagroval celo rajnke, ki imajo tako lep razgled s svojega zadnjega doma. Tako sem nezbran prisostvoval spet in spet obredu, ki je spuščal krste z mrtveci v jame in puščal sledi na obrazih živih. Čez dolgo sem se zavedel, da je ta obred v stalnem ponavljanju človeškega kroga, da je nekje, kot pri izviru studenca ali reke, začetek, ki se tu izteče v svoj konec. In potem sem vedel enkrat za vselej: Življenje in smrt sta kot zaporedje letnih časov.

Zanjo, za sestrično, je bilo to zaporedje gosto in neusmiljeno. Vendar ga je zmogla.

Med vojno je skoraj sama ohranila grunt pred propadom. Bila je povsod: v hiši, pri bolni materi, z burkljami za ognjiščem pri kuhi, s košem ali s keblico v štali pri živini, s plugom na polju, z motiko v vinogradu, s srpom na njivi, s snopom na podu, z voljo in

neustrašenostjo je branila in ubranila dom pred eno in drugo vojsko, pred mojo neizkušenostjo pri kmečkih opravilih in pred svojim strahom, da bo omagala. Zdržala je, obdržala na svojih ženskih ramah razmajani krov domačije. Rešila je ne le enkrat mater pred nameranim odhodom za njimi, ki jih je že črna vila zvalila v smrt, rešila grunt in sebe.

Po vojni se je zanjo začelo znova: poroka, otroci in delo, delo, delo. Ko se je hitrost upehala, ko bi lahko že prišel čas upočasnitve in oddiha, se je ponovilo obredje, ki ga je poznala v svojem rodu pred poroko. Šlo je v grdem baladnem drncu: bolezen in smrt moža, potem nepričakovana smrt sina, komaj poročenega, nazadnje še samonasilni konec hčerke.

Ko mi je o tem zadnjem udarcu usode nemalo pred svojim koncem govorila, mi je dala jasno vedeti, kako njeni domači, sin in snaha in vnuka, mislijo, da ne ve za pravi konec svoje hčerke, vendar da se motijo. "Midva", mi je zaupno šepnila in se mi žalostna zastrmela v oči, "veva vse o tem in nama ni treba ničesar reči."

Res je, vedela sva, in to že dolgo. Ona od takrat, ko se je ob prvi bratovi smrti zavedla težke more na svojem rodu, jaz, ki sem bil, kljub drugačnosti, z njo tudi po tem v sorodu. Nisva govorila, nobene besede, nič, le pogled, s katerim gleda bolečina doživetelega v obraz svoji usodi. Ona, slovenska smrt in jaz, duet že dolgo in ona, sestrična z njo, s slovensko smrtjo že mnogo pred menoj. Zdaj smo skupaj v troje. Najina rana: slovenska cagavost. Najina vera: življenje ostaja. Ona, tretja, je mirna, neprizadeta, zmeraj pripravljena svojim izvoljencem ponuditi lizol, vrv, plin, uspavala in jih odpeljati s seboj iz neobvladljive končnosti v neumljivo neskončnost. Ona je zmeraj na straži, zmeraj pripravljena, zmeraj slovensko uslužna.

Gledam jo, sestrično, na podobah, ki vstajajo pred mano. Na največji šentjurski njivi, Na loparju, kjer pšenica ponuja roko svoje vasi sosedi in ptič, ko jo preleti sede počivat na najbližjo vejo, žanje, prva med žanjicami, s srpom zamahuje na široko, vendar čisto, povesmo pripravi in snop poveže mimogrede, kot bi za hip pogledala v sonce nad svojo glavo ali se uzrla po sklonjenih telesih družic, če jim je treba kaj reči, jih ohrabriti s šalo, s pohvalo, s pijačo. Neumorna in neuničljiva ne ve za utrujenost, ve samo poglavitno: pšenica je lepa in moramo jo čimprej spraviti v kozolec. Proti večeru, ko je voz naložen in pobrano zadnje raztreseno klasje, stoji v zahajajočem soncu na požeti njivi, v eni roki srp, z drugo si popravlja prepoteno ruto na glavi in reče mirno, zbrano: Čast Bogu, to je končano.

Gledam jo doma, na dvorišču pred štirno, preplašeno, s strahom na obrazu, s solzami v očeh, ko je pravkar rešila mater, da se ni utopila. Drži jo, da ne omahne, stiska jo narahlo k sebi, ji govori v ponavljanju eno samo besedo »mat,mat,mat« in jo spravlja v hišo, na toplo, v varnost. Potem pride iz hiše, gre proti štirni in jo zapre, odločno, dokončno, kot da zaključuje pravkar doživeti prizor. V obraz je bleda, utrujena, vendar senca zbeži z njega, ko reče, mirmo in zbrano: Čast Bogu, srečno se je končalo.

Vidim jo ob trgatvi v gorici. Zrelo grozdje, temne jagode črnine ji stresam v brento, ona pa žoka in dremša, da bo ja šlo čimveč v posodo in ne neha, dokler župa ne prekrije zmečkanih jagod. Smeje se, sama zrela in sladka kot grozdje, sama kot polnost in slavospev življenja,

še ne dolgo poročena, mlada, pokončna, zmožna sama vreči brento na rame in jo nesti kamorkoli v hrib ali v dolino, v eno ali v drugo zidanico, najsi tudi še tako daleč. To težo odnese za radost kamorkoli in seveda vse drugače, kot je doslej nosila in nosi še zmeraj pezo svojega rodu in svoje še nepresahle bolečine. Vidim jo: zravnana stopa med trtami navzdol z brento na rami, nič ne pluskne ne na tla, ne po brenti in ne njej za vrat. Je postava iz starih zgodb. Grška kariatida. Ali Dolenjka, ki pravi: Zdržim vse. Nedolgo potem smo spoznali, da tega tedaj ne bi smela početi. Bila je pred porodom, čeprav ji ni bilo videti, sama pa kajpak o tem ni črhnila ne bele ne črne. Vendar je potem, ko je bil mošt v sodih, vsa svetla, rekla: Čast Bogu, tudi to je končano.

Nazadnje sem jo videl v bolnišnici, kakšen teden preden je umrla. Nič ni tožila, nič javkala, ničesar prosila. Bolelo jo je, a je prestajala vse, kot da ne boli. Reševala se je s staro upornostjo in trmasto voljo kljubovanja vsemu hudemu, vmes se je, še bolj kot včasih, zatekala v humor, kot da ji je ta bolezen-dobrobit pač usojena in, kar je človeku namenjeno, mora sprejeti in molčati. Če pa se ob tem lahko smeje, pa še toliko bolje. Poskušala se je smejati, iz smeha ji je kdaj celo šlo v posmeh sebi in svoji bolezni, češ, vidite, zmorem tudi to. Tako je kljubovala zadnji resnici. Zanj je vedela, videla jo je tesno ob sebi, jo najbrž tudi ogovarjala, potem pa rekla mirno, kot da je opravila tudi z njo: Čast Bogu, tudi to bo končano.

Ko smo jo pokopavali tam gori na mirnopoškem griču, na pokopališču, kjer so jo čakali mnogoštevilni njeni dragi, od očeta in matere, bratov in sester, moža in sina, je bil vroč poletni dan. Žgalo je kot žge v dneh žetve pšenice ali ob setvi ajde. Tako sem jo za oddih od sparine vračal v preteklost, na njive, kjer sva skupaj orala, kjer je žela, in njive, ne več njene, so ji pele v slovo s travami in z biljem, z večnostjo zemlje. Vračal sem jo v čas, ko so pokopavali njene, ko je komaj odrasla deklica morala s svojimi mrtvimi prestopiti v zrelost in odgovornost žene. Stala je jokajoča deklica pred hišo, v njej pa so pospravljali pare in se je zaslišalo zabijanje žebeljev v krsto, da je šel srh po telesu. Tokrat tega nisem slišal, le od daleč, se je zdelo, da prihaja kot izročilo in vabilo: Pridi, ne boj se. Krsta je zdrsula v jamo, duhovnik je molil litanije za pokojno grešnico in prosil Boga, da ji odpusti grehe. Neusmiljeno trdo so padale besede molitve vame, budile odpor in zagovarjale pred duhovnikom, pogrebci in Bogom njo, brezgrešnico, ki se je v stoterih bolečinah tisočkrat oprala grehov in vsake krivde.

Tako je odšla pred mano. In četudi sorodnikov ne izbiramo, bi njo še enkrat izbral za svojo. Ker je bila v resnici zmeraj to, kar je bila meni: nedosežena vzornica.

Suzana Tratnik NA STRANSKEM TIRU

Takoj se je prepoznala. V najbolj proslulem članku o tistih ženskah, ki jih je mogoče skorajda brez ostanka stlačiti v monolitno skupino. Pa še kakšne geje zraven. Ženske, ki bi ljubile preveč, če bi le utegnile ... Prepoznala je gospodinjo v sebi, ki jo je tajila in odpravila, odkar pomni. Odkar je depresivna. A znanci jo še vedno previdno zmerjajo s feministko. Cenene, preverjene klofute z etiketo. Kajti nikoli se zlahka ne dotakneš osebnega. Gospodinja ni biologija, gospodinja je koncept. Gospodinja si ali pa nisi. Saj se ve – ne glede na spol, starost, rasno ali etnično pripadnost, spolno usmerjenost, telesno stanje in kar je še osebnih okoliščin.

Gospodinjala je mnogim, ne v ožjem smislu gospodinjstva, ampak na celosten način. Vsèstransko. Denimo, ko je še imela ljubico Petro, ki ni bila nikoli njena partnerka, a seveda je bila sama zadnja, ki je to vedela. Srečala je Petro in ta je takoj rekla, da jo samo ona razume, da ni še nikoli srečala ženske, kot je Anja, in da bi bila vse življenje z njo. Petra je živela v drugem mestu in v drugem svetu in včasih je obiskala Anjo v Ljubljani. Včasih je ostala tri dni. Včasih si je vzela čas zanjo. Anja se je večkrat kujala zaradi tega. Hotela je več. Pravzaprav je hotela nekaj čisto drugega, a tega seveda ni vedela. In potem je Petra spet poklicala in prišla. Ali še bolje: kar prišla je, bila je na vratih, presenetila jo je in Anja, izvedenka holističnega gospodinjenja, je takoj spustila kuhinjsko krpo iz rok, kar je seveda mogoče razumeti tudi v prenesenem pomenu, zmedla se je, ker jo je nekdo tako lepo nenapovedano presenetil, ne da bi se oziral na njeno agendo tistega dne, ker je nekomu bilo tako zelo mar za njena čustva, da jih je mimogrede povozil. In vse je spustila iz rok. Takoj je odmisliła prijateljice ali prijatelje, ki jih je hotela poklicati, predavanje, ki jo je zanimalo že ves teden, in sebe. Odprla je svojo postajo. Ni bilo težko, ker je juho že imela na štedilniku. Odprla je postajo, kjer se ljudje ustavljajo zato, ker je toplo, prijetno in varno. Zato ker pripravlja eksotične večerje in rada seksa in zna poslušati. Svojo postajo, ki je včasih zaprta, a le zato, ker ni potnikov, ker se nihče ne ustavi in ker se zdi, da včasih vsi sedijo na ekspresnih vlakih.

Prišla je Petra, sezonska potnica. Toliko potnic s povratno karto, toda Anjina postaja ni bila nikoli začetna in nikoli kraj vrnitve. Zvečer sta šli ven, med ljudi, v lajf, kot se reče, in Petra se je v življenju spotoma blazno ogrela za Anjino najboljšo prijateljico, poleg tistih treh, ki jih je že kurila tam doma. Potem je že šla domov; njena povratna je veljala le dva dni. Ja, Anja bi morala razumeti in je tudi morala sprejeti, da so določene Petre take. Določene Petre so nemirne, potrebujejo svojo zabavo in sprostitvev in nenehno ogrevanje in treba je ceniti to, da si vzamejo čas zate. Brez dela, zlasti pa ne brez dogajanja, ne zmorejo čepeti na enem mestu in se vezati na eno osebo. In včasih jim ni do besed, ni jim do govorjenja in tedaj je še poslušno uho moteče.

Anja je srečala tudi Čeno, to je bilo menda resnejše. Njun začetek je bil povsem naključen, nobenih velikih besed, nobenih obljub; razvijalo se je počasi, tako kot mora biti (se je zdelo Anji). Čena jo je potrebovala, končno jo je spet nekdo potreboval, Čena je potrebovala

pristan, zdravo hrano in terapevtsko uho. Bila je nesrečna, tako globoko nesrečna, držala jo je preteklost neljubljenega in trpinčenega otroka. Anja jo je poslušala, spraševala in govorila, pred letom je namreč prebrala knjigo o spolnem izrabljanju. Nenadoma je vse bilo na svojem mestu, spet je nekoga rešila, spet je bila pomembna druga, najpomembnejši človek v Čeninem življenju in dosti manj v svojem. Anja je Čeni pokazala drugo življenje, tako da je ta nehala popivati in se sramovati same sebe. Ja, mogoče pa je tokrat le naredila dovolj, mogoče jo bodo imele rade, mogoče bodo ostale. Zato kar ni mogla verjeti, ni mogla sprejeti niti z nerazumevanjem, ko ji je po enem letu zmanjkalo luči na postaji. Čena je zgasnila brez besed. Celo tiri so bili zaprti zaradi nujnih popravil. Anja ni več stala za šankom postajniške hitre prehrane in ni več pekla gore hamburgerjev, seveda simboličnih, vse dokler se ne bi začela dušiti pod njihovo težo. Potem ko že zdavnaj ni bilo več nikogar, je zaprla postajo in se delala, da jo je spremenila v svoj neodvisni dom. Ali pa se je delala, da je tudi sama šla na pot, se ustavljal na drugih postajah. In včasih je šla drugam, včasih je upala, da bo srečala koga z lastno majhno postajo in ostala. A največkrat je tavalala po neznanih mestih in odkrivala stvari, ki jih ni znala deliti s seboj. Potem se je utapljala v trgovinah in butikih in otipavala obleke in hlače in spodnje perilo; mislila si je, bo že komu zanimiva, če bo to oblekla, jo bo že kdo imel rad, če bo začela pri sebi. Vedno se je hitro vrnila. Tudi sama je imela povratno vozovnico.

Moral je biti kakšen živahen dan pred prazniki, ko ljudje potujejo in se pred pobegom v dom še za kratek čas ustavljajo na prijetnih, neobvezujočih postajah. Da, spet je prišla Petra.

»A vidiš,« je prostodušno rekla, »tudi ob takih predprazničnih dnevih mislim nate in si vzamem čas za obisk.«

A ni bil dober dan. Anja ni pomila posode, ni pospravila in delovna miza je bila polna drobtin in neizpraznjenih pepelnikov.

»Ja, seveda,« je rekla Anja. Vzela je sarmo iz zamrzovalnika in jima pripravila kosilo.

»To pa ne velja,« je rekla Petra, ki je imela polna usta besed o človeški pristnosti, »to ni pravo kosilo. Ne maram hitro pripravljene hrane iz zamrzovalnika. Saj se vse poje, nič ne rečem, a ne vem, zakaj vam je toliko do hitrega udobja.«

Popoldne je odšla (morala je obiskati in pozdraviti še veliko dragih ljudi, a si je vseeno najprej vzela čas za Anjo). Anja je svoje gospodinjstvo poskušala spraviti v red. Pometla je, pobrisala in pripravila svežo hrano za pravo kosilo naslednjega dne, ko ne bo nikogar.

Pogosto je razmišljala, da bi jo kdo le moral pravilno ovrednotiti, nekdo bi moral toliko ceniti njeno gostoljubje, da bi ga hotel spremeniti v svoj dom. Da vendar preveč razmišlja, se je opomnila, in premalo naredi. Da, to bo to.

Zbudila se je z zelo težko glavo. Zelo težko. Vino na žuru je bilo ceneno, džojnti in naporne besede nenehno v obtoku, pa še manjši pretep treh (ne spomni se dobro, katerih treh in v kakšni kombinaciji in zakaj, čeprav sploh ni pomembno). Vstala je, se umila in spila kavo in potem jogging, po stotih letih jogging zjutraj, prava neodvisnica, ki skrbi zase. Nekaj je naredila zase, si je dopovedovala, zdaj se mora kaj spremeniti, zdaj bodo tudi drugi kaj storili zanjo. Tako gre

to, ta daj-dam. Spet je odprla svoj večni daj-daj, razsvetlila je svojo postajo, manjkalo je le še božično drevesce, tako zelo je obljubljala to, česar si ni znala dati. In povabila je Lejo, samo na kavo, si je rekla, nič resnega, samo zato, da ima koga ali kaj zase, da s kom obrača besede za mizo, samo toliko, da se začuti božična domačnost. Previdno je odškrnila svoja vrata in potem jih je širom odprla in potem jih je že kar snela. Tudi Leja je ostala nekaj časa, nekaj dni, tednov, ne ve se več natančno, potrebovala je Anjo, nič novega, seveda, vse jo potrebujejo, ne morejo živeti brez nje – tako ji, celo neodvisno ena od druge, zagotavljajo; nekatere Leje ne morejo živeti brez droge, ampak nič hudega, to je samo droga, to niso one same. Po potrebi je bila Anja zelo svetovalska, zelo poslušna, kar spotikala se je ob svoja velika ušesa. A terapija nikoli ne deluje, seveda ne deluje, tudi to je že vedela. In terapevti vedno izgorijo, ker presolijo toliko tujih pameti.

Anja je izgorela in šla je k pravi terapevtki in rekla, da ne more več, da se ne gre več, povejte mi, kaj je narobe, kako naj se naučim živeti s praznino. In terapevtka jo je vprašala, kaj hoče. Kaj hočem? To ni vprašanje za gospodinjo duš, to vprašanje pride zanjo čisto na koncu, a nihče ne ve, kje je ta konec. Saj ne more dobiti tistega, kar hoče, zato je pa tukaj, kajne. Ne, o ničemer se ne more odločiti, noče se odločiti, ne more izbirati med možnostmi, ki so vse enako neobetavne. Terapevtki je rekla, da hoče samo vsak dan slišati, da jo ima nekdo rad, hoče zakonsko življenje z žensko (zato so se borile, mar ne), hoče božično drevesce, hoče, da jedo njena kosila, dokler so še topla, hoče skupne večere pred tevejem in jingle bells, jingle bells in hoče od 14 do 18,5 ure seksa na teden, ki se lahko prodaja tudi pod plaščem nežne pozornosti. Pa zjutraj toast v posteljo.

»Zato ste prepričani, da je z vami vse narobe, ker mislite, da nimate vsega tega, kar mislite, da bi morali imeti,« je rekla terapevtka.

Seveda Anja ve, da je z njo vse narobe, to se vendar dogaja njej sami, ne, to dogaja ona sama in slabo dogaja, slabo posluša in slabo zadeva. Pravzaprav mora biti življenje z njo zelo naporno in težko, to že lahko pove iz lastnih izkušenj. Zjutraj se zbudi in si rada reče, ne, ne, ne tako, naj bo še enkrat noč, da gre še enkrat spat, zdaj še ne ve, v kaj bi se zbudila. Zato ker bi lahko stopila v prazno. Noče niti pogledati v to praznino, dovolj je ima. Potem vstane, mora funkcionirati, mora se spraviti k sebi, kaj če bo kdo potreboval pomoč, ne more taka hoditi po svetu. Reče si, najprej kava, potem cigareta, potem kava in cigareta, potem trije telefonski klici in tuš in žvečilni gumi, potem pisarna in telefoni in e-maili in druga pisarna in pisma in znamke in predaja disket. Mogoče bi lahko šla s kom na kosilo in potem bi doma še kaj oprala in pomila in pospravila in prebrala in potem bi bil že večer. Ja, vsak korak posebej in prav mora stopiti, tako kot otrok, ki obratnosorazmerno ve, da ne sme stopiti na črto na pločniku, ker bo potem vse narobe. Anja mora pravilno stopati na svoje umišljene dnevne točke, ne daj, da bi ji zdrsnilo in bi ji noga za trenutek obvisela nad breznom, ne daj, da bi morala pogledati noter, ne daj, da bi jo Sarah Kane potegnila za obviselo nogo.

»Saj tako je prav, prav je tako,« je rekla terapevtka, ki je imela dva gledališka abonmaja, »prav ravnate, sami ste si poiskali edini mogoči način premoščanja te praznine, tega brezna, zgradili ste si

zasilni most; vsaka deščica v tem mostu je en oprijemljiv trenutek v vašem dnevu: jutranja kava, klic po telefonu, pošiljanje pisem, kosilo s prijateljico, knjiga, film na televiziji. To je način preživetja. Korak po koraku, ne da bi ves čas s tesnobo mislili na to, kaj vse še bodo ti koraki prehodili. Pomislite: nimajo vsi te strategije.«

S strategijo je menda vse drugače; bolj strateško pač. Lepega dne je spet prišla Petra. Anja je rekla, ne da bi vstala s kavča, da nima ničesar na štedilniku, še zamrzovalnik je bil prazen. In Petra je skočila, šla v trgovino in kuhala in se hvalila s svojo kuho na obisku, gostiteljica pa je pogosto prikimivala dodanim kuharskim sestavinam, ki so se množile v loncih. Kajti določene Petre ne morejo biti pri miru in določene Anje naredijo več, če mirujejo. Po kosilu in ljubljenju se je Petra predala navalu svojih besed, Anja pa se je nemoteno naslonila na lastne misli. Še iz otroštva se je spominjala drvarnice deščic, ki so seveda le še simbolične, a njihova medsebojna povezanost in usklajenost še kako otipljivi, vsaj tako kakor praktično dejstvo, da glavne postaje nimajo zaman stranskih tirov, kamor je mogoče odriniti še tako veličastne zadeve, kot so največje namišljene ljubezni, ali že tako duhomorne, kot so hitro odmrznjeni prazni prostori.

Korak se samodejno preračunljivo upočasni, kajti zazdi se mu, da se ne bova mogla srečati, čeprav pod veliko ruto in haljo, oboje v barvi sprane zemlje, ni slutiti nobenega telesa, nobene teže, ničesar. V kakšnem agro okolju bi pojavo prav lahko prepoznal kot bogomolko. Toda bogomolka nosi na ramenih sonce, kar jo dela, da kot nekakšen privid, skoraj agresivno napolni prostor sredi mostička. Cekar, ali kaj, spusti k nogam in se s hrbtom nasloni na ograjo. Obraz, ali kaj, obrne proti toku potoka in strmi. Tisto nič pod ruto in haljo, ali kaj, začne drhteti, se zvijati in zbijati v energijo, ki bo skozi oči rjoveče planila v potok, ga ustavila in obrnila nazaj, proti izviru. Zdaj zdaj! Vendar prizor, ali kaj, nenadoma okamni.

Groteskno!

Obstanem na svoji strani mostička in precej zmeden, celo prestrašen, nejevoljno iščem rešitev iz zadrege. Pripeljal sem se z vlakom in čez dobro uro imam na drugi strani sestanek. Seveda lahko naredim tistih nekaj korakov, odrinem ali pa kar prestavim starko in grem mimo. Lahko se tudi obrnem in grem v naselje po malo daljši poti, toda, kam pa pridem, če mi bo vsako noro babše preusmerjalo korake!

»Si se usral?« me hreščeče preseneti z mostička. Niti sovražno niti nesramno, preprosto: si se usral?

Ne vem, kaj bi. Glas, ki je spominjal na drobljenje prepečenca, je napeljeval na določeno mero spoštljivosti, vsebina v bes.

»Če bi bila stara sedemnajst? Bi stal tam, če bi bila stara sedemnajst?«

Baba je pijana, kaj pa drugega! V teh dolenjskih krajih menda to ni nobena posebnost. Že Trubar je o tem veliko pridigal, sploh pa Trdina. Razvada, ki težko izgine, če sploh. Je v genih in se samo prilagaja, posodablja, v lepše obleče. Seveda pa se kak izvirnik vedno ohrani in te takole, kot živ muzejski eksponat, vulgarno ustavi na prehodu čez ... no, ja, vprašanje ima soli! Ha, ha, sedemnajst let, pravzaprav pekoče bistro!

»Gospa, samo na drugo stran bi rad prišel,« rečem in na smeh mi gre, ker sem rekel gospa. Ta kreature že dolgo ni gospa, če je sploh kdaj bila. Z nekaterimi se narava poigra že pri spočetju.

»Bi fukal?«

Bojim se zakrohotali. Takale zgubana, razbrazdana, mumi-jasta baba, ki ima pod ruto gotovo kraste in po telesu garje... brrr, ogabno! Še bruhal bom. Le kateri hudič jo je ravno zdaj porinil na mostiček!

V tem odrešilna misel: coprnica je verjetno še vedno pri sedemnajstletnici, kajti, če je postavila tako provokativno vprašanje, ne more biti toliko čez les in tako perverzna, da bi ponujala sebe. Osamljena je, pa si takole preganja čas in moj neznan obraz je ravno pravnjji za risanje zmedarij. Pri domačinih gotovo ne vžge več.

»Zakaj pa ne!« rečem v prepričanju, da sem ji zaprl ventil, kajti gotovo pričakuje, da se bom zgražal, jo poslal v tavžent hudičev in ji nalomil sto skal iz kamnoloma vulgarnosti. Ona pa bi se režala in si polnila mešičke za votle dneve.

Poizkušam ji videti v oči, vendar te še vedno gledajo v potok in ga rotijo, naj se obrne proti izviru. Sonce z njenih ramen je medtem zlezlo za grič in se nekje zadaj rojevalo v nov dan.

»Zakaj pa ne!« izzivalno ponovim. Takrat se njeno telo bliskovito zravna, odmakne od ograje in obrne proti meni.

»Zwölftausent achthundert vierunddreißig!«

»Kaj?!«

»Zwölftausent achthundert vierunddreißig!«

Spusti se na kolena in me gleda z divjimi kostanji iz široko odprtih ježic. Nato odpre usta. Brezzoba so, zato ogromna, da jim ostanek dneva ne doseže dna. Sredi votline se začne sukati jezik. Opazim, da se gibi ponavljajo. Ne vem, morda minuto, tri. Čas je uročen. Nena doma dramatična sprememba v koreografiji. Brezzoba votlina začne hlatasti, kot bi jo zalilo, in divji kostanji skoraj izstopijo iz ježic.

Stojim in ne vem, kaj bi. Je žensko vrgla božjast? Naj ji kaj porinem med zobe, da ne bo pogoltnila jezika?

Vendar ženska zapre usta, jih obriše z rokavom in vstane: »Zwölftausent achthundert vierunddreißig!« Potem se obrne in odkrevsa v isto smer, od koder je prišla.

Tudi sam se obrnem. Nerazumljiv strah, kot bi bil mostiček uročen, mi usmeri korak po daljši poti. Potreben sem pijače.

V gostilni nekaj dedcev igra karte. Pravkar je eden zmagal in daje za rundo. »Pa še gospodu daj, kar bo pil!« reče in pokaže name. Izrabim priložnost in povem, da sem srečal neko čudno žensko. Omizje se zasmeje.

»Mina! Uboga trapa. Te je za jajca?«

»Pred leti, ko je bil še tastari župnik, ga je zgrabila sredi gostilne. In veš, kaj mu je rekla? Trikrat lahko ugibaš! Ho, ho, jebenti, je rekla župniku: Ti s' pa glih kar fuku, k'maš taku prazna jajca!«

In so tarokirali naprej.

K meni prisede gospodinja, priletna gospa. Prijazna domačnost še ni izginila iz podeželskih gostiln, pomislim, hkrati pa opazim, da ji je nekako nerodno, kot bi ne vedela, kako začeti.

»Saj ni bilo kaj preveč nerodnega z Mino, kaj? Reva je. Pri sedemnajstih so jo odpeljali v konzlager. Tam pa... saj veste, kaj so počeli z mladimi puncami. Včasih to podoživijo. Ni za gledat!«

Strahoten mraz zgrabi mojo dušo in na okna nariše ledeni prizor z deklico, ki kleči. Usta ima odprta, kot divji kostanji velike oči pa se bodo naslednji trenutek izluščile iz ježic.

»Zwölftausent acht...«

»Je bilo njeno taboriščno ime.«

Potem dolgo stojim na mostičku in buljim v potok. Noče se obrniti nazaj, svojo strugo teče. Pa bi gospe Mini tako rad nekaj rekel. Ne vem kaj. Toda, rad bi.

Zilhad Ključanin

Prevod: Barica Smole

MUHOLOVEC

Recimo, da je resnica nekje vmes,
da je kot biser, uklešččen med kosti v
skupnih grobnicah; od tam ga lahko reši
samo brezčasna roka.

J. W. Fuck

Zilhad Ključanin (1960) je pesnik, pisatelj, dramatik, esejist, scenarist in literarni zgodovinar ter profesor književnosti na fakulteti. Objavil je petindvajset knjig, je dobitnik številnih nagrad. V slovenščini je izšel njegov roman Pričevalec, v tisku pa je zbirka kratkih zgodb Sarajevska Hagada in druge zgodbe. V Sarajevu zdaj uprizarjajo njegovo dramsko delo Muholovec, nastalo po zgodbi, ki jo objavljamo. Ta bo izšla pri založbi Goga v Antologiji bosanskih kratkih zgodb.

Recimo,

da mu je ime Muho L. V knjigi rojstev Občine Sanski Most je pod rubriko Vas Trnova, pod črko L. zapisano v lepopisni matiçarjevi pisavi, nagnjeni na desno, s črnim tušem in peresom:

Muho L. / sin Hame in Pembe / rojen 05. 03. 1954 ob 4 02

Takšen je zapis njegovega imena v matični knjigi. Zato recimo, da mu je ime Muho L. Star je šestintrideset let. Ima tako redke lase, da je na temenu slutiti majhno letališče za muhe. Ima tako povešen trebuh, da njegovo telo nikoli ne more zarisati povsem podolgovate sence.

Res je,

v junijski vročini leži na prostem (Rovinj, Hrvaška, jadranska obala) Muho L., na vročem dvorišču, na ležalniku, pod modro-belim sončnikom, na katerem na vseh straneh piše ronhill; leži golega trebuha, v črnih kopalkah. Okrog sebe je razstavil svoje stvari tako, da jih ima na doseg roke: škatla cigaret, kozarec limonade, nekaj rezin lubenice na pladnju - dovolj je zvaliti trebuh na eno ali drugo stran in stegniti roko. V tem trenutku se ne steguje za ničemer; njegova levica počiva na trebuhu, desnica približno v višini prsi drži kavbojski roman Laso. Nič se ne premika. Če ne štejemo znojnih kapelj, ki mu drsijo po plešasti glavi na namrščeno čelo, in pogleda, ki sledi črkam kavbojskega romana Laso.

- Spet kličejo!

- Kar naj! ... Prinesi mi kaj za obrisat!

Ta prekleti pot! Pokojna babica Plema je nekdaj otroke mazala po glavi z mazilom proti plešavosti. Preklete maže! Menda so stanjšale lasne korenine in so lasje potem sčasoma ... Pred dvema letoma so se pojavile tudi te preklete pomade proti plešavosti. Iz zmletih muh, pomisli! Takoj je bilo jasno, da je to neumnost, muhe imajo zvezo samo z drekom. Res! Šele sedaj roka seže po lubenici in z mahanjem z nje odganja muhe ... Spet muhe! Naj bodo preklete!

- Na brisačo!

Brisača pade na trebuh in prekrije tudi roko z romanom Laso.

- Kaj ti je, ženska božja! - krikne.

- Kaj je tebi, za boga! - pri čemer poudari boga, potem pa pride k njemu in sede zraven, kot da se hoče spustiti do nivoja, na katerem bi mu lahko zrla v oči. Kar je skoraj nemogoče.

- Kako to misli? - vseeno vpraša Muho L.

- Tako, lepo. Mu ... imaš ti sploh srce?

- Kakšna vprašanja pa so to, Filomena? - reče Muho L., se dvigne in nasloni na komolce. - Da me po desetih letih sprašuješ kaj takega ...

- Saj so vendar tvoji starši ... Vsak dan kličejo ...

- In kako jim naj pomagam?
- Tam je vojna, zaboga!
- Nehaj! Kakšna vojna neki! Sosedje so se nekaj spričkali, pa je že vojna! Nehalo se bo prav tako, kot se je začelo, boš videla.
- Zakaj pa jim ne pomagaš od tam?
- Kam pa naj jih dam?
- Tu bodo, kje pa naj bi bili?
- Kaj pa, če tukaj umrejo? ... reče in obmolkne.

Molk je trajal kar nekaj trenutkov. Bila je začudena in to se je širilo od nje kot nenaden val mraza v junijskem dnevu. Bilo mu je nerodno, pa je segel po cigareti.

- Mu, nečesa te nisem še nikoli vprašala, - pravi ona z rezkim glasom, da je bilo slišati, kot bi na vso moč potegnila tobačni dim.

- Reci, - je zamomljal.
- Kako je to s peklom in z nebesi pri vas, muslimanih?
- Ne razumem.
- Na primer, lahko grešnik pride v nebesa, Mu?
- Čeman-efendija je rekel, - se naenkrat spomni, - Alah usmiljeni sprejme kesanje tudi, ko človeku pride duša že do tukaj - in pokaže na svoj vrat.

- Do tam lahko pride samo nož! - zavpije ona in skoči. - In je tudi že prišel! - zavpije še enkrat, preden zaloputne hišna vrata.

Muho L. je tudi sam začutil, da izreku Čeman-efendije nekaj manjka. Ni mogel vedeti, da je Čeman-efendija sam pri sebi zmeraj dodal: "Ampak jebemti mater tistemu, ki je čakal do takrat!" Spet poseže za lubenico [še prej pa prežene muhe]. Potem poskuša brati:

"... Še vedno je bilo na nebu tako svetlo, da je svetloba presevala skozi krošnje dreves in je osvetljevala jaso, s katere so globoko v gozd vodile številne steze. Po eni izmed njih je hodila kolona bojevnikov in se bližala naselju. Eden od njih, tisti, ki je hodil prvi, je v rokah držal drog. Kasneje se je izkazalo, da so na njem viseli številni skalpi ..."

"No, še ti Indijanci so ga začeli srati," pomisli jezno Muho L. in zadega kavbojski roman na tla.

Nekje med

gnevom in ravnodušnostjo tiči genialnost.

Muho L. je še naprej po cele dneve poležaval na vrtu, v tem vročem juniju, golega trebuha, pod modro-belim sončnikom, v črnih kopal-kah. Svet je razporedil okrog sebe, da ga je dosegel: škatlo cigaret z vžigalnikom na vrhu, pletenko vina, nekaj pečenih rib na pladnju - samo trebuh je moral prekobaliti na eno ali drugo stran in stegniti roko. Tiste dni je segal enkrat po cigaretah, drugič po vinu, včasih tudi po ribi, roman Laso pa je ležal na tleh, odprt na tisti strani, na kateri je pisalo:

"... Še vedno je bilo na nebu tako svetlo, da je svetloba presevala skozi krošnje dreves in je osvetljevala jaso, s katere so globoko v gozd vodile številne steze. Po eni izmed njih je hodila kolona bojevnikov in se bližala naselju. Eden od njih, tisti, ki je hodil prvi, je v rokah držal drog. Kasneje se je izkazalo, da so na njem viseli številni skalpi ..."

Bilo je soparno in skoraj nič se ni premikalo. Samo muhe, tako se je zdelo, so se vse bolj pasle po hrani Muhe L. Najprej jih je s prosto roko jezno odganjal, potem je to počel vse bolj ravnodušno, z eno od prostih rok. Na koncu je nehal tudi to in jih je samo opazoval, kako sedajo na ribe in vzletajo z njih.

Kot helikopter.

- Res, ko helikopter.

“Nisem vedel tega.”

Muha je vzletela navpišno, kot helikopter.

Pa druga tudi.

In drugega dne še tretja.

Muhe so majhni helikopterji, je sklenil Muho L. Menda se mi to ne zdi le zaradi pijanosti, menda ja ne. Pa naslednjega dne ni pil in jih je pozorno opazoval, kako poletajo in se spuščajo. Kot helikopterji! “Če bi naredil tako, da ne bi več mogle v zrak?” Odmajal se je, še težji, v kuhinjo, poiskal pokrov steklene posode, in se, ne da bi opazil Filomenin ogorčeni pogled, vrnil na vrt. [Filomena ga ni več klicala, iz Bosne ni nihče več telefoniral]. Poveznil je pokrov narobe in jih prepodil. Muhe so vzletale navpično, se zaletavale v novo nebo in vidno omamljene padale dol.

- Aha! - je vzkliknil Muho L.

Po tem vzkliku, ki je sledil odkritju, pa je nastal nov problem: kako naj jih obdrži doli? Naj jih ubije, ne da bi jih razmazal? Spet se je odpravil v kuhinjo, malo hitreje, ker je bilo že kasno in ni bilo več tako vroče, vzel stekleno posodo, vanjo nalil vode in izginil izpred Filomeninega radovednega, a še vedno jeznega pogleda na vrt. Odložil je skledo z vodo zraven razpadajočih rib in nanjo poveznil stekleni pokrov. Potem je čakal. Najprej se je proti nebu, ki je bilo preblizu, vzpela ena od muh, zadela je v njegovo stekleno dno in padla v vodo. Ves očaran je držal pokrov, ko so muhe cepale v vodo _____ dokler ga ni zbolela roka.

Kot biser,

res, vsaka od muh je kot biser. “Samo pobrati jih je treba.” Po cele dneve je poskušal. Namesto vode jim je nastavil vino, vino je zamenjal s kisom, namesto ribe jim je nastavil košček gnijočega mesa, potem jetrc, pa košček sladkorja, prelit z nekaj kapljami mleka ... Na koncu je dal narediti celo napravo za lovljenje muh. Podobna je bila pletenki za vino. Narejena je bila iz prozorne plastike in sestavljena iz dveh delov; na vrhu vsakega je bil navoj in zato se ju je dalo sestaviti v celoto. Spodnji del je bil uvit navznoter, v sredini pa votel. V bistvu je bil rezervoar, v katerega je nalil tekočino, pod odprtino pa je bilo treba postaviti vabo. V vodo je lahko kanil nekaj kapljic vinskega kisa, ker je neizpodbitno dokazano, da v takšni raztopini muhe hitreje krepajo.

Ukleščen med

njena vprašanja in še vedno jezne poglede, se je Muho L. premetaval ko muha, padla v raztopino vode in kisa.

- To je ekološko, pa pika, - je rekel.

- A ti sploh veš, kaj pomeni ekološko? - ga je vprašala Filomena.

- Čisto.

- Kako naj bo tvoj krematorij čist, ko pa v njem poginjajo muhe?
- je streljala z očmi Filomena.
- File, kot prvo, to ni krematorij. Ničesar ne sežigam, ampak utapljam. In to neboleče, ekološko.
- Mu, res nisi pri pravi. Tudi utapljanje pomeni umiranje. Mu, če tega še nisi vedel - je zavpila - ekološke smrti ni, človek božji!
- Pa je! Vse je čisto, kot v lekarni!
- Čista smrt! Bog me obvaruj! Res si pošast!
- Vidim, kaj hočeš, File. Nisem slep. Namesto muh vidiš ljudi. Jaz pa želim le, da muhe ne bi več nadlegovale ljudi, muham pa želim samo ...
... da umrejo! - je vzkliknila Filomena.
- Da umrejo brez bolečin! - je zakričal Muho L.
- Če bi res hotel pomagati ljudem, bi rešil svoje starše iz tistega pekla! Tako pa niti tega ne veš, ali so še živi ...
- Filomena, zadnjič ti pravim, da ne načenjaj več te zgodbe ...
- ... Kako pa veš, da muhe umrejo brez bolečin ...?
- ...Ker je ta muholovec ekološki, zaboga!

Dve

strani Evro Bosne, vojnega časopisa za izseljence, sta bili videti, kot bi ju uredila roka usode. V septembrski številki leta 1992 je bil na četrti strani objavljen intervju z izumiteljem Muhom L., dobitnikom prve nagrade na svetovni razstavi izumov in inovacij Eureka 92 v Buslju. Intervju je imel naslov **REŠIL BOM ČLOVEŠTVO PRED MUHAMI**. V uvodu je Muho L. predstavil dotlej neznano teorijo, po kateri so največji sovražnik človeštva - muhe!

- Da, muhe, - odgovarja začudeno na vprašanja novinarjev. - Ne-sporno je, da je od vseh živih bitij na svetu največ muh. Drugo, znanstveno je dokazano, da muhe prenašajo mnoge bolezni. Ravno to hočem preprečiti. Samo pomislite: bog ne daj, da se pojavi kakšna neozdravljiva bolezen in jo začnejo prenašati muhe. Človeštvo bi v dveh dneh izginilo!

Apokaliptičnemu uvodu je sledil podroben opis videza in dela PRVEGA ekološkega MUHOLOVCA v zgodovini. Sredi strani je bila namesto fotografije iznajditelja objavljena fotografija muholovca.

Besedilo se je končevalo z uredniškim komentarjem, da je zmaga ekološkega MUHOLOVCA Muhe L., Bosanca iz vasi Trnova pri Sanskem Mostu, prvo pomembnejše, uradno svetovno priznanje Bosne in Hercegovine potem, ko je postala neodvisna.

Na peti strani je v rubriki PRIČEVANJA objavljen članek z naslovom **NEDOLŽNIM LJUDEM SO ODIRALI SKALPE!** Jasno je bilo, da je to pričevanje o vojni v Bosni. Končevalo se je z besedami:

"... Še vedno je bilo na nebu tako svetlo, da je svetloba presevala skozi krošnje dreves in je osvetljevala jaso, s katere so globoko v gozd vodile številne steze. Po eni izmed njih je hodila kolona četnikov, ki so prihajali iz Trnove. Eden od njih, tisti, ki je hodil prvi, je v rokah držal drog. Videl sem, da so na njem viseli številni skalpi ..."

se v njem da prepoznati pogovor Hame in Plembe L. iz vasi Trnova pri Sanskem Mostu.

- Ne bo prišel, pes - pravi Hamo.
- Gotovo bi prišel, če bi mogel, - pravi Pemba.
- Še pokliče ne, - pravi Hamo.
- Mene je ... v sanjah, - pravi Pemba.

Muho L. se je v tistem trenutku prebudil iz sanj, z dokaj opazne pleše [mednarodnega letališča za muhe] mu je polzel znoj. Dolgo je strmel v temo. Vsak večer.

Podnevi pa je seveda Muho L. načrtoval posle. Prodajal je bil restavracijo, hišo in vrt dal pod hipoteko in s tem denarjem začel graditi tovarno za izdelavo muholovcev. Prvo na svetu! Filomena se je z otroki preselila k staršem in vložila tožbo za ločitev. Na naroku pri sodniku Muho L. ni spregovoril niti besede. Zdelo se je, da je bil zgrožen nad tem, kar je govorila Filomena; pa ni bil, naenkrat je poskočil in zaklical:

- Zaboga, sodnik, kako lahko prenašate toliko muh!

In sodnik se je res ozrl po dvorani, potem pa je, skoraj osramočen, dolgo strmel v Muha. Videti je bilo, da je vse še podkrepila Filomena, ko je zaklicala:

- No, vidite!

Čakala sta na rzsodbo, ki je bila tako gotova kot ločitev dveh tujcev. V resnici je Muho L. pravzaprav ni čakal, čakal je prve kupce v novi tovarni muholovcev. Skladišče je bilo polno ekoloških pletenk.

- TU GA LAHKO NATOVORITE,

je rekel Muho L. in z roko pokazal na letališko stezo.

Sedeli so v restavraciji splitskega letališča. Muho L., neki Arabec in prevajalec. Bilo je julija 1994 in po Muhovi pleši so lili potoki potu. Arabec pa je kot iz ledu, niti ena kaplja potu se mu ni pcedila. Na robu mize je stal muholovec, poln muh, mušic in os.

- Prvo pošiljko sto tisoč kosov lahko dobite že jutri, - je rekel Muho L.

Prevajalec je prevajal, Arabec pa se je smehljajal in pogledoval proti muholovcu. Ko je nekaj rekel, je prevajalec prevedel:

- Ne zanima ga.

- Kako, da ga ne zanima?! - je vzkliknil Muho L. - Kaj ni ravno pri njih največ muh? Kar je muh na tem svetu, vse so se zbrale tam!

- Pravi, da imajo muhe radi, - je rekel prevajalec.

- Muhe imajo radi, - je bil začuden Muho L. - Ljudje so, pa imajo radi muhe? Samo drek ima rad muhe! - je planil od mize in odhajajoč še enkrat zakričal: - Drek!

Arabec se je še naprej smehljajal in gledal proti muholovcu, ki je stal na robu povsem čiste mize.

- REŠIL

se bom, res se bom, je mislil Muho L. V začetku leta 1995 so bili vsi hrvaški in bosanski časopisi polni reklam za PRVI ekološki MUHOLOVEC. Veleposlaništva tujih držav v Zagrebu so bila zasuta s pismi in reklamnimi letaki, na katerih se je bleščal PRVI ekološki MUHOLOVEC. **NEMOGOČE JE, DA NE VIDITE, KAKO SVET PROPADA!** je pisalo pod muholovcem. "Nemogoče je, da ne vidite,

kako svet propada," je mislil celo leto 1995 Muho L. Istega leta je muholovec dobil dve drugi nagradi na mednarodnih sejmih iznajdb in inovacij INOVA v Zagrebu in WORLDMIND v Ženevi. Leta 1996 je spet sanjal sanje, v katerih so šklepetale kosti v skupinski grobnici:

- Ni prišel, pes - je rekel Hamo L.
- Saj bo prišel, gotovo bo - je rekla Pemba.
- Kako veš? - je rekel Hamo L.
- Sporočil mi je ... v sanjah - je rekla Pemba.

Samo brezčasna roka

je lahko iz kulturne krajine naredila divjino. Trnova se je naposled vrnila v svoje ime. Plevel in trava sta prekrila ruševine, posamezne in skupinske grobove. Spomine oklestila v dvome. Junjsko sonce v tišino.

V začetku julija pa je soparno tišino s trnavske pustote dvignil prah, ki ga je povzročilo nekaj tovornjakov. Ustavili so se na nekdanjem združnem trgu. Skupina ljudi je nekaj urno zlagala s tovornjaka. Naslednjega dne so z vaškega trga to nosili na okoliške griče, preko polj, vse do reke. Kdor je vsaj nekaj vedel o začetku trnavskega potopa leta 1992, je lahko videl, kako so v pravih razdaljah po obrambnem obroču razporejeni nekakšne posode. Muho L. prav gotovo ni mogel vedeti, po kateri poti je Čeman-efendija leta 1992 opasal vas s Koranom. Razporeditev njegovih muholovcev je bila povsem naključna [ali pa je bila vodena z Roko, za katero Muho L. nikoli ne bo izvedel].

In tako se zdaj, OD ZGORAJ lahko vidi:

{ nek človek leži sredi prazne poljane }
{ razširil je roke in noge }
{ nepremično zre v čisto čisto nebo }
pod nebom pa ni slišati niti ene same, samcate muhe.

Sarajevo, Grbavica, 31. 7. 1992

Zlatko Topčić (1955) je pisatelj, dramatik in scenarist ter direktor in umetniški vodja "Kamernog teatra" v Sarajevu. Napisal je več kot deset knjig, v slovenščino je preveden njegov roman Mora (Založba Goga), kratka zgodba Ptice iz druge jate pa bo letos pri isti založbi izšla v Antologiji kratke bosanske proze.

Na koncu jezika čutim, da bi zgodbo o čudnem romanu, ki naj bi vsakemu bralcu do smrti kalil spanec, moral začeti z motom, ki ga je bil avtor našel v Handkejevi knjigi Kratko pismo, dolgo slovo. Takole gre: „Moje dosedanje življenje – to vendar ne more biti vse.“ Zaman boste avtorjevo ime iskali v berilih, antologijah, zbornikih, časopisih za umetnost, kulturo in družbena vprašanja ali na seznamih nagradencev in najbolj znanih državljanov; človek, o katerem govorim, razen nekaj plehkkih ljubezenskih pisem ni napisal ničesar, niti tega ne, čemur bi lahko rekli najlažja in najbolj preprosta oblika književnosti. Popolnoma ničesar! Po cele dneve ni govoril z nikomer in je zavračal vse obiske, besede, tolažbo in izraze sočutja. Vsi, ki so se vrnili iz njegovega praznega stanovanja, so ponavljali nerazumljive besede, ki jim jih je govoril ob slovesu: „Niti oreha iz rok ... Nič, čisto nič.“

Ko sem prišel v piščevo trosobno stanovanje, je sedel po turško na sredini sobe. Sedel je, se gugal naprej in nazaj in pisal. Začuden sem bil, da je po stotih dneh popolnega posta želel preostali del moči pretočiti v vrste jalovih besed. Ko sem ga vprašal, kakšen smisel ima to v teh časih, me je pogledal s pogledom, polnim graje in obžalovanja, čeprav za to nisem našel razloga. Prinesel sem mu juho iz suhih svinjskih nogic, začinjeno s česnom in svežimi zelišči.

- Bolj bi bil vesel, če bi mi prinesel ošiljen svinčnik kot prejšnjikrat ali pa papir, - je rekel in odrinil juho. To je naredil nekako prizadeto, ko da se mu gnusi, ali da jed prezira. Dolgo sva molčala in zaradi tega mi je bil hvaležen.

- Naenkrat, - je rekel kot da se opravičuje za svoje dejanje, - naenkrat se mi je zazdelo, da vse vidim povsem jasno, čisto. Nekakšna svetloba se je prikazala pred menoj, odprla se je pred mano, kot bi z nožem odprl zrelo lubenico. O, bog, le kako mi to ni bilo jasno že prej in se je resnica izkazala šele zdaj, ko je pesek v moji uri že pri koncu!

Priznam, da nisem razumel nobene besede, ki jo je bil izgovoril, vendar lahko prisežem, da sem si vsako zapomnil, ko da je od tega odvisno bog ve, kaj. Vedel sem, da nepotrebne besede nič ne pomagajo, pa sem samo prikimal, kot da odobravam njegovo norost in jo razumem. Tako suh je bil, da so se mu videle kosti. Čisto jasno je bilo, da je v pisanje vložil poslednje kaplje moči, in ta energija, prelita v besede, je sijala z listov kot avra z ikon. Moj zbegani nasmeh ga je prepričal, da sem ga obiskal z dobrimi nameni.

- Samo vi – je rekel hvaležno in otroško blago, - niste videti preveč spremenjeni.

- Tudi jaz sem izgubil kakšen kilopond in mi zaradi tega ni nič žal, - sem se pošalil, ampak mi je vseeno samo odmahnil.

Bil sem zmeden, strmel sem v popisane papirje, da bi tako našel odgovor. Pa je moj pogled razumel kot vprašanje.

- Roman bo imel natanko štiristo triinšestdeset strani, - je rekel popolnoma jasno, kot da ima to število skrit, globlji smisel. -Bog mi je priča, da ga pišem z najboljšimi nameni in da ne bom izpustil

ničesar, kar sem tako pozno spoznal. Teče gladko kot reka, žal mi je samo, da sem dobil žulje na palcu in kazalcu.

- Kako mu bo pa naslov? - sem vprašal brez vsakega zanimanja in tako prekinil mučno tišino, zavedajoč se, da je to edino vprašanje, ki sem ga bil sposoben v zvezi s to temo postaviti, vendar me je presenetilo, da sem v njegovih očeh opazil še večje začudenje od mojega. - Sprašujem, ker mora vsaka stvar na tem svetu imeti ime, da je ne bi bilo treba vsakič znova opisovati in kazati nanjo s prstom.

- Tudi po tem se bo razlikoval od vseh drugih,- je rekel naposled. - Moj roman bo brez naslova in od drugih se bo razlikoval tudi po okusu. Če v sebi združuje osem stoletij in usode stotero ljudi spreminja v eno in edinstveno, potem je jasno, da mora imeti drugačen okus in večjo specifično težo. Potem ne potrebuje naslova. Tudi če ne bi vedeli, kako se reče svincu, bi vedeli, da je težka kovina, mar ne?

Odgovor se mi je zdel logičen, in čeprav zdaj nisem vedel nič več, sem bil z njim zadovoljen.

- Mogoče pa bi mu lahko dali naslov Splošna knjiga? - sem predlagal.

- Naj se o tem dogovorijo tisti, ki so v njej, - je odmahnil živčno. - Meni, njenemu očetu, je vseeno.

Pokimal sem. To sem slutil, ker sem vedel, da njegova samotna pripoved potrebuje samo moja ušesa.

- To je lahko videl vsakdo, ki je imel oči in je hotel videti, - je nadaljeval. - Nesreča tega romana je, da pripoveduje o stvareh, o katerih čivkajo že ptice.

- Ohlajena juha ni kaj prida, - sem ga opomnil in pri tem delal nesmiselne gibe, da bi tako prikrikl zmedenost in strah.

- Roman bo torej zajel obdobje osemstotih let in bo govoril le o enem človeku, o samo eni usodi, - je pojasnil nerazumljivo lahko in veselo. - V resnici sem končno razumel, da so Kulin, Herceg, Stjepan, Tvrtko, Husein-poročnik Gradašćević, Hadži Lojo, Muhamed Hadžijamaković, Huska Miljković, Džemal Bijedić ... samo eden in isti človek, en obraz, ki spreminja podobo; so ena duša, ki se nadaljuje in živi v drugem telesu. Smrt enega je pomenila rojstvo drugega, ne glede na to, koliko časa je preteklo med njihovimi življenji ali pa so bili celo sodobniki ... Življenje enega se je, le za odtenek spremenjeno, ponovilo skozi življenje drugega. Tudi moje življenje je samo žalostno ponavljanje. Naša usoda je eno samo žalostno ponavljanje! Tako se dogaja, da se Kulinovo otroštvo, logično in brez nasprotij, nadaljuje v Tvrtkovem deštvu, to pa spet v Bašeskijevi mladosti ... Seveda govorim o bistvu.

Pomislil sem, da se mu meša, kar glede na to, da sto dni ni ne jedel ne pil, samo sedel je na sredi svoje perzijske preproge in ujet v svoje sanjsko videnje pisal svoj prvi in zadnji roman, ne bi bilo čudno.

- Nisem nor, ne, - je rekel prizadeto in karajoče. - Samo nekakšno knjigo vseh knjig skušam napisati, v njej naj bi bilo prikazano celotno izkustvo te dežele. Vem, da boš rekel, da je to božje ne pa smrtnikovo delo, ampak včasih je lahko tudi oponašanje častno in globoko. To je knjiga, ki jo je treba imeti ob vzglavju kot budilko, in zaradi katere tisti, ki so že tako nagnjeni k odpuščanju in spanju, dolgo ne bodo mogli zapreti oči. Tak, ki kot jaz v življenju piše samo eno knjigo, nima časa za nepotrebne stvari in napake. Med devetimi milijoni in

petsto pet tisoč osemsto šestimi besedami v njej ni nobene, ki bi bila odveč, in nobene, ki se ponovi več kot dvakrat.

Hotel sem ga spomniti na hladno juho iz svinjskih nogic, ki bi ga okrepila, prav zvito sem mu hotel reči, da bo zahvaljujoč tej žolčasti masti lahko napisal še kakšno stran več v tej svoji splošni knjigi ... ampak prehitel me je.

- Vem, rekel boš, da ni verjetno, da sta nestanovitni Herceg Stjepan in modri pa dobri Kulin, ki mu je sledil, en človek z dvema obrazoma, ampak jaz ti bom vendarle pritrdil.

Pomislil sem, da bi mu moral pošteno priznati, da ne vem ničesar o nestanovitnosti Herceg Stjepana, niti videl ga nikoli nisem, kaj šele spoznal, pa je premeteno nagnil glavo in hitro rekel, še preden sem zajel zrak, da bi lahko pokazal zagato: - Vem, vem, rekel boš, da so ob njegovem mrliškem odru sedeli tako pravoslavni kot bogomilski in katoliški duhovnik, čeprav je samo prvi izmed njih imel pravico do njegove duše. Dragi prijatelj, vendar ti bom odgovoril po ovinkih; spomni se, da je njegov sin Herceg Olgu kasneje postal veliki vezir. Bil je Bosanec ravno zato, ker so vsi imeli pravico do njegove duše. Zato me nikar ne sprašuj o tem.

V resnici ga nisem vprašal ničesar, čeprav sem zmeraj želel postaviti samo tista vprašanja, na katera si lahko odgovorim sam.

Naslednjega dne sem ga spet obiskal. Sedel je na sredini sobe, v enakem položaju, kot je bil prejšnjega večera. Opazil sem samo, da ni bilo več perzijske preproge in Ljubovičevih slik na zidu. Prvikrat je tudi omenil nekaj posvetnega. Rekel je: - Moj bog, danes sem izvedel, da imajo tudi moja preproga in moje slike nacionalni in verski predznak, prav tako kot jaz. Prav zato so mi morda od zdaj še bolj pri srcu, še bolj so moje. Do včeraj so bile videti kot vse druge, saj tudi avtomobilov ne bi znal ločiti po narodnosti, ampak samo po znamki, tipu in barvi.

Na obrazu se mi je videlo, da njegovih besed, mrtvih in težkih, sploh ne razumem, in zato odgovora sploh ni pričakoval. Na juhi, ki sem jo bil prinesel prejšnjega dne, se je strdila mrzla, bela plast maščobe, vrh nje pa je bila pajčevina. Vseeno pa sem pričakoval, da je tega dne ne bo zavrnil, saj mu njegov položaj ni dajal pravice do drugačne izbire; izbrati bo moral med življenjem in smrtjo.

- Zjutraj sem napisal štiristotriinšestdeseto stran, - je pojasnil, - pa se mi zdi, da ne potrebujem več moči.

- Zakaj pa ne?- sem vprašal nestržno in neumno.

Vtem sem zaslišal, da je zazvonilo na vratih, kasneje pa je ostro in grobo pozvonilo še desetkrat.

- Vidiš, prijatelj, zaradi tega, - je rekel smeje in pokazal na vrata.

- Moje dosedanje življenje - to je vendarle bilo vse.

V kotu je stala železna ponev, edini okras te sive hiše. Nepričakovano lahko je vstal in šel do nje. Odšel sem proti vratom in s koticom očesa sem videl, da je liste svojega še toplega romana zlagal vanjo. Prižgal si je cigareto in z znanimi, spretnimi gibi ponesel vžigalico k listom svoje splošne knjige. Njeno krhko telo je v trenutku pohlepno obliznil ogenj. Pri živih in mrtvih prisegam, da so se z listov, ki jih je požiral ogenj, slišali kriki zgolj enega človeka, ki je imel sto imen. Se je ta norost razširjala z dimom, kot bi topli veter raznašal gripo in kugo, se je lotevala tudi mene, uboge žrtve? Osupnila me je ta azijska

krutost in lahkost, s katero je zabrisal sleherno sled za seboj, s katero se je odrekel vse te silne energije, ki jo je v ta krik prelil iz sebe.

Prestrašen zaradi tega, čemur sem bil priča, sem stekel navzdol po stopnicah. Komaj sem imel dovolj moči, da sem odrinil vrata.

Pred menoj sta stala dva „bela orla“ z avtomatskima puškama: eden je nosil oblačilo jesenskih barv, ni imel ne levega očesa ne desne roke; drugi, višji, je bil golobradec z oblačnimi očmi.

- No, kje je to balijsko stanovanje? - je vprašal enooki, golobradec pa je si je ustnice oblizoval z rogovilastim jezikom in dodal: - Kje za vraga je ta nevarna knjiga, ki budi ljudi; menda kasneje zaradi nje nikoli več ne morejo zatisniti oči. Kje je ta turški pesnik Stole?

- Kar za mano, - sem rekel.

Rudi Benétik: DEŽ V TRAVI, kolažna tehnika, 2008, 80 x 40 cm

Borut Križ

KAPITELJSKA NJIVA V NOVEM MESTU

**Zavarovalne arheološke raziskave prazgodovinskega grobišča
v letu 2007**

V 1. tisočletju pred n. š. je Novo mesto predstavljalo močan vojaški in gospodarski center z utrjenim prazgodovinskim gradiščem na Marofu ter s številnimi gomilami in gomilnimi grobišči na območju sedanjega mesta. Prazgodovinske grobove srečamo na območju Portovala, Ragovega, Kandije, Ulice Majde Šilc, predvsem pa na širšem območju Marofa, na Mestnih njivah in na Kapiteljski njivi. Grobišče na Kapiteljski njivi je najobsežnejše in po številu grobov tudi največje. Po novem pregledu in izrisu generalnega načrta železnodobnih gomil smo ugotovili, da je na tem mestu stalo vsaj dvaintrideset zemljenih gomil z več kakor 800 doslej odkritimi skeletnimi grobovi. Ob gomilah se je razprostiralo tudi plano grobišče, kjer smo doslej raziskali več kot 700 žganih grobov iz mlajše železne dobe (3. – 1. stoletje pred n. š.) ter grobišče iz pozne bronaste dobe (10. – 8. stoletje pred n. š.) z doslej najdenih 200 žarnih grobov.

Arheološka grobišča sodijo med našo najpomembnejšo arheološko dediščino, saj so s svojimi podatki najbolj povedna, z izbranim gradivom pa predstavljajo najvišje dosežke v umetnostni in obrtni proizvodnji tedanjega časa.

V 60. in 70. letih 20. stoletja se je izoblikovala spomeniškovarstvena doktrina, ki je poskušala ohraniti čim več nedotaknjenih arheoloških najdišč in se izogniti arheološkim izkopavanjem, ki so resnici na ljubo resnično destruktivna metoda za preučevanje preteklosti. Spomeniškovarstvena služba je poizkušala z vsemi sredstvi in na vse načine varovati arheološko dediščino nedotaknjeno in zavarovano v zemlji, v tistih pogojih, kjer je preživela že nekaj tisočletij. Na Kapiteljski njivi, kjer je stoletna poljedelska obdelava dodobra stanjšala sloj zemlje, ki je prekrival arheološke plasti, smo za rešitev najdišča poizkušali z različnimi rešitvami, med katerimi je bila tudi ta, da bi celotno površino domnevnega grobišča (2 ha) prekrili s pol metra debelo plastjo zemlje. Zaradi zahteve, da se tu poljedelska obdelava nadaljuje, bi za to prekritje potrebovali rodovitno zemljo, ki pa je na vsej Dolenjski primanjkuje in zato ta ideja ni bila izvedljiva. Ker pa je obstoj grobišča ogrožalo vsakoletno oranje, smo morali začeti s sistematičnim zavarovalnim arheološkim izkopavanjem.

Ta »srečna« okolščina je pogojevala obsežna že več kot dvajsetletna zavarovalna izkopavanja, ki so prinesla strokovno pomembne rezultate in množico vrhunskih arheoloških predmetov. Da je bilo naše ravnanje pravilno in okolščina res »srečna«, potrjujejo najnovejše

kemijske raziskave predmetov, ki smo jih v zadnjih letih izkopali na Kapiteljski njivi. Arheološke najdbe v zemlji so bile že doslej zelo poškodovane in bi njihova »nedotaknjenost« v nekaj desetletjih povzročala popolni razkroj in razpad vseh kovinskih arheoloških predmetov v zemlji. Povedano drugače, arheološki predmeti so bili ob poljedeljski obdelavi, pri kateri so bila uporabljena gnojila in škropiva, izpostavljeni kemikalijam, ki jih je dež izpiral iz orne zemlje v grobne jame z arheološkimi pridatki, te pa so zelo uničujoče delovale na arheološke predmete. Če k temu prištejemo še kisel dež, ki so ga s kemijskimi analizami ugotovili restavratorji, ter še zimsko zmrzal je bodočnost arheoloških predmetov v zemlji Kapiteljske njive popolnoma negotova.

Kemijske analize najdenih predmetov dovoljujejo napoved, da se bodo kovinski predmeti v zemlji Kapiteljske njive ohranili le še nekaj desetletij, potem pa sledi njihov popoln razkroj in uničenje. Zato so izkop teh predmetov, njihova zaščita in konservacija nujni in le dovolj hitra intervencija lahko te predmete reši pred popolnim uničenjem.

Zavarovalno arheološko izkopavanje prazgodovinskega grobišča na Kapiteljski njivi v Novem mestu poteka vsako leto od leta 1983. Grobišče vsa leta izkopavamo z enotno metodo, tako da smo celotno površino arheološkega najdišča razdelili na 4 x 4 m velike kvadrante.

Sistematično raziskujemo vso površino najdišča z izkopom posameznih kvadrantov po plasteh. Vsa dela opravljamo ročno, le zaključno zasutje nekaterih že izkopanih predelov opravimo s pomočjo strojev. Arheološke ostanke na terenu izrišemo, fotografiramo in izmerimo. Najdene predmete dvignemo skupaj z okoliško zemljo. Pri tem delu smo v začetku uporabljali mavčne povoje, v zadnjih letih pa smo razvili posebno, lastno metodo z uporabo staničevine in lepilnih trakov, ki je učinkovitejša in hitrejša. Predmete po izkopu prenesemo v restavratorsko delavnico na nadaljnjo obdelavo.

Z arheološkim izkopavanjem prazgodovinskega grobišča Kapiteljska njiva v Novem mestu smo v letu 2007 pričeli 7. aprila in 6. julija delo zaključili. Pri izkopavanju je sodelovala do 12-članska ekipa delavcev kopačev, restavratorjev, dokumentalista in dveh arheologov.

Terensko delo v letu 2007 je potekalo na pobočju, ki rahlo pada proti zahodni strani hriba Kapiteljska njiva. Globina izkopa vrhnjih plasti, ki so pokrivalo gruščnato, rumenooranžno sterilno osnovo hriba, v katero so bili vkopani prazgodovinski grobovi, je merila od 30 do 110 cm. Vremenske razmere za arheološki izkop so bile sorazmerno ugodne, saj je vse od začetka aprila le rahlo deževalo, pa še te padavine so bile razporejene v popoldanski čas. Te padavine so nam precej olajšale delo, saj zemlja, kjer so potekale raziskave, kakor tudi najdbe tako niso bile preveč izsušene. Vsak dan smo izkopno polje in grobne lise tudi skrbno pokrili z večjimi plastičnimi folijami, ki po eni strani preprečujejo izsušitev zemlje, po drugi pa v primeru dežja odvajajo vodo, da zemlja ni preveč blatna in da arheološka dela lahko nemoteno potekajo.

Pri izkopavanjih v letu 2007 smo naleteli tudi na sistem strelskih jarkov ter strelskih in minometnih položajev, ki so bili tu v uporabi v času druge svetovne vojne. Odkrili smo tudi bunker, zgrajen iz

lesenih desk, ter kar precej drobnih najdb – bajonet, precej nabojev za puške ter nabojnikov, predvsem pa tulce že izstreljenih nabojev. V nekaj primerih pa so ti recentni obrambni vkopi poškodovali prazgodovinske grobove.

V letu 2007 smo naleteli na tri prazgodovinske zemljene gomile. Gomila XXVIII je vsebovala šestnajst skeletnih grobov, ki smo jih izkopali v letu 2007; v okvir te gomile sodi tudi grob 17, ki smo ga izkopali že leta 2000. Gomila navzven ni bila več vidna, saj jo je

Novo mesto – Kapiteljska njiva, ženski grob XXIX/12 z značilnimi pridatki ob odkritju.

oranje popolnoma sploščilo, ohranile pa so se tiste grobne jame, ki so bile skozi nasutje gomile vkopane precej globoko v sterilno osnovo. Velikost grobov, ki so bili v tlorisu pravokotne oblike, je variirala od 100 x 50 cm (grob 16/XXVIII) do 330 x 120 cm (grob 10/XXVIII). Nekatere grobne jame so bile zelo plitvo vkopane v sterilno osnovo (na primer grob 14/XXVIII le 5 cm), nekatere pa so segle do 105 cm globoko (grob 12/XXIV).

Novo mesto – Kapiteljska njiva, grob XXVIII/12 z raznobarnimi in okrašenimi jagodami ob odkritju.

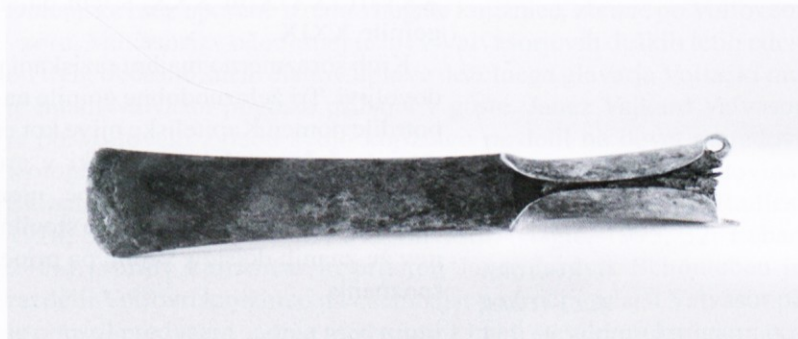

Med najmlajšimi grobovi v gomili je bil grob 12/XXVIII, kjer so poleg sklede gubanke na nogi ležali še votli bronasti nanožnici, steklena jantarna ogrlica in certoška fibula s samostrelno peresovino, kar grob postavlja na prehod iz 5. v 4. stoletje pred n.š. Najstarejši najden grob v gomili pa je bil grob 6/XXVIII, ki je poleg lončene posode in bronastih lasnih obročkov vseboval še bronasto - železno dvozankasto ločno fibulo, ki sodi v začetek 7. stoletja pred n. š.

Gomila XXX je vsebovala še 12 skeletnih grobov, približno enakih dimenzij in oblik kakor gomila XXVIII. Tudi gomila XXX navzven ni bila več vidna, ležala pa je tako, da se je na zahodni strani dotikala gomile XXVIII. Le v manjšem številu grobov te gomile smo našli grobne pridanke. Kar v nekaj primerih pa smo ob grobni jami opazili razširitev, ki je ostanek vkopa, skozi katerega so plenilci že v prazgodovini vdrli v grob in ga izropali. Tako je bil tudi največji grob v gomili – grob 5/XXX, ki je meril 360 x 120 cm, izropan, našli smo le skromne sledove brona in železa, ostanke predmetov, ki so jih plenilci v grobu bodisi spregledali bodisi izgubili. Grobovi, ki so se ohranili, kažejo mlajši značaj, saj jih najdbe opredeljujejo v 6. in 5. stoletje pred n. š. Omeniti velja grob 4/XXX, kjer smo poleg železnega orožja našli še lončeno okrašeno situlasto posodo, ki se je zgledovala po bronastih situlah.

Gomilo XXIX smo le delno izkopali, saj se njena severna polovica nahaja na območju, ki ga naše letošnje izkopavanje ni zajelo. Izkopali smo njen južni in osrednji del. Grobovi so razporejeni v krogu okoli groba 14/XXIX, ki je verjetno tudi najstarejši grob v gomili in je sodil na začetek starejše železne dobe, na prehod iz 8. v 7. stoletje pred n. š. Drugi grobovi v gomili so v tlorisu pravokotne oblike in merijo od 115 x 45 cm (grob 18/XXIX) do 320 x 110 cm (groba 3 in 15/XXIX). Časovno vsi grobovi, ki smo jih v gomili XXIX raziskali v letošnjem letu, sodijo v starejši del starejše železne dobe, v čas 7. in začetka 6. stoletja pred n. š. Doslej smo v tej gomili izkopali 18 grobov, število pa ni dokončno, saj smo že v letu 2007 našli sledove grobov, ki jih nameravamo izkopati v naslednjem letu. Po pregledu gradiva, ki smo ga doslej izkopali v gomili XXIX, lahko z gotovostjo trdimo, da je družina, ki je gomilo nasula in uporabljala, sodila med pomembnejše in premožnejše v tedanjem Novem mestu. Najdbe v gomili so zelo številne in bogate, izstopata pa dva grobova. Grob 14, ki je ležal v strogem centru gomile, je zaradi svoje lege pa tudi zaradi svoje velikosti predstavljal posebnost. Centralna lega je bila vedno namenjena posebnim osebam, prvakom in začetnikom družine. Velikost 2,7 m x 3,2 m pa predstavlja izjemno grobno kamro, ki jih na Dolenjskem

Novo mesto – Kapiteljska njiva, grob XXIX/14, bronasta plavutasta sekira iz oropanega centralnega groba.

Novo mesto – Kapiteljska njiva, grob XXIX/2, bronast scepter z obeski v obliki konjičkov.

poznamo le peččico. Žal smo našli tudi stranski vkop, skozi katerega so roparji grob oplenili. Vseeno pa je ostala izjemna količina ob ropanju prevrnjenih in razbitih lončenih posod, v nasprotnem vogalu osrednje grobne kamre pa še velika bronasta sekira, železni sulici in nekaj drobnih železnih in bronastih predmetov. Plenilce lončenina ni zanimala, po analogijah z drugimi sočasnimi knežjimi grobovi, kamor sodi tudi ta pokop, pa manjka obrambno orožje (oklep, ščit, čelada), konjska oprema in uvoženo ter kovinsko posodje. Kaj od te bogate opreme so plenilci odnesli, pa ne bomo nikoli vedeli.

Drug izjemen grob v tej gomili pa je bil grob 2/XXIX, v katerem je bila pokopana ženska višjega razreda. V tem grobu iz 6. stoletja pred n. š. smo poleg lončene posode našli tudi lončeno vretence kot tipičen pridatek ženskega groba. Sledil je še bronast nakit – masivne bronaste zapestnice, dva bronasta lasna obročka, šest bronastih fibul, steklena, jantarna in koščena ogrlica in na koncu še presenetljiva najdba – bronast scepter. Ta dokaj redek grobni pridatek, ki predstavlja nekakšno mešanico žezla in ropotulje, opredeljujemo kot kulturni pripomoček, s katerim so obredno odganjali zle duhove. Naš primerek je dvodelen in okrašen, na dvojnih verižicah, ki so pritrjene nanj, pa visijo obeski različnih oblik. Poleg okrašeni trikotnih obeskov, obeskov s kroglicami, vlitih v obliki obročkov in tordiranih, še posebej izstopajo obeski v obliki konjičkov. Večina predmetov v naših grobovih je močno poškodovana, ta scepter pa je sorazmerno dobro ohranjen. Celotno vsebino groba 2/XXIX smo po dogovoru s kolegi restavratorji že ob koncu leta 2007 prepeljali na restavriranje in obdelavo v RGZM v Mainz.

Ob raziskavah halštatskih gomil smo na njihovem območju pa tudi med njimi našli in raziskali še 21 žganih žarnih grobov iz pozne bronaste dobe. Predstavljajo jih večje lončene žare, napolnjene z žganino in včasih še z dodanimi drobnimi osebnimi predmeti, ki so jih pokojnikom priložili bodisi pred sežigom ali pa v žaro po sežigu.

V žganem grobu 207 KŽG smo poleg lončene žare in manjše lončene posodice našli še bronaste jagode ogrlic ter dve masivni bronasti zapestnici, v grobu 199 KŽG pa množico drobnih modrih steklenih jagod.

Ob zaključku izkopavanj smo izkopno polje temeljito dokumentirali ter del profilov zasuli z zemljo in pripravili za nadaljevanje izkopavanja v naslednjem letu.

Leta 2007 smo raziskali 560 m² veliko površino grobišča ter našli in dokumentirali 21 žganih žarnih grobov iz pozne bronaste dobe, 46 starejšeželeznodobnih skeletnih grobov, ki so sodili v gomile XXVIII, XXIX in XXX, s tem da smo izkopali le južno polovico gomile XXIX.

Kjub sorazmerno majhni raziskani površini so rezultati več kot zadovoljivi. Tri železnodobne gomile na majhnem prostoru so ponovno potrdile pomen Kapiteljske njive kot enega najpomembnejših grobišč starejše železne dobe, pridatki v grobovih pa nam pomagajo pri razumevanju halštatske družbe, njene razslojenosti in delovanja. Vsakoletne raziskave prinašajo številne podatke, ki so pogosto potrditve že znanih dejstev, vedno pa prinesejo tudi nova, doslej neznanja spoznanja.

VALVASOR - TEHNIK IN IZUMITELJ

Valvasor ni opisoval le del drugih zaslužnih Kranjcev, temveč je bil tudi sam pronicljiv znanstvenik in tehnolog. Izvrstni opisi ženitovanjskih šeg Dolenjcev ali zemljevidi Dolenjske in drugih delov Kranjske, izdelani s tedaj najsodobnejšimi matematičnimi napravami, se mu ne bi posrečili, če se ne bi izobrazil v skrbno izbrani knjižnici. Oglejmo si njegova dejanja in nehanja v povezavi z jezuiti, ki so v Ljubljani usmerili njegove prve korake k znanju.

Preučevanje Valvasorja spada med najbolj hvaležna področja raziskovanja slovenskih zgodovinpiscev, še posebno po nedavno dokazanih dvomih v verodostojnost njegovega baronskega naslova (Golec, 2007). Kljub temu pa je le malokdo zasledoval Valvasorjeva naravoslovno-tehniška dela (Paulin, Trbižan, 1996; Trbižan, 2003; Puhar, 2005). Prav to vrzel skušamo zapolniti s pričujočim delom.

Nekdanjim kranjskim knjižnicam je bilo posvečeno že več tehtnih raziskav (Dolar, 2004; Južnič, 2006), Valvasorjeva knjižnica pa večinoma še čaka na svoje raziskovalce (Dular, 2002; Lebar, 2006; Južnič, Prosen, 2007), čeravno je njen katalog že ducat let na voljo v tiskani obliki. Valvasor je v denarni stiski svojo knjižnico z 2630 naslovi leta 1690 prodal v Zagreb. V zagrebški Metropolitanski knjižnici so začeli njegovo zbirko strokovno obdelovati leta 1966, katalog pa je bil natisnjen tri desetletja pozneje (Valvasor, Magić, 1995, 19). Za pričujočo objavo smo iz kataloga odbrali jezuitske pisce znanstvenih del, predvsem Kircherjeve sodelavce in Fournierjev opis Kranjske. Za celovito predstavitev Valvasorjevih uspehov smo uporabili Zbirko za zgodovino znanosti Univerze v Oklahomi z dvesto tisoč knjigami, med katerimi smo ob večini Valvasorjevih prirodoslovno-matematičnih del našli predvsem literaturo, potrebno za njihovo strokovno obdelavo. Valvasorjevo zbirko smo primerjali s knjigami njegovega starejšega prijatelja in vzornika, deželnega glavarja grofa Volfa Engelberta Turjaškega (Južnič, 2007). S pregledom knjižnice smo skušali oceniti Valvasorjevo znanje, saj sam ni objavil veliko prirodoslovnih raziskav. Zapisal jih je predvsem v šestih zvezkih *Lumen naturae* o tehnologijah stekla in drugih materialov ter v treh zvezkih *Flos Physico-mathematicus*. Oba rokopisa sta se pozneje izgubila skupaj s satiro Ovidij (Reisp, 1987, 8; Lajovic, 1987, 157).

Valvasor ne bi mogel tako umetelno opisati in narisati zemljevida Dolenjske brez uporabe izredno bogate knjižnice, zbrane po Volfovem vzoru. Valvasorjev oče Jernej je bil v Valvasorjevih deških letih eden od treh, občasno štirih članov uprave deželnega glavarja Volfa, ki mu je mladi Valvasor pogosto prihajal v goste. Janez Vajkard Valvasor je po Volfovem zgledu svojo knjižnico razdelil na devet razredov: teologija, pravo s kanonskim pravom, politika in etika, zgodovina, filozofija, medicina, matematika, humanistika, filologija (Radics, 1910, 33, 99; Reisp, 1983, 59; Valvasor, Magić, 1995, 32; Lebar, 2006). Volfov knjižničar in prijatelj Janez Ludvik Schönleben je razdelil Volfovo knjižnico na osemnajst področij, mlajši Valvasor pa je opustil predvsem zadnja med njimi z manj številnimi knjigami po-

Delovanje Kircherjevega *Organuma* na Schottovi risbi, prvo računalno na Dolenskem pri Valvasorju v Bogenšpergu (Schott, 1668).

ezije, arhitekture, gospodarstva, lovstva, glasbe, leposlovja, viteštva, ikon in kipov. Poleg knjižnice z Bogenšperka Valvasorjeve vire razkrivajo predvsem citati naravoslovnih piscev v Slavi; le-ti so že bili predstavljeni, čeravno še ne dovolj natančno (Gratzy, 1901; Kranjc, 1989). Dokazujemo, da je Valvasor v Slavi citiral najpomembnejše naravoslovce svoje dobe, med katerimi prav vseh niti ni naštel v uvodnem indeksu.

Primerjava kataloga Valvasorjevih knjig in Mayrove (1676) ljubljanske ponudbe kaže številna istovetna dela, saj je Valvasor marsikatero knjigo kupil v Ljubljani. Sovpadanje Valvasorjevih in Mayrovih naslovov priča, da so tudi drugi Kranjci brali Valvasorjevim podobne knjige (Štuhec, 2006, 330, 332). Valvasor med rojaki ni tako zelo izstopal po svoji razgledanosti, kot so poudarjale nekatere starejše raziskave, saj so Turjaški knezi v Ljubljani vendarle zbrali več knjig od njega; seveda pa so imeli tudi precej več pod palcem.

Valvasorju se je posrečil prvi mednarodno priznan na Kranjskem zasnovan tehniški patent, postal pa je tudi naš doslej edini član londonske Kraljeve družbe (Radics, 1910; Reisp, 1983; Lajovic, 1987, 159-160; Carmichael, Šumrada, 1993; Paulin, Trbižan, 1996; Trbižan, 2003; Puhar, 2005). Potrebno znanje je črpal iz knjig, zbranih v domači knjižnici. Starejše raziskave so vire za Valvasorjeve dosežke iskale predvsem v njegovih mladostnih popotovanjih in ne v knjigah, ki jih je uporabljal.

Valvasor je pri svojih tehniško-naravoslovnih in kartografskih podvigih uporabljal nove, razmeroma drage naprave, med njimi analogna računalna. Dokazujemo, da mu je prav prišel predvsem računski stroj jezuita Kircherja, narejen po Galilejevem zgledu. Delovanje in razprostranjenost Kircherjevih naprav je dodobra raziskano tudi za srednjo Evropo (Daxecker, 2002; Friess, Langenstein, 2000; Vollrath, 2002; Torrini, 2005), vendar jih to pot prvič izrecno umeščamo v naše kraje, ki za tujimi niso prav nič zaostajali. Posebej izpostavljamo pomembno vlogo Goričana Rabatte pri uporabi Kircherjevega računalna na dunajskem dvoru in posledično v drugih krajih habsburške monarhije. Kljub že objavljenim tehtnim raziskavam delovanja ljubljanskega škofa Rabatte v povezavi s Schönlebnom in Valvasorjem (Morelli di Schönfeld, 2003) njegove zasluge pri uvajanju Kircherjevega računalna na Dunaju doslej niso bile dovolj poudarjene.

Dopisovanje vodilnega jezuita Kircherja z ljubljanskimi Turjačani (Gramatowski, Rebernik, 2001, 112, 136) smo prvi umestili ob turjaške vplive na njihovega mladega prijatelja Valvasorja. Preučevanja Kircherjevih del so danes med najbolj priljubljenimi raziskavami na svetu (Torrini, 2005; Waddell, 2006; Hirai, 2007). Njegov dolgotrajen vpliv na Kranjskem pa je doslej ostal neznan, čeravno je Valvasor kupil domala vse Kircherjeve knjige in jih je večkrat navajal v Slavi.

Livarstvo ni bilo tuje Valvasorjevim ljubljanskim jezuitskim učiteljem, saj je že jezuit Ferdinand Verbiest (9. 10. 1623, Pitthem - 28. 1. 1688, Peking) zaslovel z ulivanjem topov za kitajskega cesarja. Valvasorjevo poznavanje kovin je preraslo zanimanje za alkimijo predvsem pod vplivom londonske Kraljeve družbe in njenega pomembnega člana Roberta Boyla.

Valvasor je kupil šest Boylovih del. Med njimi so bila ženevska zbrana dela v trinajstih zvezkih (1680) s petindvajsetimi poglavitnimi knjigami. Valvasorjevo navdušenje nad Boylom je mogoče pričakovati, saj je tri Boylova dela prodajal tudi Mayr v Ljubljani leta 1678. Valvasor je bil štirinajst let mlajši od Boyla, med obiskom Anglije (Reisp, 1987, 7) pa se je dodobra seznanil z njegovim raziskovanjem v Londonu in Oxfordu.

Valvasor je nabavil številne enciklopedične opise obrti jezuitskih in drugih piscev, marsičesa pa se je domislil med svojimi popotovanji. Zanimal se je za tedanje precej alkimistično obarvane postopke obdelave kovin in zasnoval poseben način ulivanja kipov, s katerim ni navdušil le rojakov, temveč celo Angleže.

Kranjski deželni stanovi so že 14. januarja 1664 obljubili napraviti kip Device Marije na »Akademijskem trgu« pred sv. Jakobom znotraj jezuitskega kolegija. Osnovo za Marijin kip so sprva mislili pripeljati kar iz Benetk; na Kranjskem se namreč ni nihče hotel lotiti dela, dokler se Valvasor ni zagrel zanj. Z gradnjo so pričeli šele 11. marca 1680, potem ko se je prejšnji dan sestala komisija deželnih stanov pod vodstvom predsednika, dednega deželnega maršala grofa Janeza Karla Thurna-Valsassine (umrl leta 1683) (Radics, 1910, 141-142; Lajovic, 1987, 159; Miladinović Zalaznik, 2001, 108). 11. avgusta 1680 ob 19. uri je osem parov volov pripeljalo 60 stotov (3,36 tone) težak steber z Gorenjske v veliko veselje zvedavih Ljubljančanov. Oktobra so postavili prvo koeko v temelj. Valvasor je kupil stojalo in steber, po njegovem naročilu pa je Wolf Weisskirch(n)er iz Salzburga naredil kalup kipa (Vrhovnik, 1895, 206 - 207). Valvasor je tik pred božičnimi prazniki 16. decembra 1681 ponoči med 11. in 12. uro dal uliti spomenik po svojem postopku v zvonarni pred Karlovškimi vrati na Karlovški cesti št. 15; tam se je Krištof Schlag(s) (umrl okoli leta 1686 v Ljubljani) uveljavil kot predhodnik zvonarske družine Samassa. Kip so ulili v jami podobno kot tedanje zvonove. Valvasor si je želel čim bolj tekoče zlitine, ki jo je staljeno ulil v vmesni prostor prekrite osnovne oblike kipa. Pri tem je natančno upošteval spremembo velikosti modela kipa zaradi dodane plasti kovine. Dobil je tanjše stene od drugih livarjev, kar si je štel še posebej v dobro. Ko je bil kip narejen, je odstranil kalup in drobne kanale, skozi katere je ulival kovino. Gospodarni polihistor je odrezani ulivni sistem spravil za »ponovno uporabo« (Paulin, Trbižan, 1996, 267; SBL, 3: 220); žal (še) ne vemo, kje ga je znova uporabil.

Na veliki petek 27. marca 1682 so kip prenesli pred bližnjo jezuitsko cerkev sv. Jakoba. Stavbenik Marcello Genovese (Genovese) ga je namestil na podstavek, ki so ga medtem postavili zimi navkljub. Svečanosti so prisostvovali rektorji jezuitskih kolegijev v Gorici, Trstu in Reki (Valvasor, 1689, 1 (3): 426, 3 (11): 266, 698, 688/689 (slika); Radics, 1910, 143; Godec, 1996) ob dva meseca prej ustoličenem ljubljanskem rektorju Janezu Lidenlaufu. Nemajhne stroške so poravnali kranjski deželni stanovi in tudi vrli Valvasor je spravil nekaj zaslужka.

Ob prazniku Brezmadežnega spočetja so redno uprizarjali procesije od stolnice do Valvasorjevega Marijinega znamenja (Vrhovnik, 1895, 208), razen med neurjem v času turškega obleganja Dunaja leta 1683. 18. in 19. avgusta 1689 je kardinal grof Leopold Kollonitsch (Kollon-

ich, 1631 - 1707) na poti z Dunaja v Italijo gostoval pri ljubljanskih jezuitih; privoščil si je plovbo po Ljubljanici do Vrhnike, nato pa je vodil pobožnosti pred Marijinim spomenikom. Kollonitsch je leta 1685 postal kardinal in škof v Raabu (Győr), leta 1692 pa minister cesarja Leopolda na Dunaju (ARS, Diar., zapisa z dne 20. 8. in 28. 8. 1689; Radics, 1910, 144; Winter, 1971, 72 - 73).

Valvasor je o svojem ljubljanskem Marijinem kipu in o novih postopkih za njegovo ulivanje poročal tajniku londonske Kraljeve družbe Thomasu Galeju in požel izredno pozornost kot redko kateri kranjski izumitelj prej ali pozneje. Leta 1687 je urednik Halley v *Philosophical Transactions* objavil Valvasorjevo pismo Thomasu Galeju o novem načinu ulivanja kovinskih kipov z lično ilustracijo kipa boga Pana, ki je piskal na zanj značilne piščali (Radics, 1910, 145). Verjetno je Valvasor dejansko ulil Panovo podobo, čeravno nam kip danes ni znan.

Valvasorjev prijatelj Halley je urejeval *Philosophical Transactions* med letoma 1685 in 1693 ter je poskrbel za tiskanje Valvasorjevih del. Nekdanji urednik Robert Hooke je resda negodoval po svoji stari navadi. Domišljjal si je, da Valvasorjev spis ne prinaša ničesar novega, razen uporabe drugačnih kemikalij, predvsem ene tretjine »bizmuta« ali cinka medi, zaradi katere kovina lažje teče (Reisp, 1987, 8; Paulin, Trbižan, 1996, 264). Seveda je bila ta novost le navidez neznatna. Hooke ni rad priznaval tujih zaslug, prav v tem času pa je začel svoj spor z Newtonom glede odkritja delovanja sile teže.

Nedavno najdeni Hookovi zapiski iz tega obdobja po smrti prvega urednika *Philosophical Transactions* Oldenburga so »najpomembnejše odkritje zadnjih petdesetih let« (Adams, Jardine, 2006, 235, 239) in bodo dodatno osvetlili Hookov odnos do Valvasorjevih odkritij. Hooke in mojster angleškega livarskega ceha sta vendarle odobrila objavo Valvasorjevega postopka ulivanja, ki se je zgledoval pri nemških lončarjih. Poleg kemične sestave zlitine je Valvasor kljub Hookovemu mnenju izboljšal tudi razporeditev in oblikovanje ulivnih kanalov (Puhar, 2005, 19; Trbižan, 2003, 177, 183).

Ne glede na Hookovo kritiko se je Valvasor imenitno spoznal na svoj posel. Kemična analiza in elektronska mikroanaliza sta pokazali, da vsebuje zlitina Marijinega kipa pri sv. Jakobu le stotinko odstotka bizmuta, zato pa skoraj 16 odstotkov cinka. Tako je Valvasor ravnal po sodobnih izkušnjah, ko velja bizmut za nevarnega povzročitelja krhkosti v bakrovih zlitinah in ga dopuščamo le 0,005 odstotka. Z dodajanjem cinka, 4 odstotki svinca in nad dveh odstotkov kositra je znižal tališče zlitine za 120° C. Dobil je »kar najbolj tekočo« snov za ulivanje tankih kipov in z njo prekosil dosežke vseh svojih sodobnikov. Kot izkušen livar je razvil pretanjen občutek za blagodejen vpliv gladkih površin kanalov na dober tok zlitine tankostenskih kipov. S pridom je upošteval važne vplive premazovanja površin, tako da se je znal izogniti nezaželenim sestavinam voska za premaze (Paulin, Trbižan, 1996, 264, 267 - 268). Surovine je gotovo dobil iz domačih kranjskih in sosednjih krajev, čeravno ni objavil podrobnosti. Na današnjih slovenskih tleh je bilo v Valvasorjevem času šestindvajset fužin in peči oziroma plavžev. Na Koroškem so medenino izdelovali že v 15. stoletju. Mineralni cinkov karbonat kalamino (zincum, smithsonit) je Valvasor lahko dobil iz Rablja na

Koroškem, zlitino bakra in cinka »zlati baker (aurichalcum)« pa na Cerkljanskem, kjer so bakrovo rudo kopali že od 15. stoletja. Malo pred Valvasorjevim ulivanjem kipov je leta 1665 Hans Sigmund Ottenfeld dobil dovoljenje za rudnik svinca v Črni na Koroškem. Rudarji grofov Thurnov-Valsassina so že od leta 1601 kopali svince v severnejšem Pliberku in na Peci, revirja pa sta bila tudi v Železni Kapli in Rablju (Paulin, Trbižan, 1996, 263, 264; Paulin, 1998, 63, 65, 67; Šorn, 1984, 167; SBL, 4: 82).

The Figure was delivered to Mr Hunt, for the repository, and Mr Pajon received the thanks of the Society.

Halley Shewed an Experiment whereby the Evacuation of the Lakes of Locknitz and its suddain filling again were exemplified, He took two Basins and placed the one Higher than the other, and ordered them so as to communicate by Pipes placed at Different heights, so that the water ran out of the upper, when it was full much faster than when it was in part full, And the under Basin had only one pipe to let out the water, it received from the upper, not large enough to emit all that came, when the

Poročilo Kraljeve družbe (14. 12. 1687) o Halleyjevem preizkušanju Valvasorjeve sifonske teorije pretakanja voda pod Cerkniškim jezerom (The Royal Society of London Archive, Early Letters).

Valvasorjev nekaj let starejši dopisovalec Thomas Gale (1635/1636 Scruton v severnem Yorkshiru - 1702) se je kot sin edinec šolal v Westminsteru, leta 1655 pa se je malo pred Newtonom vpisal na kolegij Sv. Trojice v Cambridgeu. Diplomiral je leta 1659 in magistriral tri leta pozneje. Ob smrti Oliverja Cromwella je univerza objavila nekaj njegovih verzov, ki so mu prinesli ugled v deželi. Leta 1666 je postal profesor grščine v Cambridgeu, leta 1672 pa nadučitelj v šoli sv. Pavla, kjer se je med njegovimi dijaki najbolj izkazal ravno Valvasorjev poznejši prijatelj Edmund Halley. 6. decembra 1677 so Galeja izbrali v londonsko kraljevo družbo, januarja 1686 pa je bil tam postavljen za honorarnega tajnika. Za pomočnika si je izbral Halleyja, ki je dolžnost opravljal do leta 1699. Tako je Halley od vsega začetka poznal Valvasorjeva pisma, poslana v London. Leta 1703 je Halley popotoval po Kranjski, Istri in Kvarnerju išoč primerno pristanišče za izkrcanje angleških enot v španski nasledstveni vojni (Bogoljubov, 1984, 211; Carmichael, Šumrada, 1993, 86; Malačič, 1994, 216), vendar je njegov prijatelj Valvasor že desetletje prej umrl.

Gale je bil pomemben zbiralec arabskih in drugih rokopisov. Po kraljevem naročilu je izvrstno popisal spomenike v Londonu; zato ga

je mesto nagradilo s plaketo (Stephen, Lee, 1937/1938, 818 - 820). Kot poznavalec kipov se je še posebej zanimal za Valvasorjev postopek ulivanja. V začetku 17. stoletja so kalupe iz mavca zalivali s tekočo zmesjo ilovice za sanitarne potrebe bogatejših Angležev, ki so se hoteli znebiti nadležnih vonjav. Takšne straniščne školjke so bile zelo drage, za nameček pa so še vpijale vodo (Lambrozzi, 1994, 93). Zato so Britanci vneto povpraševali po drugačnih, boljših snoveh in Valvasorjevih novih postopkih ulivanja. Središče angleškega železolivarstva je bilo v dolini Ironbridge; tam so začeli razvijati železarsko industrijo (Wübbenhorst, 1987, 515), ki je kmalu po Valvasorjevi smrti močno napredovala z izumom koksanja Abrahama Darbyja leta 1735 (Ruschitzka, 1985, 49). Livarstvo je bilo dobro razvito v neposredni sosesčini sedeža Kraljeve družbe na vzhodnem koncu Londona. Leta 1570 je Robert Mot tam ustanovil livarno, ki je pozneje prerasla v Royal Whitechapel Bell Foundry; le-ta je zaslovela z ulivanjem londonskega Big Bena in ameriškega zvona Liberty Bell (1752) (McCombe, 1983, 228).

Valvasor v času svojega poročanja Kraljevi družbi še ni ulil ničesar daljšega od devetih čevljev (3 m), vendar ni dvomil, da bo njegov postopek kos tudi večjim izzivom. Napovedal je, da bo po koncu turške nevarnosti ulil kip cesarja Leopolda na konju v velikosti, večji od naravne, v čast njegovega ljubljanskega obiska leta 1660. O izvedbi se je že dogovarjal s kranjskimi deželnimi stanovi (Radics, 1910, 146). Le-ti so krili stroške za Marijin kip pred sv. Jakobom in bi gotovo pomagali tudi pri Leopoldovem kipu, morda še precej bolj vneto, kot so ob premajhni pomoči za natis Valvasorjeve Slave.

Valvasorjev postopek ulivanja kovinskih kipov je bil pet let po angleški objavi v Londonu priobčen še v reviji Acta Eruditorum, ki so jo na pobudo slovitnega učenjaka Leibniza izdajali v Leipzigu. Latinska objava v tej znameniti reviji kaže, kako pomembne so se sodobnikom zdele Valvasorjeve ideje, medtem ko je na domačem Kranjskem postaran skorajda trpel pomanjkanje.

Valvasorjev Marijin kip so zaradi dotrajanosti kamnitega podstavka med letoma 1844 in 1870 shranili v cerkvi sv. Jakoba. Mestni župnik Gustav Koestl je uspešno nagovarjal farane, naj prispevajo k njegovi ponovni postavitvi nekoliko dlje od cerkve in v priročni knjižici hvalil Valvasorjeve zasluge (Koestl, 1868, 13; Vrhovnik, 1895, 208; Kovačič, 1985, 39). Drugič so podstavek Valvasorjevega kipa popravili po navodilih Jožeta Plečnika 3. julija 1938; le-ta danes krasi Ljubljano.

Valvasorjev opis postopka ulivanja tankostenskih kipov je postal prvi mednarodno priznan tehniški dokument kranjskega izumitelja na področju metalurgije, bržkone pa kar celotne naše tehnike (Paulin, Trbižan, 1996, 263). Marijin kip gotovo ni bil edini izdelek izkušnega livarja Valvasorja, čeravno nam drugi (zaenkrat) še niso znani.

VIRI

APUG - Arhiv Pontificia Università Gregoriana, Rim.

ARS, Diar. – Arhiv Republike Slovenije v Ljubljani, Zbirka rokopisov, Diarium p. ministri..., I/34r.

BNM - Bayerisches Nationalmuseum, München.

The Royal Society of London Archive, Early Letters.

LITERATURA

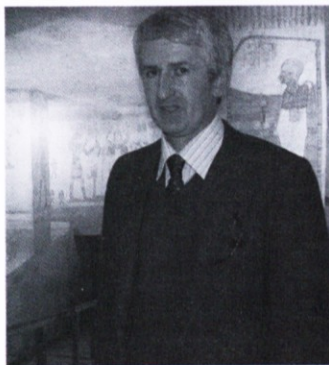
- Adams, R., Jardine, L. (2006): *The Return of the Hooke Folio. Notes & Records of the Royal Society* 60. London, 235 - 239.
- Carmichael, C.D., Šumrada, J. (1993): *Pismo Edmonda Halleja Valvasorju. Zgodovinski časopis* 74/1. Ljubljana, 85 - 87.
- Daxecker, F. (2002): *Die Zeitberechnung und die Astronomie in Athanasius Kirchers Organum mathematicum. Beitrage zur Astronomiegeschichte* 5. 26 - 39.
- Dolar, F.-M. (2004): *Knjižnice skozi stoletja. Ljubljana, Filozofska fakulteta.*
- Dular, A. (2002): *Valvasorjeva knjižica. Theatrum vitae et mortis humanae (ur. Lozar Štamcar, M., Žvanut, M.). Ljubljana, Narodni muzej.* 259 - 275.
- Friess, P., Langenstein, E. (ur.). (2000): *Mechanik aus der Wunderkammer – die Vorläufer der Computer. München, Weltkunst.*
- Godec, I. (1996): *Valvasor in Slovenci danes. Ljubljana, Državna založba Slovenije.*
- Golec, B. (2007): *Der Polyhistor J.V. Valvasor (1641-1693), seine nahen und fernen Nachkommen: neue Entdeckungen aus übersehenen Archivschätzen. Pravotvornost v evropski zgodovini - Sergij Vilfan, arhivist in pravni zgodovinar (ur. Kambič, M., Škrubelj, K.). Ljubljana: SAZU, ZALj, Pravna fakulteta.*
- Gramatowski, W., Rebernik, M. (ur.). (2001): *Epistolae Kircherianae index alphabeticus index geographicus. Rim, Institutum historicum S.I.*
- Gratzy, O. (1901): *Repetitorium zu J.W. Freiherrn von Valvasor »Die Ehre des Herzogthum Krain« (1689). Von Dr. Oskar Gratzy Edlen von Wardengg k.k. Professor der VIII. Rangsclasse, Schriftleiter der »Mitteilungen des Musealvereines für Krain«. Erhaltend ein alphabetisches Namens-, Orts- und Sachregister und im Anhang eine Inhaltsübersicht. Unter Subvention der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien. Mitteilungen des Musealvereines für Krain* 40. Ljubljana, 1- 80.
- Hirai, H. (2007): *Interpretation chymique de la création et origine corpusculaire de la vie chez Athanasius Kircher. Annals of Science* 64. 217-234.
- Južnič, S. (2006): *Kopernik v Turjaški in Licejski knjižnici. Knjižnica* 50/2. Ljubljana, 7 - 34.
- Južnič, S. (2006): *Fizikalne knjige v Turjaški knjižnici. Knjižnica* 50/3. Ljubljana, 23 - 52.
- Južnič, S. (2007): *Knjige iz turjaške "knežje" zbirke v sodobnih slovenskih knjižnicah. Knjižnica* 51/1. Ljubljana, 27 - 49.
- Južnič, S. (2007): *Naravoslovno-matematična in glasbena dela v turjaški "knežji" knjižnici. Zgodovina za vse* 14/1. Celje, 5 - 36.
- Južnič, S., Prosen, M. (2007): *Janez V. Valvasor in astronomija. Ljubljana, Jutro.*
- Koestl, G. (1868): *Mariin spominek na šentjakopskem trgu v Ljubljani. Ljubljana, Mestnofarno predstavništvo.*
- Kranjc, M. (1989): *Valvasorjevi krasoslovni viri. V: Valvasorjev zbornik (ur. Vovko, A.). Ljubljana, SAZU.* 220 - 225.
- Lajovic, A. (1987): *Delo bo hvalilo mojstra mnogo let. O Valvasorjevem izumu ulivanja tankostenskih predmetov. Livarski vestnik* 34/5. Ljubljana, 157 - 160.
- Lambrozzi, E. (1994): *Casting From the Beginning Up to Present-Day Technology. Ceramic Engineering and Science Proceedings* 15/1. 93 - 94.
- Lebar, B. (2006): *Vsebinska struktura in današnja vrednost knjig iz Valvasorjeve knjižnice iz obdobja od 1680 do 1691. Diplomaska naloga pri mentorici Anji Dular in somentorju Mihi Kovaču. Ljubljana, Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo Filozofske fakultete*
- Stephen, L., Lee, S. (1937/1938): *The Dictionary of National Biography. Oxford, University Press.*
- Malačič, V. (1994): *Astronom Halley v Trstu in Bakru leta 1703. Annales* 4/4. Koper, 215 - 218.
- Mayr, J.K. (1678): *Catalogus Librorum qui Nundinis Labacensibus Autumnalibus in Officina Libraria Joannis Baptistae Mayr. Ljubljana, Mayr.*
- McCombe, C. (1983): *Whitechapel Bells Ring Clear. The Foundry Trade* 155/3270. London, 228 - 242.
- Miladinović Zalaznik, M. (2001): *Eine Geschichtsschreiber, der wissenschaftlich Romanen für Historien ausgibt... "Johann Weichard Freiherr von Valvasor. Querschnitte ... Der wissenschaftlich Romanen für Historien ausgibt..." Deutsch-slowenische Kultur und Geschichte im gemeinsamen Raum. München, Verlag Südostdeutsches Kulturwerk.* 91 - 124.
- Morelli di Schönfeld, C. (1855): *Istoria della Contea di Gorizia. Gorizia, Paternolli. Ponatis: (2003): Mariano del Friuli, Laguna.*

- Paulin, A., Trbižan, M. (1996): Zakaj je Valvasor lahko ulival tankostenske kipe iz medi. Rudarsko-metalurški zbornik 43/3 - 4. Ljubljana, 261 - 269.
- Puhar, A. (14. 4. 2005): Zdrava Marija, s cinkom obogatena. Delo-Znanost 47/86. Ljubljana, 19.
- Radics, P. (1910): Johann Weikhard Freiherr von Valvasor (geb. 1641, gest. 1693). Ljubljana, Krainischen Sparkasse.
- Reisp, B. (1983): Janez Vajkard Valvasor. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Reisp, B. (1987): Korespondenca Janeza Vajkarda Valvasorja z Royal Society. Ljubljana, SAZU.
- Ruschitzka, L. (1985): Die Entwicklung des Eisengusses in Mitteleuropa. Gießereitechnik 31/2. 48 - 54.
- Štuhec, M. (2006): Iz Lesc v Ljubljano po francosko. Prispevek k poznavanju jezikovne rabe kranjskega plemstva v prvi polovici 18. stoletja. Zgodovinski časopis. 60/3-4 (134): 327 - 344.
- Torrini, M. (2005): Da Galileo a Kircher: percorsi della scienza gesuitica. Galileana 2. 3 - 17.
- Trbižan, M. (2003): Objava J.V. Valvasorja v glasilu Philosophical (!) Transactions leta 1687 o litju kipov s tanko steno – prvi slovenski tehnični dokument. Livarski vestnik 50/4. Ljubljana, 175 - 184.
- Valvasor, J.V. (1689): Die Ehre dess Hertzogthums Crain. Ljubljana/Nürnberg, Wolfgang Moritz Endter.
- Valvasor, J.V., Magič, V. (1995): Bibliotheca Valvasoriana. Katalog Knjižnice Janeza Vajkarda Valvasorja. Ljubljana/Zagreb, Valvasorjev odbor pri SAZU.
- Vollrath, H.-J. (2002): Das Organum mathematicum – Athanasius Kirchers Lehrmaschine. V: Spurensuche – Wege zu Athanasius Kircher (ur. Beinlich, H., Wittstadt, K., Vollrath, H.-J.). Dettelbach, Röhl. 101 - 117.
- Vollrath, H.-J. (2002): Kircher und die Mathematik. V: Magie des Wissens (ur. Beinlich, H., Daxelmüller, C., Vollrath, H.-J., Wittstadt, K.). Dettelbach, Röhl. 161 - 168.
- Vrhovnik, I. (1895): Marijino znamenje na sv. Jakoba trgu v Ljubljani. Izvestje muzejskega društva za Kranjsko 5. Ljubljana, 206 - 209.
- Waddell, M.A. (2006): The Word, As It Might Be: Iconography and Probabilism in the Mundus Subterraneus of Athanasius Kircher. Centaurus 48. Kopenhagen, 3 - 22.
- Winter, E. (1971): Barock, Absolutismus und Aufklärung in der Donaumonarchie. Dunaj, Europa Verlag.
- Wubbenhorst, H. (1987): Jahresübersicht Zur Geschichte des Giessens. Gießerei 74/1. 512 - 516.

Rasto Božič

ABU SOLIMAN– MISIJONAR IN VELIKI RAZISKOVALEC

Predavanje dr. Marka Freliha, kustosa za neevropske zbirke Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani.

¹ Marko Frelj je študij arheologije začel na ljubljanski Filozofski fakulteti, nadaljeval ga je v Zagrebu, kjer je diplomiral in kasneje na temo rodne Logateca v rimskem obdobju tudi doktoriral. Danes je zaposlen v Slovenskem etnografskem muzeju v Ljubljani, kjer je kustos afriške zbirke. Kot arheolog vrsto let raziskuje medkulturne povezave med starimi civilizacijami. Še posebej ga zanima duhovni svet prazgodovinskih kultur, ki ga proučuje skozi razumevanje kulturnih mest, obredov in umetnosti. Hkrati vrsto let preučuje stike Slovencev z neevropskimi kulturami. V ospredju njegovih raziskav sta dolenjska misijonarja Friderik Irenej Baraga in Ignacij Knoblehar ter njuna zapuščina. (Foto: Rasto Božič)

Aprila je minilo 150 let od smrti velikega škocjanskega rojaka Ignacija Knobleharja. V sklopu razstave Faraonska renesansa, ki je v Cankarjevem domu v Ljubljani potekala od 4. marca do 20. julija, je Slovensko arheološko društvo priredilo niz predavanj, s katerimi je želelo opozoriti na vlogo slovenskih raziskovalcev Egipta. Med predavatelji je bil tudi dr. Marko Frelj, arheolog¹ in kustos za neevropske zbirke Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani, ki je predstavil misijonarja Ignacija Knobleharja, predvsem njegovo delovanje v Afriki in raziskovanje Nila.

Veliki Slovenec

Frelj v Slovenskem etnografskem muzeju skrbi za afriško zbirko, pri svojem delu pa je prišel v stik s predmeti in gradivom, delom zapuščine misijonarja Ignacija Knobleharja, ki je v Egiptu in Sudanu raziskoval ter deloval celo desetletje. V prvi polovici 19. stoletja je Abu Soliman, kot so Knobleharja imenovali Arabci, veljal za največjo avtoriteto na področju poznavanja Nila, Sudana, tamkajšnjih ljudstev, političnih in drugih razmer. Ker letos mineva 150 let od smrti tega uspešnega misijonarja in vsestranskega raziskovalca, je Frelj, ki se je posvetil preučevanju Knobleharjevega dela, pred kratkim pa se je z novimi podatki vrnil iz Kaira, opozoril, da je potrebno tako pomembnemu Slovencu povrniti ugled, saj so v njegovem času o njegovih odkritjih senzacionalno poročali vsi ugledni evropski časopisi, njegova raziskovanja in misijone pa so podprli takratni cesar Franc Jožef, Vatikan in Dunajsko geografsko društvo.

Ignacij Knoblehar je živel med letoma 1819 in 1858, mlad pa je po zahrbtni malariji, med potjo domov, 13. aprila umrl v Neaplju. Rodil se je v Škocjanu na Dolenskem, za misijonarsko delo pa ga je sedemnajstletnega navdušilo pridiganje dolenjskega misijonarja Friderika Ireneja Barage. Odločil se je za Baragovo pot in odšel v Afriko, kamor je prišel leta 1848. V Egiptu je ustanovil tri misijone, zavzemal se je za ukinitvev takrat tam uveljavljenega suženjstva, na območju Nila pa je deloval celo desetletje, kar je po Freljovi sodbi zelo dolgo obdobje, saj so drugi misijonarji tropskim boleznim podlegli že v letu ali dveh. Knobleharja je v Egiptu in Sudanu zanimalo praktično vse, kar mu je prekrizalo pot. O vsem je vodil natančne dnevniške zapiske. Privlačila sta ga Nil in takrat nepojasnjena skrivnost njegovih izvirov, tamkajšnja ljudstva, kulture, verstva, živalstvo in narava. V njegovi zapuščini so ostanki kasneje v zgodovini izginulih ljudstev, ki so se ohranili le v ljubljanski in dunajski muzejski zbirki.

»Knoblehar je izredno kompleksna tema. Odpira mnogo zanimivih poglavij raziskovanja, poleg ostalega tudi cerkvene zgodovine, misijonstva, geografije, etnografije in materialne kulture ljudstev ob Nilu,« meni Frelj. Knobleharja je predstavil kot izjemno podjetno, sposobno, marljivo in človekoljubno osebo. Povedal je tudi, da je ta slovenski misijonar nameraval zbrane podatke objaviti, vendar mu je

Portret Ignacija Knobleharja.

načrte prekrizala smrt. Večina njegove zapuščine je ostala v Kartumu, zanj pa so se potegovali Vatikan, Dunaj in Ljubljana. Na žalost so vsi dobili le delce, večina pa je ostala v Afriki, kjer se je najverjetneje izgubila. »Mogoče je še kaj skritega v arhivih, zato upam, da bo nekoč prišlo na dan. Še vedno nam uspe najti nove drobce, s katerimi bomo Knobleharja postavili na mesto, ki mu gre. Vsi slavni raziskovalci Nila so njegovo porečje raziskovali deset let za njim, večina je šla po njegovih stopinjah, vendar ni tega nihče priznal, ime mladega raziskovalca pa so kmalu pozabili,« je poudaril Frelih.

Misijonsko poslanstvo

Kot meni Frelih, gre v Knobleharjevem primeru za manj znano poglavje slovenske zgodovine, ki se je odvijalo na afriških tleh. V 19. stoletju se je misijonska dejavnost v zunajevropskih deželah vse bolj krepila, Slovenci pa so bili med prvimi misijonarji. Friderik Baraga je v začetku 19. stoletja oziroma leta 1830 stopil na severnoameriška tla in začel z misijonsko dejavnostjo med severnoameriški ljudstvi Očipve ter Ottawa. Baraga se je med dejavnostjo v Ameriki vrnil v domovino, ko je o tem pridigal v Novem mestu, pa je pri njegovi pridigi stal tudi sedemnajstletni mladenič iz Škocjana na Dolenjskem Ignacij Knoblehar.

Ta mladenič je njegovo pridigo spremljal z velikim navdušenjem, Baragovo goreče pričevanje o delovanju misijona ga je v tistem trenutku prepričalo, da je šel po njegovih sledih. A ni šel dobesedno po njegovih stopinjah, pot ga je naprej vodila v Ljubljano, od tam v Rim, kjer je preteklo kar nekaj časa, da je padla odločitev o njegovi nadaljnji poti v Afriko.

Leta 1848 se je znašel v Egiptu, na pragu Afrike, pred njim se je začelo veliko misijonsko poslanstvo. Ker je bilo na takratnih egipčanskih tleh zaradi močne islamske vere zelo malo možnosti za uspešno širjenje katoliške veroizpovedi, se je odločil za obisk manj znanih južnih dežel in Sudana. Njegov cilj so bila v skrivnost zavita temnopolta ljudstva v porečju Belega Nila, o katerih je bilo malo znanega. Knoblehar in njegovi kolegi, ki so prihajala iz Rima, so dobili nalogo, da se odpravijo v Kartum, tam postavijo misijonsko središče in od tam nadaljujejo poslanstvo po sudanskih deželah.

O Knobleharjevem desetletju ob Nilu je ohranjenih kar nekaj zapisov, saj je bil po Frelihovih navedbah ves čas v stiku z domovino in Ljubljano. Dopisoval si je s prijateljem v Ljubljani Luko Jeranom, ki je vestno beležil vse, kar se je dogajalo v Sudanu. Slovenci so lahko skoraj na štirinajst dni brali o tem in bili dokaj sproti obveščeni o dejavnosti Knobleharjevega misijona. Dežela Kranjska je bila pozorna do njegovega delovanja, tedanji Slovenci pa so z zbiranjem denarja močno podprli njegovo delo v Sudanu, tako ustanovitev misijonskega središča v Kartumu, kasneje v Svetem križu in misijona v bližini ekvatorja v Gondokorju oziroma v današnji Jubi, glavnem mestu sudanske pokrajine Ekvatorija.

Podjetni raziskovalec je obiskal cesarja in papeža

Vsi tedanji raziskovalci Egipta so pot začeli v Aleksandriji, kjer so opremili ladje in se po Nilu običajno podali do današnjega Asuana, morda do Vadi Halfe. Tam so zaradi rečnih brzic opremo in zaloge preložili na kamele, včasih so odprave šteje tudi do 250 kamel, in vse pretovorili do Kartuma, kjer so zopet najeli ladje in nadaljevali proti jugu.

Pri prehodu brzic se je pokazala Knobleharjeva domiselnost, saj si je omislil posebno ladjo, ki jo je poimenoval Stella Matutina (Zvezda Danica), trup ladje pa je bil izdelan iz železa. Ladjo je kupil v Egiptu, preko brzic pa jo je moral spraviti v Kartum, kar je bil za tedanje čase izjemen podvig. Vodil ga je nek Slovenec Kocijančič, ki pred tem ni bil nikoli na ladji. S seboj je imel trobento, z zvočnimi znaki pa je usmerjal delavce, ki so ladjo vlekli preko ovir. Za to delo so zaposlili približno dve stotnji ljudi, včasih so si pri vleki preko šestih Nilovih kataraktov pomagali tudi z živalskimi vpregami. Da so iz Egipta z ladjo prišli do Kartuma, je Knobleharjevi odpravi vzelo kar pol leta.

Knoblehar je z Zvezdo Danico prepotoval Sudan in prekržaril Beli Nil. Ladjo je razkošno opremil, imela je tudi kapelo, kjer je redno maševal, s seboj je vozil v Ljubljani ulite zvonove za misijon, predstavljala pa je njegovo glavno oporišče. Frelih tudi sklepa, da je ravno zaradi dobro opremljene ladje in urejenih bivalnih razmer na Nilu lahko preživel izjemno dolgo obdobje desetih let, saj je v tropih običajno misijonarje napadla malarija in jih v nekaj tednih, največ letu ali dveh, pokončala. V desetih letih Knobleharjevega misijonskega delovanja na Nilu je zaradi tropskih bolezni umrlo kar dvajset misijonarjev, zdravila pa takrat še niso poznali.

Knoblehar je ob prihodu v Kartum, kjer je nekaj let pred njegovim prihodom deloval misijon, njegov vodja pa je umrl ravno pred njegovim prihodom, prevzel celotno misijonsko organizacijo. V misi-

jonu je postavil veliko misijonsko hišo z osrednjo kapelo, zgradil si je stanovanje, na misijonskem vrtu pa je dal postaviti veliko šolo za otroke, ki jih je dobesedno kupoval na suženjskem trgu. V takratnem Sudanu je prevladoval močan suženjski trg s temnopoltimi ljudmi z juga in močna trgovina s slonovino. Misijonarji so se zavzemali za ukinitvev suženjstva, po robu pa so se mu lahko postavili le tako, da so odkupili čim več sužnjev. Odkupovali so predvsem otroke in jih vzgajali v katoliškem duhu, za kar so potrebovali šolo. Knoblehar je kmalu spoznal, da bo imel za tako početje premalo denarja, zato je iskal politično podporo.

Leta 1851 se je vrnil v Evropo. Najprej bi moral poročati v Rimu oziroma v Vatikanu, a ker je bil nekoliko posebneža in samosvoj, je iz Ljubljane krenil na Dunaj, kjer je obiskal samega presvetlega cesarja. Takratni enaindvajsetletni cesar Franc Jožef (1830 – 1916) se je ravno privajal na prestol. Knoblehar, ki je bil avstrijski državljani in cesarjev podanik, mu je razložil stanje in zamisel, da bi se misijon pod avstrijskim okriljem razširil proti ekvatorju. Avstrija bi tako prvič dobila priložnost vključitve v kolonialno politiko, saj je bila takrat glede na uspehe drugih evropskih kolonialnih velesil, Francije, Velike Britanije, Portugalske itd. precej podhranjena. Franc Jožef je v predlogu zaslutil priložnost, da Avstrija kot kolonialna sila stopi na afriška tla in je Knobleharja izdatno podprl. Na Dunaju so ustanovili Marijino družbo, ki je zbirala sredstva za afriški misijon, Knoblehar pa je dobil podporo tudi pri dunajskemu nadškofu Schwarzbergu. Šele nato se je odpravil v Vatikan, kjer je - kljub temu, da pred tem tam niso bili najbolj navdušeni nad misijoni v islamskem svetu - dobil podporo samega papeža.

Prvi slovenski afrikanist

Po vrnitvi v Afriko je začel z velikopotezno dejavnostjo, z ladjo pa se je spustil proti jugu, kjer je ob Nilu naletel na popolnoma neznana temnopolta ljudstva. Med njimi se je odločil za ustanovitev novih misijonskih postaj, leta 1852 je tam ustanovil misijon Gondokoro in leta 1854 še Sveti križ.

Na območju Gondokorja je živelo ljudstvo Bari, domačini pa so se z misijonarji radi družili. V njih so videli zaščito pred nasilnimi turškimi trgovci s sužnji, tako tudi Knoblehar v začetku tam ni imel kakšnih večjih težav. O nilotskih ljudstvih, Bari, Šiluk, Čir, Dinka in Kječi se je do danes ohranilo malo sledi, gre predvsem za risbe nemškega popotnika Harnirja, ki je obiskal tudi Knobleharjev misijon, zapise drugih misijonarjev, popotnikov ter muzejske zbirke gradiva. Ljudstva so se v kasnejšem razvoju dogodkov izgubila, nekaj materialne kulture pa je za njimi ostalo ravno po Knobleharjevi zaslugi. Ko je leta 1851 prišel v Ljubljano, je s seboj prinesel približno tristo predmetov, s katerimi je želel predstaviti sudanske zamorske kulture. Pokazal jih je na takratnem ljubljanskem liceju ob tržnici, kar imamo lahko po Frelihu za prvo slovensko razstavo afriških artefaktov. O dogodku so poročali časopisi, ljudje iz vse dežele so drli na razstavo, predmeti pa so zatem delno ostali na Kranjskem, druge je Knoblehar odnesel na Dunaj. Dunajska zbirka se je kasneje izgubila in šele leta 1925 je prišla na dan pri družini, ki se je odločila, da predmete podari Etnografskemu muzeju na Dunaju, kjer je še danes ohranjen doku-

ment, ki sporoča, da gre za Knobleharjevo afriško zbirko.

Ljubljanski predmeti so se po dolgem vijuganju znašli v ljubljanskem Etnografskem muzeju, kjer, tako Frelih, niso bili nikoli deležni prave pozornosti. Povojni čas misijonarstvu in misijonarjem ni bil naklonjen, pred drugo svetovno vojno pa tudi v muzeju niso vedeli, kaj z zbirko storiti. Medtem so se nekateri predmeti izgubili, drugi so bili poškodovani, napačno pa so jih tudi poknjižili. Pod Frelihovim vodstvom skušajo danes zbirko rekonstruirati na podlagi Knobleharjevih zapisov in risb njegovih sodobnikov. Na srečo je Laibacher Zeitung, najbolj brani in vplivni nemški časopis na Slovenskem, ki je izhajal med letoma 1778 – 1918, leta 1851 objavil seznam v ljubljanskem liceju predstavljenih premetov, ki je današnjim raziskovalcem v veliko pomoč.

Knoblehar je v Evropo prinesel domorodsko orožje, orodje, nakit, nošo in nekaj malega posodja, posebej navdušen pa je bil nad železnimi predmeti, izdelki afriških kovačev. Med tamkajšnjimi ljudstvi je odkril svojevrstno kulturo, ki je železo kovala zgolj s pomočjo kamnitega orodja, podobno kot so to še v dvajsetih letih minulega stoletja počeli v Togu in Zahodni Afriki.

Raziskovalec Nila

Kot je nadaljeval Frelih, je na področju afrikanistike izredno zanimiva, a tudi najmanj znana Knobleharjeva vloga pri raziskovanju Nila in odkrivanju njegovega izvira. Danes na tem področju velja primat Angležev, sledijo jim drugi raziskovalci in vsi so našli mesto v zgodovini raziskav Nila, le Knoblehar, ki je Nil raziskoval celo desetletje pred Britanci, ne. Knobleharja ne omenja praktično nihče od evropskih piscev, povsem slučajno o njem v romanu *Pet tednov v balonu* govori francoski pisec domišljjskih romanov Jules Verne. V glavnem ga zgodovina raziskav zanemarja, kar se Frelihu zdi izredno nepošteno.

Knoblehar je prvi začel s sistematičnim raziskovanjem reke Nil in njenega porečja. Vodil je poseben ladijski dnevnik, v katerem je z meritvami temperature vode in zraka, moči vetra, opisi obrežja, otokov in ljudi ter skicami načrtno in natančno opisoval pot. Del njegovega ladijskega dnevnika je danes ohranjen v rokopisnem oddelku dunajske Nacionalne knjižnice, večina njegovih zapiskov pa je izgubljena in je verjetno izgubljena.

Knobleharjevi sodobniki in gostje v Kartumu so zapustili različne zapise o njegovem znanstvenem delu. Med njimi znani nemški zoolog Alfred Brehm sporoča, da je bil Ignacij Knoblehar izjemen strokovnjak, da je imel odlično knjižnico in da je pisal izvrsten znanstveni dnevnik. Ameriški popotnik John Taylor je leta 1852 objavil knjigo, v kateri je jasno povedal, da je bil Ignacij Knoblehar človek z največ znanja o Sudanu. Graditelj Sueškega prekopa Ferdinand Marie de Lesseps pa se je glede hidroloških podatkov na Nilu obrnil na Knobleharja, ker je bil, kot je menil, v tistem času glavna avtoriteta za pojave na Nilu, glede izvira in podobno.

Tudi Knoblehar je želel priti do takrat neznanega Nilovega izvira, ki je za takratno znanstveno srenjo predstavljal skoraj pustolovski izziv. Zemljevidi iz srede 19. stoletja so ga umeščali v Mesečeve gore, severno nad ekvatorjem. Knoblehar pa je iz Afrike sporočil, da tam ni

nobenih gora in da je potrebno Mesečeve gore iskati pod ekvatorjem. Da je območje na tretji stopinji geografske širine pretežno ravno, v daljavi pa se slutijo vzpetine, ki zagotovo niso Mesečeve gore. Sam je prišel do tretje stopinje, imel je namen nadaljevati v naslednji odpravi, vendar ga je smrt 13. aprila 1858 prehitela.

Med vmesnim bivanjem v Evropi je imel Knoblehar v Ljubljani, Novem mestu in na Dunaju več predavanj. Predvsem so mu prisluhnili na Dunaju, kjer so se o tem na veliko razpisali. Takrat je časopisje od Dunaja, Berlina, Leipziga, Londona in Pariza poročalo o Knobleharjevi vožnji po Nilu in njegovih navedkih, da je potrebno raziskave Nila oživiti in njegove izvire iskati pod ekvatorjem. Šlo je za veliko senzacijo in Dunajsko geografsko društvo se je odločilo Knobleharja podpreti z opremo in denarjem. Tako je prišel do takrat najboljše opreme, verjetno pa je imel namen izvire odkriti in odkritje objaviti.

Razkropljena in izgubljena zapuščina

Leta 1857 je Knoblehar začutil, da mu zdravje peša. Zbolel je za malarijo, in ker je dobro vedel, kaj to pomeni, je hitro ukrepal. Odšel je na pot, hotel se je vrniti v domovino, morda celo v rodni Škocjan, da bi se tam zdravil, vendar je bila bolezen prehuda. Na poti ga je v Neaplju komaj osemindesetletnega dočakala smrt.

V Evropo se je vračal z upanjem, da se vrne v Afriko, kjer je za njim ostala vsa kartumska zapuščina, ki je nenadoma postala za Vatikan, Dunaj in Ljubljano zelo aktualna in pomembna. Vsi so jo hoteli za svoje arhive, vendar so dobili le drobce, glavnina pa se je nekje izgubila. Lahko da je ostala v Kartumu ali tamkajšnjih arhivih. Freljih upa, da bo nekoč prišla na dan.

Kot zanimiv je označil podatek, da so dve leti po Knobleharjevi smrti kosi njegovega dnevnika še prihajali v Evropo. Ostanki verjetno danes niso shranjeni na enem mestu, se je pa vprašal, ali niso bile v izginotje dnevnika vpletene tudi takratne glavne kolonialne sile, saj je bil Knobleharjev dnevnik za njih izrednega strateškega pomena. Zanimivo je tudi, da so vsi raziskovalci, ki so za Knobleharjem prišli v Sudan, Gondokoro označili za izhodišče raziskav Nila, nihče pa ne omenja, da je desetletje pred njimi v Gondokoro prišel Ignacij Knoblehar in tam postavil bazo za raziskave reke.

Spomin na mladega in podjetnega Ignacija Knobleharja je bil kmalu izgubljen. Slovenci so nekaj let po njegovi smrti razmišljali, da bi njegove posmrtno ostanke prenesli v Ljubljano, vendar so se pobudniki po stari slovenski navadi med seboj sprli. Knoblehar še vedno počiva v Neaplju, kamor sredozemski veter včasih zanese tudi duh Afrike, njegova materialna dediščina pa v veliki meri še čaka neurejena. Marko Freljih si je ureditev njegove zapuščine zadal za poslanstvo, predvsem pa je odločen Ignacija Knobleharja - Abu Solimana uvrstiti med največje Slovence in tujini oznaniti, da je bil veliki Slovenec na Nilu prvi.

PETDESET LET AVTOCESTE BRATSTVA IN ENOTNOSTI

Mladinske delovne akcije, to je prostovoljno organizirano delo mladih, segajo v čas druge svetovne vojne, kjer so akcije potekale na osvobojenih ozemljih. Po koncu vojne pa je mladina sodelovala pri obnovi Jugoslavije. Prva zvezna akcija je bila na progi Brčko-Banoviči leta 1946, naslednje leto pa se je začela gradnja proge Šamac-Sarajevo in še nekaj manjših. Tako je bilo do leta 1952 zgrajenih mnogo prog, tovarn, hidroelektrarn in mesto Nova Gorica.

Po letu 1952 pa vse do leta 1958, ko se je začela gradnja avtoceste Bratstva in enotnosti od Beograda do Đevdelije in od Ljubljane do Zagreba, ni bilo večjih delovnih akcij jugoslovanske mladine.

27. januarja 1958 je na VI. kongresu Ljudske mladine Jugoslavije v Beogradu tedanji jugoslovanski predsednik maršal Tito dal mladini nalogo, da zgradi cesto Bratstva in enotnosti od Ljubljane do Đevdelije. Odsek med Ljubljano in Zagrebom pa je moral biti zgrajen v osmih mesecih, to je od 1. aprila do 29. novembra. Za izvršitev te naloge so bila naknadno dodeljena finančna sredstva iz rezervnega sklada.

Zanimanje oziroma navdušenje mladih za delovne akcije je bilo izredno veliko. Prijavilo se jih je veliko več, kot je bilo potrebno. Delovne akcije namreč niso bile pomembne samo iz ekonomskega vidika, ampak so bile povezane s strokovnim in političnim izobraževanjem, kulturnim, športnim in drugimi dejavnostmi ter druženjem mladih iz vseh delov Jugoslavije in s tem utrjevanje bratstva in enotnosti.

Priprave na gradnjo

V nekaj mesecih, do 1. aprila, je bilo potrebno pripraviti načrte, urediti vse potrebno z lastniki zemljišč, kjer naj bi potekala trasa, in postaviti naselja za mladinske brigade z vso infrastrukturo: vodovodom, električno napeljavo, telefonom z radijsko zvezo, ambulantami, kuhinjami in dostopnimi potmi. Zaradi preskrbe naselij z vodo so morali v krajih Stična, Karteljevo, Poljane, Mačkovec, Kij, Šmarjeta in Škocjan zgraditi ali posodobiti vodovodno omrežje in elektrificirati naselja Medvedjek, Karteljevo-Poljane in Zameško.¹ Za naselje Karteljevo je bilo potrebno za potrebe elektrifikacije zgraditi celo 20 kV daljnovod od Daljnega Vrha do Karteljevega. Celotno naselje Lukovk je bilo potrebno priklopiti na novo zgrajeno transformatorsko postajo.² Za rekreacijo brigadirjev pa je Okrajni ljudski odbor Novo mesto načrtoval 8.000.000 din za ureditev stadiona v Novem mestu in 1.000.000 v Trebnjem.³

Da so bila naselja zgrajena po vseh predpisih, pa so bedele pristojne službe, ki so poskrbele, da so bile vse nepravilnosti odpravljene pred prihodom prvih brigadirjev. Tako je iz zapisnika Tajništva za notranje zadeve Okrajnega ljudskega odbora Novo mesto o komisijsko-požarno varnostnem ogledu trinajst naselij mladinskih delovnih brigad in naselij gradbenih podjetij, ki je bil izvršen v dneh 17., 18. in 19. marca 1958 na trasi avtoceste od Ivančne Gorice do Bregane,

1 ZAL, Okrajni ljudski odbor Novo mesto, NME-25, a.e. 729

2 ZAL, Okrajni ljudski odbor Novo mesto, NME-25, a.e. 689

3 ZAL, Okrajni ljudski odbor Novo mesto, NME-25, a.e. 729

ki so bila deloma postavljena deloma pa v izgradnji, ugotovila, »da pri določitvi lokacije za postavitev in namestitve posameznih barak v naseljih MDB ni bilo povabljen TNZ niti občinski ljudski odbori in je lokacije ter zakoličenje barak izvedel investitor sam oziroma gradbeno podjetje za svoje potrebe.

Preskrba s požarno vodo je v vseh naseljih nezadostna. Naselja bodo sicer preskrbljena s pitno vodo oz. tudi za umivanje in pranje, ni pa predvidena zadostna količina vode, ki bi bila potrebna za slučaj nastalega požara v naselju.

Barake v naseljih niso opremljene niti s primitivnimi gasilskimi sredstvi kot so ročni gasilski aparati, s kadmami z vodo, z vedri ter peskom.

V barake so postavljena gorišča, ki predstavljajo povečano požarno nevarnost. V posameznih primerih lokacije naselij je zelo kritičen dostop do naselij MDB in bi bila v slučaju požara nemogoča hitra in uspešna gasilna akcija.

Na barakah tudi ni nikakih opozorilnih napisov ob prepovedi kajenja in uporabi odprte luči v bližini barak, kakor tudi v barakah samih ...

V naseljih tudi še ni organizirana nikaka požarno varnostna služba.

Naselja, ki so na eksponiranih krajih tudi niso zavarovana proti udarom strele.«⁴

4. ZAL, Okrajna gasilska zveza Novo mesto, NME-172, a.e. 107

Naselja so imela 7 do 11 barak, poleg stanovanjskih še barako za ambulanto, kuhinjo, skladišče in štab. Največji naselji sta bili na Prilipah in Korenitki z 11 barakami. Pod naseljem v Korenitki se je nahajalo tudi naselje gradbenega podjetja. Naselje so bila še v Trebnjem, Lukovku, Šentjurju, Karteljevem, Mačkovcu, Kronovem, Dragi, Grmovljah, Gmajni, Ribnici in Mokricah na slovenski strani ter Babovici, Domaslovcu in Rakitju na hrvaški strani. Centralni štab je bil na Otočcu. Naselja so imela imena po znanih borcih in aktivistih.

Za preskrbo brigadirjev je bil zadolžen Okrajni ljudski odbor Novo mesto, ki je za organizacijo in praktično izpeljavo preskrbe zadolžil Gospodarsko poslovno zvezo (GPZ) Novo mesto. Za graditelje je bilo namreč potrebno zagotoviti 20.000 volnenih odej, 50.000 rjuh, 20.000 slamaric, 40.000 delovnih oblek, 35.000 delovnih čevljev in 25.000 posebne vrste delovnih čevljev. Prav tako je bilo potrebno nabaviti potrebno število krožnikov in žlic.⁵

5. ZAL, Okrajni ljudski odbor Novo mesto, NME-25, a.e. 729

Veliko večji problem pa je bil zagotoviti dnevno preskrbo brigadirjev s prehrano, ki bi vsebovala 5.300 kalorij na dan. Brigadirji so namreč imeli pet obrokov na dan, v katerih je moralo biti dovolj kruha, mesa, zelenjave, sadja in drugih živil.

Ker obstoječe preskrbovalne kapacitete niso zagotavljale potrebne količine hrane, so bile za potrebe graditeljev adaptirane in posodobljene mesarije v Trebnjem, Šentjerneju in Kostanjevici, zgrajena je bila nova hladilnica v Novem mestu in posodobljene in adaptirane manjše podeželske pekarnice. Ker je bilo evidentno, da obstoječe pekarnice kljub posodobitvi ne bodo krile potrebe po kruhu, je GPZ Novo mesto na zemljišču Splošnega ljudskega premoženja v Novem mestu zgradila novo pekarno, katere stroški so znašali okoli 28 milijonov dinarjev. Večji del sredstev je gospodarska poslovna zveza pridobila

Zorka Skrabl
PETDESET LET AVTOCESTE
BRATSTVA IN ENOTNOSTI

6. ZAL, Gospodarska poslovna zveza
Novo mesto, NME - 110, a.e. 137

7. ZAL, Gospodarska poslovna zveza
Novo mesto, NME-110, a.e. 61

8. ZAL, Gospodarska poslovna zveza
Novo mesto, NME-110, a.e. 81

s krediti, del pa je prispeval sklad za avtocesto. Kapaciteta nove pekarnice je bila 10.000 kg kruha na dan.⁶ Tako je preskrba s kruhom in pecivom potekala brez težav. Zataknilo pa se je pri preskrbi z zelenjavo in sadjem. Zato je GPZ Novo mesto za pomoč prosila Poljo-privredni poslovni savez Split, medtem ko se je podjetje Agrariacoop iz Zagreba ponudilo samo.⁷

Tako kot pri sadju in zelenjavi se je zatikalo tudi pri oskrbi z mesom, saj za prevoz mesnih izdelkov iz hladilnic do naselij niso imeli primernih prevoznih sredstev. Za prevoz mesa je namreč GPZ kupila navadne tovornjake, veterinarska inšpekcija in predsednik kontrolne skupine pri okrajnem štabu za preskrbo mladinskih delovnih brigad pa sta zahtevala za prevoz vozila, ki so primerna za razvažanje mesa.⁸

OKRAJNI LJUDSKI ODBOR
N O V O M E S T O
Tajništvo za gospodarstvo
Novo mesto, Ljubljanska c.2
tel. štev. 25 in 106 p.p.23

ŠTEVILKA: 03/10 - 2914/1
DATUM: 20/5-1958

GOSPODARSKA POSLOVNA ZVEZA
N O V O M E S T O

ZADEVA: Promet z živili živalskega izvora.

Z ozirom na to, da bo v kratkem dograjena nova hladilnica v Novem mestu nastaja problem prevoza mesa iz stare klavnice v novo hladilnico zaradi hlajenja.

Že v uvodnih razgovorih o preskrbi MDB na avtocesti ste bili opozorjeni od strani veterinarskega inšpektorja pri okrajnem ljudskem odboru, da treba preskrbeti za prevoz mesa primeren kamion, v katerem bo mogoče sveže meso obešati in sicer govedo v četrtih, prašiče pa v polovicah.

Za prevoz mesa v naselja ste nabavili najprej en 1,5-tonski kamion. Vkljub opozorilom tuk. veterinarske inšpekcije in predsednika kontrolne grupe pri okrajnem štabu za preskrbo MDB, da naj bo drugi kamion, ki ste ga imeli namen nabaviti, primeren za prevoz obešenih četrti goved ali celih polovic prašičev, tega niste storili, temveč ste nabavili tudi drugi kamion enak prvemu.

Na ponovna opozorila obeh zgoraj imenovanih organov, je bilo rečeno, da bo naročen primerno urejen "TAM-Pionir", za prevoz visečega mesa v četrtinah /goveje/ in polovicah /prašiči, teleta/, enega od malih 1,5-tonskih kamionov pa boste uporabili za prevoz kruha.

Potrebno je, da bo preskrba z mesom tekla še v naprej brezhibno. Brez dovolj velikega kamiona bi bila preskrba, zlasti MDB na avtocesti ogrožena, ker ne bi mogli uporabljati nove hladilnice.

Vabimo vas, da nam takoj sporočite, kako ste uredili glede zgoraj navedenega.

Nageljik
tajništva za gospodarstvo
Jože Knez

Pril. 291/20/v.5k
Rešeno

Dokument o razvažanju živil živalskega izvora v neprimernih kamionih. (ZAL, Gospodarska poslovna zveza Novo mesto, NME 110/81)

Kljub slabemu vremenu je mladinskim delovnim brigadam s pomočjo številnih podjetij in obrtnih baz uspelo do 1. aprila postaviti številne barake, kuhinje, jedilnice in ambulante.

1. aprila se je akcija uradno začela. Otvoritvena svečanost je bila v Novem mestu. Poleg domačinov se je udeležilo tudi okoli 9.000 brigadirjev prve izmene. Pred začetkom zborovanja je 23 mladinskih delovnih brigad z zastavami in emblemi korakalo po okrašenih ulicah Novega mesta. Slavnostno zborovanje je pričel komandant mladinske

9. Ljubljana-Zagreb, ob 30-letnici izgradnje ceste, Novo mesto 1988, str. 10

10. France Bajželj: Avtna cesta Ljubljana-Zagreb, v Gospodarski koledar 1959, str. 329

11. Mladina gradi, ob 20-letnici izgradnje ceste Ljubljana - Zagreb, Ljubljana 1978, str. 36

12. France Bajželj: Avtna cesta Ljubljana-Zagreb, v Gospodarski koledar, 1959, str. 330

13. Mladina gradi, ob 20-letnici izgradnje ceste Ljubljana-Zagreb, Ljubljana 1978, str. 38 - 40

14 Ljubljana-Zagreb, ob 30-letnici izgradnje ceste, Novo mesto 1988, str. 13 - 14

15 ZAL, Okrajni ljudski odbor Novo mesto, NME-25, šk. 482

16 Mladina gradi, ob 20-letnici izgradnje ceste Ljubljana-Zagreb, Ljubljana 1978, str. 38

skih delovnih brigad Mića Novković, nato pa je brigade v imenu novomeškega okraja pozdravil sekretar Okrajnega komiteja Zveze komunistov Novo mesto Jože Borštnar, nato pa Mika Tripalo.⁹

Gradnja

Pri gradnji avtoceste je bilo treba na slovenski strani odstraniti 260.000 m³ humusa, izkopati 980.000 m³ kamna in ilovice, izdelati več nasipov iz izkopanega materiala, zgraditi 210 objektov in proputov in položiti 40 km asfaltne in 21 km betonskega vozišča za težek promet. Zgraditi oziroma nadomestiti je bilo potrebno vse presekane in odrezane obstoječe ceste, premestiti potoke, električne vode in telefonske ter telegrafске napeljave.¹⁰

Pri gradnji je sodelovalo sedemnajst večjih gradbenih podjetij, osem iz Slovenije, med njimi tudi Splošno gradbeno podjetje Pionir iz Novega mesta. Druga podjetja so bila iz Hrvaške in iz Srbije. Mladinskih delovnih brigad pa je bilo največ iz Srbije, 190, 99 brigad je prišlo iz Hrvaške, malo manj iz Bosne in Hercegovine (80), 50 iz Slovenije, Makedonije 28 ter 19 iz Črne gore.¹¹ V največjem razmahu del je bilo na slovenskem delu trase zaposlenih naenkrat 16.000 mladincev in do 1.500 strokovnih delavcev s 300 težkimi gradbenimi stroji in 250 motoriziranimi prevoznimi sredstvi.¹² Gradnja avtoceste Ljubljana-Zagreb je pomenila prvi večji korak k modernizaciji. Investitor je nabavil težko mehanizacijo, ki so jo na koncu akcije prevzela gradbena podjetja. Kljub doseženi mehanizaciji pa bi bilo nemogoče brez mladinskih brigad v sedmih mesecih zgraditi tak objekt. Ne glede na to pa so bila dela izvršena zelo kvalitetno. Poskrbljeno je bilo tudi za varnost, ki se je pokazala v tem, da kljub 54.000 sodelujočih pri gradnji ni bilo večjih nesreč, kaj šele smrtne žrtve.¹³

Otvoritev

Ob pol devetih dopoldne 23. novembra 1958 je predsednik republike Josip Broz Tito prerezal vrvico na največjem objektu avtoceste - Jankomirskem mostu čez Savo pri Zagrebu in s tem predal prometu največji objekt, ki ga je leta 1958 zgradila jugoslovanska mladina. Predsednik se je nato napotil po novi cesti vse do Ivančne Gorice in naprej v Novo mesto, kjer se je na Glavnem trgu zbrala velika množica ljudi iz vse Slovenije in nekaj preostalih brigadir in brigadirjev.¹⁴

Otvoritev avtoceste so pospremili z raznimi aktivnostmi. Izdelan je bil poseben program slovesne otvoritve avtoceste, ki je potekal od 21. do 23. novembra. Višek je dosegel z mitingom ob 11. uri, ko je na novomeški Glavni trg prispel maršal Tito.¹⁵

Sklep

Cesta je bila zgrajena po načelih takratne znanosti. Projektiranje je izvedla projektantska organizacija Projekt nizke gradnje. Tehnična dokumentacija je bila izdelana v šestih mesecih.¹⁶ Gradnja avtoceste Ljubljana - Zagreb je bila za slovenska podjetja prvi korak k moderni mehanizaciji, ki so jo na koncu akcije prevzela slovenska podjetja in si s tem zagotovila solidno osnovo za svoj nadaljnji razvoj. Pred tem je bilo delo na gradbiščih pretežno ročno. Toda kljub vsej mehanizaciji bi bilo brez mladinske akcije nemogoče dela končati v sedmih mesecih. Na dvig življenjske ravni prebivalstva ob avtomobilski cesti

pa je vplivala vrsta objektov, ki so bila zgrajena v zvezi z gradnjo ceste. Zgrajenih je bilo več vodovodov s pripadajočimi zajetji, elektrificirano je bilo več naselij in zgrajenih ali adaptiranih več zgradb.

Avtocesta Bratstva in enotnosti, ki je ob izgradnji bistveno posegla v življenju Dolenjske in Posavja in postala pomemben dejavnik pri napredku tega dela Slovenije in povzročila oživitve vseh vrst gospodarstva in večjo varnost in udobnost, je danes po svoji funkciji le še cesta, rezervirana za motorni promet, ki ne omogoča več varnosti niti udobnosti. Dela cesta se je oprijelo tudi ime cesta smrti.

Po planih izgradnje cest v SR Slovenije je bilo predvideno, da bi bila cesta v celoti modernizirana štiripasovnica v letu 1990, kasneje je bil plan premaknjen v leto 1995 oziroma 1996, kar pa ni v celoti realizirano niti danes, 50 let po izgradnji »avtoceste« in 18 let po planu izgradnje.

Viri in literatura:

Okrajni ljudski odbor Novo mesto, NME-24

Okrajna gasilska zveza Novo mesto, NME-172

Gospodarska poslovna zveza Novo mesto, NME-110

France Bajželj: Avtna cesta Ljubljana-Zagreb, v Gospodarski koledar 1959

Mladina gradi, ob 20-letnici izgradnje ceste Ljubljana-Zagreb, Ljubljana 1978

Ljubljana-Zagreb, ob 30-letnici izgradnje ceste, Novo mesto 1988

TUJERODNE INVAZIVNE VRSTE

Japonski dresnik.

Zadnja leta nam narava jasno kaže, da je človek s svojimi dejanji preveč posegel vanjo. Sama sebe zna čisto dobro obnavljati, naravni krog stvari, večin in vitalističen, se odvija po svoje, če le mi, za-verovani v svojo moč, preveč ne posežemo vanj.

Le malo ljudi se zaveda, kako pomembne so rastline za obstoj življenja. Nekatere skupine rastlin so premalo znane, še manj pa vemo, kako gosto se pojavljajo. Pa vendar rastline niso le hrana. So primarni producenti in glavni gradniki biomase, ustvarjajo življenjska okolja za večino drugih organizmov. Šolarji vedo, da s pomočjo klorofila predelujejo ogljikov dioksid v kisik, da svetlobno energijo pretvarjajo v kemično, da so nekje pri dnu prehranjevalne verige, da brez njih ni humusa, torej ne plodnih tal ... Le kaj se zgodi z njihovim znanjem potem, ko naj bi posredno ali neposredno gospodarili z naravnim bogastvom, ko nastajajo goloseki, ko se sredi plodnih njiv gradijo naselja, ko zaradi ekonomske koristi posameznikov umira kranjska sivka, ko je vse manj žužkocvetk opršenih ... ?

Da je narava močno ogrožena, nam kaže tudi Rdeči seznam ogroženih vrst (Wraber, Skoberne 1983, anon. 2002), tako rastlinskih kot živalskih. Morda je manj znano, da na ogroženost kaže tudi razširjenost invazivnih vrst. To so tiste tujerodne rastlinske in živalske vrste, ki se nenadoma bujno razrastejo namesto avtohtonih. Z naravovarstvenega stališča so pomembne tiste, ki se spontano širijo v novem naravnem in polnaravnem okolju. V delovanju ekosistema povzročajo resne motnje. To niso ne pleveli med kulturnimi rastlinami ne tujerodne vrste, ki se pojavljajo v naravi, a ne oblikujejo vitalnih populacij. Invazivne tudi niso tiste vrste, ki se invazivno širijo, celo spodrivajo druge, so pa del običajne dinamike, značilne za naravo. Definicija invazivnosti se po posameznih državah razlikuje, odvisno od tega, s katerimi vrstami imajo težave. Tudi na različnih delih Slovenije so invazivne vrste različne. Na Primorskem so to trave iz rodu bambusov, na Dolenjskem japonski dresnik in topinambur, v ljubljanski okolici deljenolistna rudbekija ... V bližnji in daljni prihodnosti je bilo na naše ozemlje uvoženih kar nekaj rastlinskih (pa tudi živalskih) vrst (spomnimo se samo krompirja in koruze), ki samo zato, ker so bile prinesene od drugod, niso invazivne. Uspešno so se prilagodile podnebnim, pedološkim in drugim razmeram, se vklopile v ekosisteme in ne povzročajo motenj v njih. Invazivne vrste pa izpodrinejo avtohtone. Spomnimo se samo, kako je v Soči ameriška postrv skoraj izpodrinila soško in koliko prizadevanj je bilo treba, da se je pikasta posebnica vrnila v našo rečno lepoticco.

Pozoren opazovalec bo pod novomeškim železniškim mostom opazil japonski dresnik, ki je popolnoma izpodrinil druge rastline. Tudi na dobrniškem pokopališču je, včasih ga je videti ob počivališčih ob avtocesti, v Bohinju ob jezeru in še kje. Ob potoku na Puščavi pri Mokronogu je poleti vse rumeno od laške repe (topinamburja), marsikatero mejo »duši« robinja. Na Hrvaškem in v BiH predstavlja japonski dresnik resno motnjo, saj se bujno razrašča na površinah, ki niso obdelane, ker ni več prebivalcev ali pa so še minirane.

Japonski dresnik za obzidjem dobrniškega pokopališča

Pri nas je najbolj kritično razširjanje invazivnih rastlin ob rekah Savi, Muri, Dravi in Kolpi, njihov delež se povečuje tudi na zahodni meji Dinarskega sveta. Tudi živalske vrste so lahko invazivne (že omenjeni primer ameriške postrvi, pa riba gambuzija), invazivne pa so tudi vodne rastline (nekatero alge v Jadranskem morju, pa vodna solata v vodotokih in jezercih na Kočevskem, v Prilipah pri Brežicah v rokavih reke Save in še kje). Domnevamo, da so take rastline in živali »ušle« iz vrtov ali akvarijev, nekatere so bile naseljene pri nas iz ekonomskih razlogov. Poleg tega, da popolnoma prevzamejo življenjski prostor domačim vrstam, so tudi škodljive za zdravje (npr. ambrozija, zelo alergena rastlina), imajo pa tudi fitocenološke, habitatno-biotopne in druge posledice. Posebno problematično je, ker so kolonizatorski centri raztreseni, odstranjevanje pa je malo učinkovito in drago.

Kaj lahko storimo, da se ne bi širile? Nekateri ukrepi nam kažejo pot: tako so lani na Rožniku pri Ljubljani čistili rastišče deljenolistne rudbekije, letos pa japonski dresnik, podobno akcijo načrtujejo ob Bohinjskem jezeru. Težava pa je v tem, da je treba rastlinje povsem uničiti. Britanska agencija za okolje npr. obravnava zemljo z zametki dresnika kot poseben odpadke, ki ga ne smejo odlagati na smetišča.

Metode za preprečevanje širjenja in za zatiranje invazivnih vrst so naslednje:*

- mehanična: strojno ali ročno zatiranje in odstranjevanje invazivnih vrst; primerna je za omejena, manjša območja,

- kemična: primerna je tako za manjša kot velika območja, vendar ne zajame le posamezne (invazivne) vrste in lahko škoduje celotnemu okolju (vodi, živali, ljudem),

- biološka: je zahtevnejša, saj zahteva raziskave, je pa prijaznejša do okolja. Izvajati jo je mogoče s pomočjo žuželk, ki se hranijo z invazivnimi vrstami, z bakterijami in virusi, ki zavirajo reproduktivno sposobnost rastlin ali pa jih uničijo,

- preventivna: je najprimernejša od vseh. Zajema pomoč in usmerjanje vladnih agencij in nevladnih organizacij; te izdelajo seznam škodljivih vrst, nadzirajo uvoz, organizirajo izobraževanje o vrstah in nadzoru širjenja takih vrst v okolju ter izvajajo pritisk na lokalno oblast.

Rastline so navadno prinesene od drugod, ljudje jih imajo pogosto za okrasne, potem pa se razširijo z vrtov. Akvaristi se naveličajo živali ali akvarijskega rastlinja in oboje zanesejo v bližnji ribnik.

Nekaj pristojnosti v zvezi s preprečevanjem vnašanja in širjenja invazivnih vrst ima Fitosanitarna uprava RS, ki ravna skladno z usmeritvijo Mediteranske organizacije za varstvo rastlin (EPPO: European Plant Organisation). Izdelana je Metodologija ocene tveganja, uravnavanje razširjenosti, ukrepi v primeru pojava. Ukrepe za preprečevanje širjenja bi bilo potrebno izvajati skupaj z Ministrstvom za okolje, prostor in energijo in Agencijo RS za okolje, ki izvaja konvencijo o tujerodnih vrstah.

Vendar se le-te kljub temu širijo. Zato se je treba vprašati, kaj lahko storimo sami. Kampanija Habitattude in Klub akvaristov si prizadevata, da bi akvaristi preprečili spuščanje invazivnih vrst v naravo. Ljubiteljem akvarijev predlagajo, da živali in rastline raje podarijo ali vrnejo prodajalcem.

* www.nationalgeographic.com/xpeditios/lessons/14/g68/newsinvasive.html

Neuspešen poskus kemičnega zatiranja invazivnih rastlin.

Vse foto: Maja Smole Dordević

Naučiti se moramo prepoznavati invazivne rastline v svojem okolju, zlasti najbolj pogoste, kot so: kanadska zlata rozga, laška repa (topinambur), japonski dresnik in deljenolistna rudbekija. Vse te je treba potem popolnoma odstraniti, pogosto s prstjo vred in odložiti na tak način, da se ne bodo razrasle na novem rastišču. Potrebno je zaježiti njihovo razraščanje, preprečiti vnos novih potencialnih invazivnih vrst, in če se začnejo razširjati, to preprečiti. Vsakdo pa mora paziti, da se ne razrastejo na njegovem vrtu; od tu do razraščanja v okolici ni več daleč. Biotska raznovrstnost Slovenije je velika, invazivne vrste pa jo siromašijo.

Opombe:

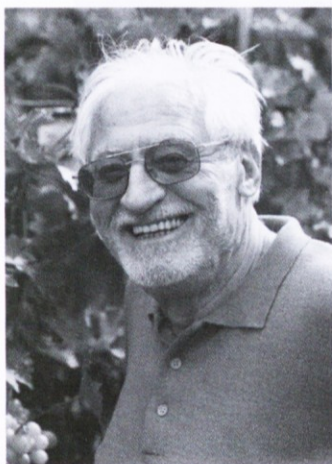
Seznam invazivnih vrst višjih rastlin v Sloveniji (doc. dr. N. Jogan, Poročilo o stanju ogroženih rastlinskih vrst, stanju invazivnih rastlinskih vrst ter vrstnega bogastva s komentarji, Agencija RS za okolje, Ljubljana 2007):

Acer negundo L. – ameriški javor
Acer negundo L. - ameriški javor
Ailanthus altissima (Mill.) Swingle - veliki pajesen
Ambrosia artemisiifolia L. - pelinolistna žvrklja
Artemisia verlotiorum Lamotte - Verlotov pelin
Asclepias syriaca L. - sirska svilnica
Aster laevis L. - gladka nebina
Aster lanceolatus Willd. - suličastolistna nebina
Aster novae-angliae L. - novoangliška nebina
Aster novi-belgii L. - virginijska nebina
Aster squamatus (Spreng.) Hieron. - luskasta nebina
Aster tradescantii auct. eur., non L. - drobnocvetna nebina
Aster x salignus Willd. - vrbovolistna nebina
Bidens frondosa L. - črnoplodni mrkač
Broussonetia papyrifera (L.) Vent. - navadna papirjevka
Buddleja davidii Fanch. - davidova budleja
Cercis siliquastrum L. - navadni jadikovec
Cuscuta campestris Yunck. - poljska predenica
Echinocystis lobata (Michx.) Torr. & A. Gray - oljna bučka
Elodea canadensis Michx. - račja zel, vodna kuga
Fallopia baldschuanica (Regel) Holub - grmasti slakovec
Fallopia japonica (Houtt.) Ronse Decr. - japonski dresnik
Fallopia sachalinensis (F. Schmidt) Ronse Decr. - sahalinski dresnik
Helianthus tuberosus L. - laška repa, topinambur
Impatiens glandulifera Royle - žlezava nedotika
Lindernia dubia (L.) Pennell - dvomljiva lindernija
Lonicera japonica Thunb. - japonsko kosteničje
Lupinus polyphyllus Lindl. - mnogolistni volčji bob
Parthenocissus quinquefolia (L.) Planch. - navadna vinika
Physocarpus opulifolius (L.) Maxim. - kalinolistni pokalec
Pistia stratiotes L. - vodna solata
Quercus rubra L. - rdeči hrast
Robinia pseudacacia L. - robinija
Rudbeckia laciniata L. - deljenolistna rudbekija
Solidago canadensis L. - kanadska zlata rozga
Solidago gigantea Aiton - orjaška zlata rozga
Spiraea japonica L. f. - japonska medvejka
Thuja orientalis L. - vzhodni klek

Marek A. Hoffmann: TRPLJENJE IN RADOST, akril, 2008, 2 x 120 x 90 cm

Ivan Gregorčič

PESNIK, KI GRE ZA SONCEM**Pogovor s pesnikom, esejistom, prevajalcem in urednikom, akademikom Tonetom Pavčkom**

Tone Pavček

Letošnje leto zaznamujeta okrogli obletnici rojstev dveh pomembnih Dolenjcev: 500-letnica Primoža Trubarja in 80-letnica Toneta Pavčka, ki sta vsak v svojem času izpričevala humani(stični) vitalizem skozi materinščino – skozi narodovo sredico, v kateri je akumulirana genska usedlina vseh rodov, ki so bivali v njenem domu. Če je Trubar v času, ko je svet postajal okrogel tudi v glavah ljudi, iz čiste vere in ljubezni svojemu narodu položil v roke knjigo, svetilko s slovensko besedo za hojo po meridianih duhovnih svetov (ki so itak okrogli in nikoli do konca prehojeni), potem Tone Pavček iz čiste ljubezni do življenja in vere v svetlobo poezije s svojo pesmijo išče svojemu narodu (s prevelikim številom samosmrtnikov) trdnejša tla za bivanje.

Ko je namreč húdo kot strela z jasnega udarilo tudi v njegovo bližino, je Pavčkov pesniški glas poglobil svoj žlak (z zbirko Dediščina), a pri tem ni izgubil svoje osnovne svetle intonacije, individualno bolečino pa je zaznal tudi kot vsenarodno travmo. In zdravil jo je s pesmijo, v kateri je šel – četudi čez goličave ob potemneli zarji – za soncem z elementarnim čutom za naravni red stvari. Prišel je do bogatih darov, ki so zapisani s prijazno, zvočno in toplo pesniško govorico, ki kot da valovi nad rodnimi dolenjskimi griči; in ki odzvanjajo v mnogih mladih in odraslih bralcih (njegove verze zapisujejo celo kot grafite na kamen).

Ob neomajni veri v milost pesmi ga te obiskujejo in obdarujejo tudi v zlahtni starosti; zadnja leta so izšle v zbirkah: Starožitja (2004), Darovi (2005) in Ujedanke (2006), v jubilejnem letu pa izidejo v zbirki novih pesmi Same pesmi o ljubezni in v izboru z naslovom Samo tu lahko živim; letos izide tudi četrta prozna knjiga esejev Čas duše, čas telesa, iz katere je tudi Sestrična, ki jo objavljamo na straneh literature.

Kaj ve človek o življenju na pragu svojega 80. leta, česar pri 30., 40. ali 50. še ne ve?

Bolj kot kdajkoli prej ve, da je življenje lepo. Da je užitek gledati stvarstvo in se ga veseliti. Nekoč so bila presenečenja, tako v dobrem kot v hudem, zdaj je dobrotno večanje razumevanja: Nič v nič ne gre, vse je v službi življenja. In ko opraviš nejasno nalogo, ki ti je bila z rojstvom dodeljena, pospraviš kovčke in greš na potovanje; na tvoje mesto stopijo drugi, kot je to predpisano v večnem zakoniku vsega živega.

Sam sem bil pri tridesetih srečen oče sina in hčerke, rekli so mi celo oče stoletja. Novinaril sem najprej za časopise, potem za radio, prevajal Jesenina, Bloka in Ahmatovo in pisal svoje bolj ali manj žalostne mladostne pesmi. Kasneje sem v nekakšnem vzponu sil samozavestno

praznoval z mnogimi prijatelji petdesetletnico in tiskal knjigo psalmov in hvalnic Poganske hvalnice. Vendar kakor pri Jenku je tudi meni življenje reklo: Revež, hrani hvalo! Kmalu za tem je treščilo, izgubil sem sina, vendar mi je, dobroten še po smrti, poslal vnuka. Odtlej sem živel za dva, delal za dva in grebel v verz in v življenje za dva. Z njima se je pokrajina mojega bivanja spreminjala in umirjala: namesto črnine se je zabliskala tudi dobrotna sinjina skozi belino belega in nazadnje sem se znašel po goličavi na novem zelenilu, kot da so oživeli mladostni travniki ali da so se skozi asfalt prebile bilke in trave.

Zato zadnja desetletja ponavljam za drugimi in za seboj veliko resnico: Kako mogočna sila je življenje! In tej sili, temu življenju hočem biti kakor nikomur drugemu pokoren. Več: rad ga imam, in če le morem, kjerkoli in kogarkoli navdušujem s parolo: Imejte radi življenje, da bo tudi ono vas imelo rado!

Življenje teče skozi nas, a tudi okrog nas. Spreminja se način življenja (in vrednote), na svojevrsten način ste to zaznali in odslikali v zbirki Starožitja. Kaj je šlo na bolje, kaj je šlo na slabše in kakšen je skupni končni rezultat?

Seveda, življenje teče, kot reka od izvira do izliva, skozi nas in okrog nas. Sreča je, če ne teče mimo. Človek stopi v vodo, v reko, ob brežini je nizka, plivkajoča, prijazna, potem je kdaj drzna in deroča, tudi nevarna, vendar se navadiš globine in brzic, držiš se za grivo hrzajočega konja in ne pomisliš, da konji plavajo bolj slabo. V mladostnem zagonu in hitenju skorajda ne opaziš, kako se ob tebi menjavajo obrežja, kako se vrste različne pokrajine na tvoji desni in levi, potem pa, ko upočasniš hitenje, si v svetu, ki ga moraš na novo spoznavati. Ob začudenju, kdaj je vse tisto mehko, muževno, čisto minilo, udari vate zahteva, da se razpoznaš v novem, spremenjenem. Ne čudiš se, če so vrednote nove, saj je to od nekdaj: vsaka ideologija, vsaka vera in vsaka politika trosi vrednote in trobi o njih kot o edinih zveličavnih. Še jaz, revež, sem jih dal nekaj skozi od prve vrednote, kar je bil kruh, ki ga pri hiši ni bilo (kot zakleto se kruh kot vrednota vrača v naših modernih demokratičnih časih!), do vrednote žrtvovanja za prihodnost ali za nebesa. Menjavajo se: vrednote, principi, načini, sistemi, države, meje, menjavata se svoboda in omejenost, a osnovni korak človeka ostaja zmeraj isti: prvi od stola do mize pa do ljubezni in službe pa do zadnjega roba, ali na kratko: iz zemlje v zemljo. Vmes je iskanje smisla, potovanje v Eldorado, hoja za pesmijo, pa tudi hoja k človeku.

Meni se je v življenju spremenilo marsikaj in zagotovo na bolje. Če v otroški dobi zame ni bilo nikjer nobenih dobrih znamenj, ne za zdravje, ne za šolanje, ne za dober poklic, sem jo, priznam, kar dobro zvozil. Ostal sem v življenju in obstal pri sebi. Okrog mene se je res marsikaj menjalo, za nekatere spremembe sem se celo sam prizadeval, a tistega, kar me radosti, je še zmeraj veliko.

Starožitja so nekakšen rekviem za starožitnosti. Pisal sem jih z malo žalosti, da stvari minevajo, vendar tudi s hvaležnostjo, da so bile. Zato pravim v pesmi o ajdi, da je bilo sejanje ajde materi poplačano, ko je pila njeno lepoto skupaj s čebelo, in v pesmi Petrolejka celo priznavam, da mi babica čarodejka še včasih sveti z njo. Saj je zagotovo res: tudi to, kar je minilo, v našem spominu in v naši zavesti še traja. Mrtvi predmeti, rajniki predniki, izgubljene ljubezni so kot neumrljive večne zvezde, ki se svetijo v nas.

Pavčkova dolenjska domačija leta 1975.

V internatu, 1942.

Ob birmi, 1941.

Med maturanti, 1943.

Tone Pavček, 1962.

Ob prelomu s prejšnjim sistemom (pa tudi ob osamosvojitvi in vstopu v EU) so nekateri nekoliko naivno gojili velika pričakovanja, zato so danes razočarani ...

Velika pričakovanja zmeraj povzročajo tudi razočaranja. Ideal se ne izpolni, ker se ne more, ker je bodisi on previsoko, ali mi, romarji k njemu, prenizko. Vendar, v naravi stvari in življenja je zahtevati najvišje, terjati nemogoče, da se vsaj poskušaš zavihneti čez plot resničnosti. Napaka je, tako gledam sedaj, da smo stavili vsa velika in drzna pričakovanja v roke nezanesljivi preračunljivki, kakršna je politika. Vsaka, tudi evropska. Jemlje izmed mnogih možnosti najugodnejšo, jemlje brez kakšnih posebnih ozirov do prizadetih, navadno sploh pozablja majhne in ponižane, drugačne, govori o mili domovinski ljubezni, a jemlje in gospodari kakor trda država. Razočaran je predvsem tako imenovani mali človek: ni pričakoval brezobzirnega kapitalističnega nasilja. Razočaran pa je lahko tudi intelektualec, ali kot mu pravijo nekateri, razumnik. Z Natom smo se postavili na stran laži v Iraku in še kje drugod po svetu. Mnogi razumniki pa so Cankarjev bič do oblasti zamenjali s kadilnico.

Sami ste se nekaj časa angažirali v politiki. Kakšno je vaše mnenje o tej dejavnosti na podlagi svojih aktivnih izkušenj in sicer?

Moje čase v politiki, in sicer v zadnjem desetletju stare države, je zaznamoval pečat osebne prizadetosti in moralnega nacionalnega imperativa. Še več: mislil sem, kaj bi v tem istem času storil sin, če bi živel. In ker sem hotel živeti še zanj, sem se gnal za resnico časa, zoper kakršnokoli prisilo in zoper še zmeraj živo družbeno laž. Malo so mi bili pri tem zgled tudi ruski pesniki in pisatelji, tisti, ki sem jih spoznal osebno ali sem jih prevajal in ki so pesem postavili zoper surovost časa in režima. Tako sem prav v času odločanja o poteh samostojnosti Slovenije prevedel slavni cikel pesmi Rekviem Anne Ahmatove, bridek protest pesnice in matere ob aretaciji in lagerstvu sina. Ob tem naj priznam, da sem se hranil s pogumom za to angažiranost iz sinove smrti: nič hujšega se mi ni moglo več zgoditi. Hrabrost torej ni bila samo moja. Kasneje, ko je bil tako rekoč cilj dosežen – ali je sploh kdaj kakšen pravi cilj dosežen? – sem se iz politike umaknil. Naj se z njo ukvarjajo bolj poklicani. Meni je ostalo v spominu naročilo Ahmatove: Anton Antonovič, pesnik je sam svoja stranka, če nima svojega podpisa, ni nič, a če ga podpisuje stranka, je prav tako nič. Zdaj se mi naša politika, ali slamorezi po domačem dvorišču ali v Evropski uniji, kaže kot zmeraj kratka in nezadostna in nespametno bi bilo zanj zapravljati čas, duha in moč.

Se vam zdi, da bi se kot civilnodružbena moralna moč v etičnih zadevah družbe lahko in zmoglo angažirati tudi Društvo slovenskih pisateljev, kot se je nekoč tudi pod vašim vodstvom?

Dolžnost vsakega in ne le Društva pisateljev je biti na braniku etike, poštenosti in pravičnosti. Izražati manifestativno solidarnost s trpečimi v Afriki ali kjerkoli drugod po svetu, zatiskati oči pa pred svojo nemarnostjo, je običajen pojav sodobnih evropskih demokracij. Mi v tem nismo nobena izjema. Slovenski Unicef zbira prispevke za Darfur, kar je seveda hvalevredno, a prav bi bilo, da so rekli vsaj besedo tudi ob gonji zoper Rome. Še ljuba Cerkev ni imela prijazne besede, pa so prav za božič romski družini podrli dom. Dvoličnost sveta in nas z njim je stalnica, ki je ne odpravijo ne resolucije Združenih narodov, ne

Bushev protiteroristični program, ne svečanosti deklaracij Evropske unije. Svet je zmeraj malo bolj ali manj iz tira, kot pravi Župančič, zato je zmeraj potrebno ravnati krivo strugo, poskušati stvari, tudi tiste majhne, neznatne, vendar še kako zoprne, spreminjati. Končno: ali je res kje, na kakšnem mestu, v kateri panogi vse v redu in niso potrebne ne spremembe ne izboljšave? Če so razumniki sol naroda, naj se z njo soli, če je kultura kvas za vzhajanje in rast zavesti in duha naroda, potem mora biti odnos države in nas vseh do nje drugačen. Kdo pa bo, za vruga, skrbel za naš jezik, za našo umetnost, za našo kulturo, če ne bomo mi sami!?

Je položaj slovenskega jezika, knjige, kulture v Trubarjevem in vašem letu prazničen?

Bog nam grehe odpusti, bolj je prazen kot prazničen. In tej praznoti ni videti konca. V letu, v katerem slavi Primus, zares naš prvi mož petsto let svojega rojstva, smo pripravili proslavo, ki bi ga lahko, če ne bi bil tega od nekdanj vajen in vzvišen nad poniglavo rojakov, užalila. Slavili smo na dan reformacije Hrena, konvertita in požigalca protestantskih knjig, ljubljanska univerza se je odpovedala imenovanju po njem, ki nas je prvi poimenoval Slovenci, češ da sta že bila dva v nazivu te univerze. O sveta sprenevedavost! Aleksander in Kardelj, že za življenje ne čisto živa, pa res ne moreta biti ugovor zoper imenovanje Trubarja. V Nemčiji, kjer vse bolj resno kot pri nas slavijo našega Trubarja, imajo ugledne univerze imena po znanstvenikih in pomembnih možeh, mi pa smo kakor v butalski srenji, ki čaka na katoliško univerzo in ji seveda sosed protestant ni po volji in meri.

In če ostanem pri Trubarju: Že desetletja, pravzaprav od svojih dijaških let hodim po ulici njegovega imena od cerkve do spomenika in zmeraj huje je na tej poti. Vedno več je napisov na izveskih trgovin in lokalov v tujih jezikih in zmeraj manj v slovenščini; človek ne ve več, ali je res zašel v tuji svet ali je še doma. In podobno je na Prešernovi, Cankarjevi, Slovenski cesti; gospostvo denarja, zaslužka, pa tudi servilnosti nezadržno napreduje. Ko je pred letom Odbor za jezik pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti protestiral zoper zakonsko določilo, ki rabo tujih imen uzakonja, nismo dobili ne od državnega zbora ne od kateregakoli poslanca nobenega sporočila, kaj šele soglasja. Zdaj gredo stvari podobno pot v univerzitetnem študiju z bolonjsko listino. Vse to pomeni izrivanje slovenščine, zmanjševanje njene moči, njenega ugleda in veljave. Nazadnje jo bomo spravili v kuhinjo, za domačo zasebno rabo, v copate, in na koncu, tam enkrat, morda ne še v tem stoletju, bodo slovensko govorili samo še lipicanci na Dunaju.

Zavest, izražena v neki pesmi, da je najhujša golota našega časa golota duše, vas verjetno poganja tudi k angažiranju, kot je na primer nasprotovanje širjenju megazabavišč in igralništva v našem primorju?

Igralništvo je ena od naših narobe vrednot. Ne, ne bomo delali, ne bomo ustvarjali, kockali bomo, kvartopirili, igrali hazard za večji standard in nam bosta tekla po sredi življenja med in mleko blagostanja. Vsa Slovenija je domala preprežena z igralnicami, a še zmeraj jih je premalo, še kličemo mojstre iz Las Vegasa, da nam priskočijo na pomoč z nasveti, s sodelovanjem in z grabežem naše gmotne in kulturne lastnine. A ve se od nekdanj: igralništvo je zlo, ki prinaša slabo,

Ivan Gregorčič
PESNIK, KI GRE ZA SONCEM

Pesnik na konju pred rojstno doma-
čijo.

Pri poroki avgusta 1956 v Metliki, priči
Ciril Zlobec in ženin brat.

Prešernovi nagrajenci, 1984.

Petdeset let po izidu legendarne zbirke
Pesmi štirih, 2003.

odvisnost in cel kup nevšečnosti. Je hoja po na videz razkošni goloti na Golgoto. Uprl sem se tej sprevrženosti, ki jo je načrtovala – v Novi Gorici – vlada in so jo svetohlinsko podpirale tudi lokalne oblasti. Od mladega se me učili delati. In delal sem od malih pastirskih let do fantovskih na zemlji, na polju, v štali, v gorici, delal kasneje pri študiju še z inštrukcijami, pisal, prevajal, vodil ob redni službi na radiu še Mladinsko gledališče, funkcionaril na Društvu in v Kulturni skupnosti, hodil po šolah – domala je ni v Sloveniji, kjer nisem bil – in od vsega mi je bilo zmeraj dobro pri srcu. Tako se Murnov kmet počije po težkem delu ob cvetoči ajdi, tako Golarjevemu kmetu sije kot svetniku glava, ko gre na večer po delu z njive, tako se polojnik na solinah po celodnevem sprehajanju in ubadanju z vodo ponosno prenese na počivališče novega kavedina. In glej, ne dela samo telo, ne gre le za zemsko hrano, uživa tudi duša. Lepša se in bogati, da se prebije skozi pušče življenja in zapoje svoj spev vsemu živemu in še sama sebi: Hosana!

Kaj bi spremenili v tej naši ljubi domovini in na našem ljubem planetu, če bi imeli moč kakšnega mitičnega junaka?

Ničesar ne bi spreminjal. Vsi spreminjevalci v zgodovini so svet spreminjali na slabše; v veliki, tudi blazni in slepi gorečnosti narediti nekaj velikega, izjemnega in kajpak novega so grešili v mislih, besedi in dejanjih, končalo pa se je zmeraj s polomom. Nič ne pomagajo junaška dejanja, če ne gredo z roko v roki z ljudmi, naravo, naravnim redom stvari. Čas postavlja stvari na pravo mesto, da se izčistijo in zasvetijo kot vrednosti ali le kot beden ništre. Minulo stoletje je za to navrglo nešteto grdih, surovih, zločinskih primerov in kakor vse kaže tudi v prihodnosti, ne bo kaj drugače. Vsak človek naj bi vsaj za makovo zrno prirnil v življenju sebe k boljšemu, lepšemu, takemu, ki je odprto drugosti. Veliki svet dandanes je spet grdo razklan, na bogate in revne, na tiste, ki nimajo kaj izgubiti in so ali še bodo puntarji, in na tiste, ki jim bogastva in moči ni nikoli dovolj. Iz tega protislovja se ne more roditi kaj prida pa najsi še tako hitimo negovati tako imenovani kulturni dialog.

Če pa me že sprašujete po spremembah, bi sam zase, tako za dušico, rad videl, da bi se svet bolj počasi spreminjal, da bi se ga lahko nagedal in naužil do sitega, in kajpak, da bi nekatere lepe stvari na tem svetu še potrajale in živele meni in mnogim v veselje.

Da svet – kljub vaši pregovorni dobrohotnosti – ni čisto po vaši meri, ste sporočili tudi v pesniški zbirki Ujedanke, podnaslovljeni z Obrazi naše vsakdanjosti, skozi katere je spregovoril neki novi Pavček ...

Naslov Ujedanke sem izbral po lepem premisleku o njegovi dvojnosti: so lahko jedkanice, se pravi grafična knjiga posameznih obrazov ljudi mojih sodobnikov, ali pa zajedljivi zapisi o njihovih slabostih. Obojega je nekaj v tej zbirki. Pisal sem jo z veseljem, kot da se mi je po mnogih letih prebudil satirični ostrivec ali da mi prijatelj Janez Menart od onstran narekuje verze po svojem navdihu in dovtipu. Sprejemal sem oboje z nekakšno obnovljeno radostjo, da se lahko smeješ, smehljaš, posmeješ, zasmeeš, smešiš in malo osmešiš nečednosti naše doline šentflorjanske. Izbral sem poklice in seveda tudi tiste, ki so tako rekoč poklicani za malo ostrine: politike, politologe, reformatorje, ideologe, obramboslovce, konvertite in še in še. Vmes so tudi živi primerki, nekateri znani javnosti, nekateri le meni. Do vseh sem

enako zvest osnovni maniri te poezije: ujedati, vendar ne do bolečine ali prislovične slovenske zlobe. Ostajam piker, tudi grenak, vendar nikakor ne hudoben. Morda je to za pravo satiro premalo, meni pa je bilo kajpak po moji meri. Vendar vsa zbirka ne gre v to satirično-ironično jedkost. Ženski cikel je bolj ali manj ubran na prijazne note, stran od Shakespearovega rekla »Slabost, ime ti je ženska«. Nekatero pesmi, ne le tiste posvečene mrtvim prijateljem in znancem, so v lirični izpovedi med mojimi najlepšimi, recimo Romar, Vinogradnik ali pesem On in ona, zapis o hoji starih zakoncev po znani ulici mesta pred koncem: Pred njima bela nevesta piska v srebrno frulo.

Kot je videti, le nisem mogel čisto iz svoje pregovorne naravnosti k dobremu, četudi je večino pesmi narekovala satirična rimarija.

Najbrž ni naključje, da je prva pesem zadnjega ciklusa v zbirki posvečena Janezu Menartu ...

Bila je tudi prva, ki sem jo napisal. Sprva je imela bolj živahen, menartovski ton, potem pa me je premagala tovariška žalost, ko sem hodil sam po krajih najinega življenja, ob Ljubljani proti cerkvi svetega Petra in ob Poljanskem nasipu. Živela sva v rani mladosti tam blizu, v zavodu za revne dečke, v Marijanišču, potem pa dolga leta vsak na eni strani Ljubljane. V poznih nočnih urah sva hodila tod in odlašala odhod domov. Toliko besed je bilo še na ustih in še več jih je ostalo neizgovorjenih. Janez je najlepši dar, ki mi ga je življenje poklonilo v zameno za grdo in hudo vzgojo v zavodu častitih sester. Bil mi je dobri angel varuh pri slabostih zaradi popivanja, skrben kritik šibkosti v verzih, spodbujevalec k delu in stalen netilec korajže. Brez njega se ne bi mi vsi s tako vneto vrgli v prevajanje tuje poezije, zanj pa je bil to program, ki ga moramo uresničiti.

Ob izidu Menartove knjige *Statve življenja* in Lokarjeve *Dom je jezik*, 1979.

Tako pesem Janezu Menartu začena razdelek, posvečen mrtvim. Kaj jaz vem, kaj je to z mojo muzo, zmeraj se prej ali slej ustavi na britofu, poklekne in požebra. In jaz zapišem pesem ali včasih tudi molitev. Ob

Janezu so še Dane Zajc, pa Lojze Perko in Stane Sever, pevka Majda Sepe in kot iz drugega, neumetniškega sveta moja teta Metodija, ki je hišo očetovo zapustila, zatajila ljubezen, ime spremenila in bila božja dekla ter imeniten človek. Umrla je v tujini, a pri nas, v mojem in njenem Šentjurju, so ure povesele uteži in se je razmajal navček, zvoneč njej v slovo.

Vsak čas rabi satiro kot neke vrste moralno higieno. Je satire, humorja, sproščenosti danes pri nas dovolj?

Saj smo Slovenci zmeraj imeli tudi kar imenitne satirike, končno so že Prešernovi epigrami priostreni in zašiljeni, za njim je bil dovolj rezek in nepogrešljiv s streljanjem v prave tarče rodoljubnih brunnežev Stritar, da ne omenjam posebej Cankarja in njegovo bičanje šentflorjanskih filistrov in raznoraznih veljakov, ki jim kapljajo iz ust zmeraj pozitivne ideje. In tem se tako v prejšnjem stoletju kot še danes pridružujejo še mnogi. Res pa je nemara tudi to, da je včasih satira mnogo bolj odmevala, morda tudi zato, ker je bila nadzorovana. Danes je njena moč šibka, čeprav ni mogoče reči, da so se satirična peresa skrhala ali otopila. Beseda je zgubila zven in pomen, tudi moč. Razbesedili smo jo, ni več vsebeseda. Ob vsesplošnem besedičenju, ali kot bi rekel Kosmač, slamorezenju, prava beseda ponikne kot Temenica v temo. Besede so postale dvoalične, izmuzljive, spolitizirane in spolirane, take, ki so gladke na vse strani in do nobene resnične. In to je domala povsod – na televiziji, v časopisju, ne le v rumenem tisku, v parlamentu, na shodih, proslavah, morda so besede le na tržnici nekoliko bolj določne, ker jim pač trg določa ceno.

Žal mi je zlasti, da se je satirični in humoristični ton stišal v gledališčih, da je vse manj besedil, kakršne smo že imeli na odrih, pa četudi so njihovi pisci še pri močeh (Partljič, Mikeln, Jesih), in tudi novim (Möderdorfer, Fritz, Vilčnik) muza kar dobro služi. Še slabše je seveda s humorističnimi in satiričnimi besedili na televiziji, ravni takih oddaj izpred dvajset in več let dandanes ne dosegajo.

O sproščenosti pa le eno nesproščeno: Zbor za republiko in njen predsednik dr. Peter Jambrek sta sproščeno na Slovenskem za dolgo pokopala. Celotna beseda zveni zdaj kot pocestna nesprejemljivka. Sproščeno je samo še najemanje tujih kreditov in večanje našega dolga v tujini.

V zadnji pesmi zbirke Poskus samopodobe pravite, da vašo glavno črto izpisuje Dolenjska. Vendar je skozi vas spregovorila tudi Primorska, in to v zbirki Darovi: refošk je zamenjal cviček, sosed Giovanini Špančkovno Ano, zbolele so vas Sečoveljske soline ...

V življenju sem imel srečo. Nekje na polovici življenja pota, kot pravi Dante, sem prišel v slovensko Istro. Tako sem, dolenjsko sabenjsko dete, našel še eno pokrajino. Res je: ta ni kakor mila Dolenjska, je trša, manj radodarna, nezaupljiva, s svojo mediteransko sivo in kamnito lepoto manj ustrežljiva, vase zaprta pred vsem tujim. Je pač taka zaradi slabih izkušenj z vsemi gospodarji doslej v svoji zgodovini: z Benečani, Italijani, Nemci, Hrvati, Slovenci, vendar če se ji čez desetletja približaš in te pripozna za svojega, je dobra kot vsaka zemlja. Jaz sem hodil k njej celo večnost. Kopal sem jo, obdeloval vinograd, sadil refošk in oljke, da je, ne še tako dolgo tega, rekla: Res si še malo forešt, a si tudi moj.

Pisati o Istri in o tej zemlji nisem mogel domala tri desetletja. V

Na solinah, 2007.

Vinski vitez, 1990.

Darovich je prvič spregovorila v moji pesmi Istra. In čudo: za ta govor je zaslužna smrt: Ko so padale težke rdeče grude prsti na krsto soseda Giovanina, je padlo zrno pesmi tudi vame. Nastal je cikel pesmi Beseda za soseda. Potem sem zapel še refošku, če sem že poprej napisal Hvalnico cvičku, a v tej pesmi o refošku Zorenje večnosti je poleg Istre in soseda prisotna tudi moja Špančkova Ana. Pripeljal sem jo na morje, v novo zemljo in jo krstil po istrsko – za dolensko Šavrinko.

V Istri sem našel marsikaj, kar pomeni dušno hrano. Predvsem sem sledil prednikom, pesnikom, ki so bili pred menoj tu in odšli v večnost. Pustili so mi lepo sled: Vipotnik pot čez soline, Udovič trepetavo luč kot srebro čiste zvezde, Pavle Zidar večni nemir ustvarjanja in stalno spomladansko opozorilo: Tone, pridi, trte že jokajo po tebi. Podobno je Udovič vsakič v februarju spraševal: Ali že cvetó mandeljni? In je šel k cvetovom. Tudi jaz hodim. Vsako jutro na soline in se pogovarjam ali s pesniki, ki sem jih ravno tedaj prevajal – to je bilo poprej – ali z galebi, tudi s hrvaškimi, saj oni letajo sem in tja, kakor grede oblaki čez meje, le človek, kamor že stopi, je omejen – pa občudujem breguljke, ostrokrile lastovice, ali gosposkega polojnika na visokih vitkih nogah, ki kot gizdalin hodi po plitvi vodi, se zagledam v čigre, račke, bele čaplje ali kar tako v oblake nad kavedini in solnimi fondí. Tam gori med oblaki so pisane žive barve, kot da je nebo poslikal prijatelj Zvest Apollonio, na plitvinah pred zadnjimi kavedini stojijo stojala s slikami zemlje, ki jo je iz blata in s tal dvignil ne le na platno, ampak v nebesa Tone Lapajne, nedaleč stran pa cvrkutajo mile nežne ptice lirika slikarskih platen Vladimirja Makuca. Zdi se mi, da te ptice sedajo tudi med moje trte in oljke in pojejo tudi meni. Pesem je nežna, četudi malo žalostna, vendar tolažljiva kot naraščanje upa.

V Istri sem se udomil, na Dolenskem sem doma.

Kaj so bili največji darovi, ki so vam jih v zibel položile rojenice in sojenice? Morda še: kaj največja pokora?

Prava pokora sem bil za starše in za vzgojitelje jaz sam. Šibak, suhljat, jezljiv in samosvoj otrok, ki ni maral hoditi naravnost in po določeni poti, ki je zmeraj ugovarjal in trmaril po svoje in ki je vse-skozi nosil v sebi občutek, da ga ne marajo, da je odvečen, pa se je iz plahosti gnal za nemogočim. Tepla me je mama, tepla učiteljica v

Mirni Peči, teple so me častite sestre v Marijanišču, topli frančiškani in vsi so mi topli v glavo nekaj upornega duha in v značaj nekaj samosvojega. Rekel bi lahko za nekom, ki je dosegel svetovno slavo, da se imam zahvaliti za vse, kar je in česar ni, temu, da so me topli. Druga zahvala pa gre temu, da so me naučili delati. Delati na zemlji z zemljo in za knjige z besedami. Ta dva darova sta mi kar dobro služila. Skušnja iz mladosti, ko so me podili v griče in nemaniče, mi je prav prišla kasneje v zrelih letih, ko sem se zavedal, da se ne sme nikogar zavreči, da je potrebno ljudi vključevati.

Sicer pa lahko svojim rojenicam, ki so ob rojstvu bedele nad menoj in niso pustile, da bi umrl, rečem samo: Hvala. Zahvaljene, da ste bile dobre z menoj, a tudi, da sem tak, kot sem, čeprav so zmeraj vsi hoteli, da bi bil boljši. Jaz pa, kot moj Čukov Tonček, pijanček in pridanič, sem sam s seboj še kar nekako zadovoljen.

Z umetniškim darom sta bila obdarjena oba vaša otroka: pesnik Marko in igralka Saša. Je bila ta žilica opazna tudi pri kom od vaših prednikov?

Marko bi bil letos star petdeset let. Za moj prav tak jubilej mi je dal v branje svoje pesmi, pravzaprav domala vse, ki so po njegovi smrti izšle v knjigi *Z vsako pesmijo me je manj*. (Za njegov jubilej je izšel tretji natis njegove knjige.) Ko sem na predstavitvi knjige poslušal, kako je Saša recitirala bratove pesmi, mi je bilo neskončno bridko in neskončno lepo. Marko je pesnik po milosti božji, njegova sestra hodi za njim v pisanju in je izvrstna igralka. Od kod se jemljejo taki darovi, ne vemo, vemo pa, kako so dragoceni in kako nelahko je živeti z njimi.

Rodovnika prednikov nisem nikoli preučeval. Mirnopoški častni občan duhovnik Pust mi je sicer govoril, da je sledil po bukvah

Ob 70-letnici z ženo Marijo, s hčerko Sašo in z vnukom Majem, 1998. Foto: T. Stojko

Z vnukom Majem, 1990.

mojim prednikom, a me to ni niti najmanj zanimalo. Jaz sem, v to verjamem zatrdno, dobil vse, od upornosti, delavnosti, do hrepenenja po velikem, visokem, večnem, od mame. Moja Špančkova Ana me je zaznamovala in postavila z vsem, kar je bilo od vsega začetka v meni, v svojo goro, svoj vinograd, med svojo ajdo in v svoj taberh. Tako sem tudi jaz kot ona gospodar svojega vinograda in svoje male njive in gostač na njivah gospodove besede.

Res pa je še nekaj: mama je v svoji šolski dobi sestavljala nekakšne zabavljive verze na učitelja, na naše Šentjurje in okoliške vasi, znala jih je na pamet, tako kot mnoge moje pesmi. Bila je rojena za več, kot ji je življenje dalo, ona pa je vseeno meni dala največ, kar je mogla. Zato sem, tudi ne več kot otrok, pogosto ljudem na običajno vprašanje čigav sem odgovoril samoumevno: Od Špančkove Ane.

Pesem Lučni brat ste posvetili tenkočutnemu in tihotnemu, od vrveža odmaknjenemu (sicer že pokojnemu) pesniku Jožetu Udoviču, tudi prevajalcu Lorce (Pesem hoče biti luč). Po čem vam je blizu? Kdo so (bili) še vaši lučni bratje?

Jožeta Udoviča sem nasledil po Cenetu Vipotniku, njegovem prijatelju, pri Cankarjevi založbi. Tedaj se je po Ljubljani celo raznesla vest, da je Jože oplel pri Cankarjevi, ker je Pavček postal glavni urednik. Šel sem na Vrtačo k Jožetu in sva se dogovorila. Do konca je ostal kot pesnik in prevajalec zvest Cankarjevi založbi in jaz njemu. Delal je za založbo tudi, ko bi raje služil svoji muzi, saj se je v dnevnikih pritoževal, da mora njegova pesem čakati, ker dela tlako s prevajanjem. Meni je čez čas postajala vse bližja njegova poezija, vsa v podobah, vsa tihotna in skrivnostna, a vendar tako živa kot bister studenec. Po zbirki Ogledalo sanj je pri Cankarjevi založbi tiskal še Darove (pravzaprav sem mu jih nekako izsilil, po njih pa krstil tudi svojo zbirko in se mu oddolžil za »krajo« s pesmijo Lučni brat.), zbirko Oko in senca ter že po smrti izbrane Pesmi ter dnevniške odlomke iz dnevnikov Zapisi v tišino. Srečavala sva se, govorila, ostajala bližnja, in kakor so mnogi menili, da je odljuden, zaprt vase in v svoj slonokoščeni stolp ustvarjanja, je bil z menoj topel, zaupen, prijateljski. Imenoval me je Cenčkov naslednik in meni je ta naziv prijat. O njegovi poeziji sem pisal ne le enkrat. In se tudi zase čudil, kakor se je on, kaj vse je napravila njegova šibka narava, podobno kot on nekega hudega dne zaznal – on zaradi neozdravljive bolezni, jaz zaradi smrti – da so pred menoj saje namesto sanj, potem pa tudi z njim ugotovil »moje srce je iz želja in luči, ne morem biti jetnik«. Ko sem lani sestavljal njegove pesmi v miniaturo, sem se po mnogih letih od njegove smrti zavedal, da je bil on pravi predhodnik slovenske moderne poezije in da so v njem zvoki in podobe mnogih kasnejših bolj glasnih pesnikov.

Jože Udovič je bil pesnik tišine, notranje ubranosti in muzike. Kdor ga bere, kdor ga pozna, hodi z njegovimi darovi obogaten po tem siromašnem svetu.

Drugi moji lučni bratje? Saj jih je veliko. So modreci staroste, kot so Prešeren, Župančič, Gradnik, Kocbek, in so večni mladeniči, neumrljivi klasiki, kot so Murn, Kette, Kosovel, Balantič in še kdo. Ob teh domačih sem izbiral tudi zunaj naše domačije in jezika, zlasti pri ruskih pesnikih dvajsetega stoletja. Kar vse po vrsti sem prevajal in z nekaterimi mnogo let hodil po naših solinah in po njihovih (rjazanskih) ravninah. Pomagali so mi brusiti izraz in ravnati hrbtnico upornosti. In je tako, kot pravi Udovič v eni izmed svojih najlepših

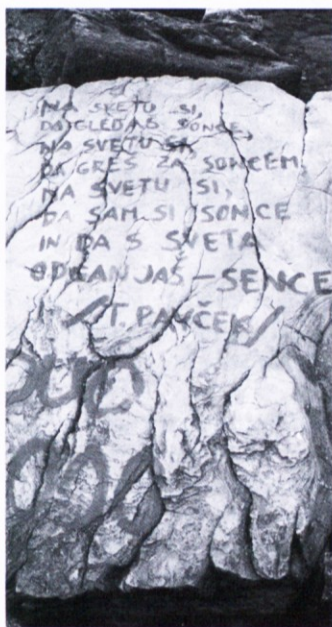
pesmi, v Plesalki: Vsi smo isto – zemlja in luč. Luč ugasne in smo samo še spomin.

Pojem pesmi nekako že imanentno vsebuje tudi pojem luči; ta luč pa pogosto raste iz bolečine, po Župančiču je pesem v biser stisnjena bolečina. Za vaše pesništvo pa je sploh značilna posebna vitalistična svetloba tudi v sporočilu, ki jo "pridelate" tudi iz najtežjih, najtemnejših doživetij, kot iz tistega, ko vas je "kot strela z jasnega zadelo hudo". Raste to svetlo tudi z naporom zavestne življenjske usmeritve ali enostavno bolj ali manj samodejno poganja iz sredice vaše narave?

Mislím, da je to v meni, da mi je bilo to dano ob rojstvu, ko so me rojenice, botri, gorice in patron sveti Jurij ubranili pred belo smrtjo in pred najhujšo zimo prejšnjega stoletja, da sem, kilavo in bolno dete, obstal in ostal. Najbrž je zmeraj tako, da se slabo previca v odporno in potem dolgo vztraja. In morda tudi to: v naši malo širši družini je bilo veliko cagavcev, ki so obupali nad življenjem in položili roko nase. Eni od njih so zato prav nasprotno hrabri in življenjsko trdni. Moja sestrična Francka je že bila taka, čeprav je pokopala brata in sestro in tete in strica, pa potem moža in sina in hčer, se ni udala. Z njo sva med vojno kmetovala sama na vsej kmetiji in gledala smrti, uničevanju in vsakršni grozi v oči, vendar sva prešla to goro in prepasla te suhe paše. Meni je od njih ostala volja v glagolih živeti, biti, peti, ljubiti. Zmeraj sem, tudi ko smo kosili v travniku ali kopali v vinogradu in potem v gimnaziji, mislil podobno: kar zmorejo drugi, zmorem tudi jaz. In še malo več, sem dodal in se po tem ravnal. Vendar: ko te stiska stisne za vrat in z golote ne moreš nikamor, je hudo. Na tak hudi dan si grozljivo sam. Sam s svojo bolečino in s svojo smrtjo. Meni je bila celo ta smrt nekako prijazna. Rekla je: ostanem pri vas in je bila kot kakšen angel na straži. Zato morda ni zazijala okrog mene in v meni črnina, ampak se je iz vsega izluščila neka belina, v kateri se je prikazal obraz, ki me je vabil, a tudi hrabil. Dolgo je trajalo. Nosil sem, nosili so domači z mano, da je bila peza manjša, prijatelji so mi kakor v obredni darežljivosti polagali roke na rame in je mukoma šlo tudi po muki. Prijatelj Niko Košir me je tolažil, češ da bo hudo le kakšna tri, štiri leta, čeprav po svoje v različnih oblikah spomina in bolečine traja še zdaj. A bolečina me ni podrla. K vstajenju me je, po Cankarju, vrnila pesem. Najprej tuja, Pasternakova, potem sinova in nazadnje moja.

Tema smrti se od leta 1979 ni izpela, prisotna je v vseh vaših zbirkah odtlej in hodi z vami kot dediščina čez goličave in golgote in se toči v molitev za zadnjega samosmrtnika na Slovenskem ...

V eni od zgodnjih pesmi, napisanih Marku, Spreminjanje pravim, kako hodim k njemu kot k beli cerkvi na hribu, kako se kače umikajo, kako se pesem spreminja v molitev in temota v luč. Tako je res bilo. Ta smrtna pesem je do zdaj pa vse od začetka, od krika Na pomaganje kličem in bijem plat zvona v prvi pesmi cikla Slovenske pesmi (zadnja je najhujša Kako Slovenci umiramo), prehodila dolgo in čudno pot od osebnega do slovenskega narodnega, od sinove smrti do samosmrtnikov, zašla je po svoje celo v otroško pesem kot huda ptica ali kot balada, celo v novi knjigi Same pesmi o ljubezni je. Kot tolažba: Naju se smrt več ne dotakne, kajti darovala sva na oltarju sveta svoje belo jagnje. Belo je jagnje, črna kri, ki se med nama preliva

Napis na kamnu v Fiesi.

in iz nje kakor po pradavnem in zmeraj novem čudežu oba živiva. S temi pesmimi, najsi je smrt stopila vanje, se kot ranjenec, kot invalid oklepam življenja in ga rotim, naj bo z nami, grešniki in potohodci iz ene teme v drugo, prijazno.

Vaša prva pesem se je rodila iz vojne podobe, gledane s čistimi otroškimi očmi. Kako gledate na posebno tragičnost druge svetovne vojne na Dolenjskem (tudi na to, kaj se iz te tragike počne in se je počelo) z današnjimi očmi? Lahko tudi iz te rane kot skupnost izluščimo svetlo jedro in ga končno odložimo v vitrino spomina, v temno ozadje?

Pomnim ta dan, pomnim strele in krogle, ki so sršele v naš hrib, in pomnim mladca, ki je obležal na zmrznjeni zemlji pod našo hišo. Sneg je naletaval počasi, nežno, kot da bi nalahno zvonilo k mrliču. Ležal je na zemlji, mlad in lep, z odprtimi očmi, sprašujočimi, kaj se mu je to in zakaj zgodilo, ob njem je ležal raztresen krompir, ki ga je sprosil v vasi, nad njim sivo stekleno nebo, ki mu pošilja v naročje svoje cvetje – bele snežinke. Pomnim, da me je to moje prvo pravo srečanje s smrtjo pognalo v neuničljivo slo zapisati karkoli o tem, zaznamovati trenutek z besedo. Saj sem zapisal nekaj, a ne vem kaj; vse sem izgubil in pozabil. Nisem pa pozabil mladeniča, ki mu nisem vedel imena, njegovega belega, prestrašenega obraza, in ne njegovih odprtih oči. Ta pogled me je spremljal dolgo, skoraj več kot pol življenja. Ostajal sem dolžnik neznanemu mladeniču in dolg je z leti naraščal in me bremenil. Šele v Darovih sem zmožel prave besede za cikel o Aleluji in o njegovi smrti. Nisva poravnala dogovora ob najinem prvem in zadnjem srečanju, bilo je le kakor opravičilo za kasno slovo.

To je ena izmed mnogih zgodb z moje Dolenjske med vojno. Bilo jih je mnogo in hudo različnih. Ubijali so levi in desni, padali na levi in desni in še Bog je bil oddaljen, nekeje v nebesih, tiho, kot da se ga slovenske razprtije in vsa morija ne tiče. Bil sem deček, ki je odraščal v fantovska leta, in na koncu vojne je bilo že nevarno, da te je katerakoli vojska našla. Ena ali druga bi te vzela s seboj, da bi padel za domovino. A zdaj, z razdalje vidim: bojevnike, ki se niso borili le za slovensko vero, se pravi proti brezbožnemu komunizmu, ampak tudi na strani sovražnikov slovenstva, se srečaval z njihovimi čepicami z mrtvaško glavo; ujeli in predali Italijanom so mi strica, ki je končal v Koprju v zaporu, kasneje so v nemških uniformah prečesali vas skupaj z Mongolci, strašili žene in mladce in po partizanskih hišah iskali skrivače. Potem so prišli iz hoste drugi, jemali belim in puščali za seboj nedvomljivo vero v zmago. Tem sem pobič vozil s konji proti Žužemberku, kar so vzeli iz stričeve kašče, in bil srečen, ker je konj tako srečno pripeljal nazaj. Saj se nisem čisto zavedal, kaj se vse dogaja, ob meni so črnorokci ubili terenca, ki se je zatekel v našo klet, a so to naredili tako mirno in samoumevno, kot da praznijo kozarec. Pomnim, kako smo pri maši na veliko noč v Mirni Peči v cerkvi vsi pretreseni mislili na mrtvece nasproti cerkve, ki so jih tisto noč pokončali, in je župnik mirno s prižnice rekel samo: Tako Bog kaznuje.

Zdaj se sprašujem: sta bila tedaj za slovenski narod fašizem in nacizem nevarnejša kot komunizem? Zgodovinska logika, ponazorjena v geslu "Smrt fašizmu – svoboda narodu!" na to nedvoumno odgovarja. Vendar: roške hoste nad brezni pojejo hosana nebu in rekviev mrtvim. Sam sem kot zgubljen potohodec med nebom in zemljo in v meni so hkrati noč in dan, luč in tema, angeli in hudiči. Sklanjam glavo k

S Kajetanom Kovičem, 1999: "Dva
lepa, svojčas še lepša gospoda!"

tlom, k brstju, ki brsti iz trohnobe vseh pokopanih, na levi in desni, poslušam davni šum časa in davim molk. Molčim zase, za rajnke, bele in rdeče. Kajti, kakor pravi Marina Cvetajeva: Bel je bil, rdeč postal, kri ga je pordečila, rdeč je bil, bel postal, smrt ga je pobelila ... Ni več ne partizanov ne domobrancev, ne daljne ne bližnje preteklosti, ne zločina ne poveličanja, je zgodovina, ki priča, in je ideja časa, ki hoče čez preteklost v jutri. Smo zanjo odprti in zreli?

Vas je bilo kdaj strah, da na izviru ne bi bilo več kapljice luči, kapljice pesmi?

Vedno sem, naivno dete, mislil, da je še vse pred menoj, da imam časa na pretek in da bodo pesmi rastle na vseh mojih poteh še celo večnost. Ah, to mi je rekel pokojni Marjan Rožanc: Tone, za naju dela večnost. Zdaj je tako, da se mi še zmeraj zdi večnost nekaj daljnega, tujega, četudi lepega. Zdaj so ob mojih šentjurskih stezah, tam na poti od hiše do vinograda, jambi in troheji, pa so na solinah in med oljkami sami lepi soneti, ki me kličejo in se mi dobrikajo. Jih moram še napisati ali naj jih pustim prihodnjim sprehajalcem? Janez Menart mi je zadnja leta kar naprej govoril, da smo napisali dovolj in da je molk upravičen. Ah, meni se zdi, da nisem še napisal prave pesmi, da moram za njo ali mora ona priti k meni in reči: Tvoja sem, zadnja, najlepša!

Se pravi, da strahu pred nemostjo nisem poznal. Bil je čas, ko nisem pisal, mnogo let dela na televiziji, potem pa se je spet odprlo. In čudo, nikoli ne bi mislil, da bom pri sedemdesetih napisal Majnice. To je bil tudi zame pravi čudež, kako lahko zažubori v meni dekliski in deški glas, ki se kličeta in si izpovedujeta ljubezen. Podobno sem lani kar nekako mimogrede, na jutranjih sprehodih po solinah napisal veliko in še več sonetov, za celo knjigo, ki sem jo krstil po Markovem verzu Same pesmi o ljubezni. Tudi o njih nisem ne mislil ne slutil, da jih bom kdaj napisal. To je, kot pravi Kocbek, milost, da te pesem obišče.

*Nekateri pravijo, da pesem vidijo, preden jo napišejo. Za vas bi predvideval, da jo slišite. Se »sliši«
otročka ali mladostniška pesem kaj drugače kot odrasla? Se kaj drugače pretaka ali toči v vsebesedo?*

Res je, pesem slišim. Dolenjska mi je dala neko milo zvočnost, ki se pretaka po meni in se toči v verze. Melodijo pesmi čutim in po njej se ravnam od prvega verza do zadnjega akorda. Tudi če ne pišem, kar je redko, v sklenjeni formi, mi ritem in melodijo določata takt in verz. Učiteljica Pavla v prvem razredu v Mirni Peči je sicer rekla, da sem brez posluha, vendar svoj verz zares slišim. In to vsakega, tako tistega za odrasle kot onega za otroke. Pri tem je nastajanje pesmi pravzaprav enako, le za otroke gre nekako hitreje, bolj lahkotno, bolj veselo. Izpovedne osebne pesmi se dalj časa gnetejo po notrini duha in telesa, preden toliko dozori, da slišim šum in potem zvok in nazadnje melodijo. Ponavadi to pride kar s prvim verzom, ki določa razpored do konca. Napisane pa so pesmi, te in one, pravzaprav že v meni. Zapišem jih potem na papir, potem v blok, lahko kaj popravljen, nazadnje v računalnik. Zato jih znam mnoge od vsega začetka na pamet.

V življenju doslej nisem nikoli razločeval med poezijo za otroke in ono drugo. Celó dogajalo se je zmeraj tako, da sem v določenem obdobju, na tri ali štiri leta, enkrat tiskal zbirko enih in drugič drugih pesmi. Vse so mi ljube, otroške s svojo igrivostjo morda celo malo bolj. Užival sem zlasti v Čenčariji in v Majnicah, radost preživetja in pravega vpesemvzetja so mi dale pesmi v Dediščini. To pa je tudi

največ, kar sem zmoget. Zanje sem hvaležen dobri muzi in rojenicam.

Nepozabna so bila vaša srečanja – verjetno tudi za vas – z mladimi bralci po šolah. Sicer pa ste do sodobne šole v Ujedankah tudi kritični.

Kot nisem sam rad hodil v šolo in mi je bila šola grozna jedelpomaranča, sem mnogo let, kar več desetletij, rad hodil po šolah in med otroke. Za ta romanja med šolske klopi, med učence in piti pri živih studencih, me je navdušil France Bevk. On je bil prvi, ki se je zmisllil, da bi hodili po slovenskih šolah, pa smo šli z njim in ga vsepovsod občudovali, kako otroke po Primorski, Dolenjski, Štajerski, Gorenjski in po Prekmurju navdušuje za slovensko besedo in za »našo lepo Adrijo«. Nepozaben je. In jaz, daljni njegov naslednik, ga posnemam. Bil sem domala na vseh slovenskih šolah in povsod sem bil lepo sprejet in zmeraj srečen. Mladost otrok je šla vame, postal sem jim skorajda enak in pri tem pozabil na svoje martre in martranje nekoč v šoli. Pri tem sem, nepoboljšljivec, imel tudi svoj račun: razživeti otroka v sebi in bučmanom pred seboj reči, naj radi živijo. Kajpak sem jim, nepoboljšljivec, tudi pravil, kako sam nisem maral šole in učiteljev in ne slovnice, da sem rad bral in ljubil matematiko, česar mi niso nikoli verjeli, a je res: govoril sem jim, da učni uspehi niso vse, a da je v življenju pomembno marsikaj, na primer tudi drznost in sanje. Ob tem sem jim citiral stare verze, da ne prideš do svojega obraza ne brez igre in ne brez poraza. Upam, da se je vsaj koga prijelo in da moja potovanja po šolah niso bila užitek samo meni, ampak dobra tudi za kakšnega prihodnjega lumpa, škofa ali ministra.

Današnja šola je, kot pač je. Vsaka je po meri časa in ideologije. Je zato, da ukalupi, uravna in obteše mladega duha in ga naredi ali, kot pravijo, uspešnega za življenje ali pokornega in poslušnega delavca. Sam sem se v Ujedankah šalil o sodobni šoli, kako je v njej čisto drugače, kot je bilo v učilni v Slomškovem času: Zdaj Blaže um kaže v gostilni, a popek Nežika v pasu. Kar želim tej naši šoli, je le eno: Naj bo prijazna z otroki, saj vem, kako lahko napačna beseda, napačna gesta rani mlado dušo in kako se te rane dolgo ne zacelijo.

Tone Pavček med letošnjim obiskom v Mimi Peči, kjer je na otvoritvi razstave del z otroške likovne kolonije spregovoril mladim, nato pa se še udeležil slovesnosti, ki so mu jo pripravili za osemdesetletnico. Foto: M. Markelj

*Izražali ste predvsem lirično in reflektivno plat svoje osebnosti (po-
leg v pesmih tudi v esejih), pri tem pa vaš izraz ni doživiljal kakšnih
moderni(stični)h preobratov ... Klasično pripovedništvo ali dramatika
vas nista nikdar požgečkali?*

Človek spozna svoje mero in se v tem okviru giblje. Duša se noče dušiti v prostranosti in ne v njej tujem svetu. Tako mi je bila drama zmeraj tuja, za prozo pa sem bil nekako prelen. Andrej Hieng je pravil, da moraš za prozo sedeti in garati, pesem pa je kot ptica; greš za njo pod božjim nebom, poje ti ali ti poješ njej, in ko se ujmeta, kakor takrat, ko beseda išče besedo, da bi se ljubili, nastane pesem. Nekoč, še v gimnaziji, sem napisal dramo in jo pokazal profesorju Legiši. Tako lepo me je vprašal: Pa ti sploh veš, kaj je drama? Glavnega junaka si ubil po prvem dejanju! In mi je ubil voljo do dramatike.

Glede modernizma in njegovih obratov pa le na kratko: Udovič je iz klasičnega verza prestopil z Lorco in Persom v modernizem, Cene Vipotnik tega ni zmoget. Jaz se za to nisem trudil. Ostal sem pri svojem in na svojem. A tudi to je, če se ne hvalim, nekaj.

*Poklicno niste opravljali tistega, za kar ste študirali. Vaša delovna
poklicna pot je bila vedno nekako povezana z besedo: novinar pri
časopisu, novinar in urednik na radiu in TV, urednik pri Cankarjevi
založbi. Zdi se, da vam je bilo zadnje delo najbolj po meri.*

Študiral sem pravo, ki ni bilo pravo. Nikoli nisem bil v nobeni pravni službi. Ko sem prišel po diplomi od vojakov, me je Zlobec povlekel k časopisu, rekel je, da nam tako pomagaš v kulturi. Ostal sem pri Dnevniku in Ljudski pravici nekaj let, potem pa bil kar dolgo na RTV, najprej v znameniti Mejakovi literarni redakciji, potem pa na televizi-
ziji. Od tam so me, k sreči, po političnem cunamiju po Kavčičevem padcu odslovili in sem prišel h knjigam. Živel sem za knjige in od knjig. Bilo je lepo in dobro in Cankarjeve zaveze, kot sem naslovil svojo knjigo spominov na dvajsetletno delo pri Cankarjevi založbi. A od vseh služb mi tudi ta zadnja, čeprav res najbolj po meri, ni bila najljubša. Najlepše, polno, živahno in vznemirljivo mi je bilo najbolj pri Mladinskem gledališču v Ljubljani. Vodil sem ga ob radijski službi tri, štiri leta, ga obdržal pred zoprniki, ki so ga hoteli ukiniti, ga utrdil za rast, ki jo je to gledališče v naslednjih letih krepko zaznamovalo: bilo je ne le najboljše slovensko gledališče, ampak tudi eno najboljših v Jugoslaviji. Ta čas pomnim tudi po tem, da sem z gledališčem okužil oba svoja otroka. Ko sem začel v Mladinskem, je bilo Saši tri leta in

Urednik v Cankarjevi založbi od 1972 do 1990.

Sprejem v SAZU, 2001.

Marku pet. Oba sta šla kasneje na igralsko akademijo. Jaz pa, morda prav zato, kljub vabilom iz dveh ljubljanskih gledaliških hiš, nisem več pomislil na gledališko službo.

Kaj vam pomenita zemlja in delo na zemlji?

Prijatelj Marjan Tomšič mi je že davno prerokoval, da bom kopal zemljo, kopal do konca. In zakaj je ne bi? Skoplješ zadnji žlak, zagrebeš vanj rzino, kot smo delali na pomlad v vinogradu na Dolenjskem, in potem namesto na likof v klet greš na likof z angeli v veselje. Ne zdi se mi, vem, prepričan sem, da delo na zemlji, ko ti kaplja pot z obraza na prst, pomeni očiščenje, blagor za telo in dušo. Rad imam to delo. Najrajši rez v vinogradu, včasih košnjo s koso ob ranem jutru na zelenečem travniku, ko je red za redjo padala in je prepelica bežala pred koso, rad sem imel kop v vinogradu, še zlasti, ko je mladost z lahkoto vihtela v rokah krumpač, prijemala za glaž in zvečer za pas dekleta, rad gledam, kako brsti hruška pred hišo, kako se pojavljajo kabrnki na trtnih mladica, kako se rumenobeli češuljki cvetja razpirajo na oljkah, rad besedujem s črnim kosom, ki se sprehaja po trati pred hišo, a v sanjah še zmeraj gledam ajdo pred našo šentjursko hišo, kako cvete, zori, kako gleda z rdečimi očmi v svet in na mamu, ki jo žanje. Zemlja mi je dala in mi daje veliko. In nič hudega ne bo, nasprotno, milo bo tam na koncu, ko me bo sprejela vase. A do tedaj je še cela večnost. Letos sem posadil ducat novih trt in zdaj res moram počakati tista tri, štiri leta, da bodo prvič rodile. A tudi drugega dela na zemlji in z zemljo je zmeraj veliko in meni zmeraj v veliko veselje.

Kaj bi vi in mi (bralci) v tem ubožnem svetu brez luči pesmi?

Vsak čas je po svoje ubožen. In v vsakem času človek išče zase svojo bajalico, da z njo odkrije studenec žive resnice, išče kresnico za v dlan ali luč, ki jo nosi skozi temo vestalka, peha se za smislom po poti iskanj in dvomov, od boga k bogu, od sebe k ljudem, iz teme k luči, iz molka k besedi. Pesem je luč. In svet brez pesmi bi bil ne le nezanimiv, a tudi zares ubožen, obsojen na mrak in temoto. A pesem je zmeraj bila in tudi zmeraj bo.

Naj vam še dolgo lepo uspevajo in rodijo trte, oljke in besede!

Irina Kralj: Pesnik z muzo, 2002.

Vojislav Vojo Kilibarda: BREZ NASLOVA, olje na platnu, 2008, 70 x 100 cm

Simon Kajtna: BOA VISTA, olje na platnu, 2008, 80 x 120 cm

Igor Vizjak

IZGRADNJA GOSPODARSKEGA SREDIŠČA JV SLOVENIJE

REGIJSKI PROJEKT ZA NOVO TISOČLETJE

Realnost ali fantazija?

V Regionalnem razvojnem programu JV Slovenije za obdobje 2007 - 2013 so prepoznane razvojne možnosti, pa tudi slabosti in nevarnosti regije. Nevarnosti pretijo zlasti v preveliki odvisnosti gospodarskega razvoja regije od majhnega števila velikih podjetij, ki so, hvala bogu in na naše veselje in ponos, z redkimi izjemami, tudi zelo uspešna, ogrožena delovna mesta v podjetjih, ki še vedno niso zaključila procesa prilagajanja spremembam na globalnih trgih, pomanjkanje programov z visoko dodano vrednostjo, kar odganja visokokvalificiran kader v konkurenčnejša okolja, še vedno preslaba povezanost in dostopnost regije, podhranjen storitveni sektor, pomanjkljiva razvojna infrastruktura za spodbujanje podjetništva in R&R in še bi se lahko kaj našlo.

Zato ni naključje, da je vizija regije v tem programskem obdobju »regija znanja in enakih razvojnih možnosti«. Ambiciozna vizija. Morda tudi vizija za daljši čas od enega programskega obdobja. Uresničiti jo je mogoče z ustvarjanjem novih kvalitetnih delovnih mest, še hitrejšim in enakomernejšim gospodarskim razvojem, z vključevanjem območij, ki zaostajajo v razvoju, z novimi programi izobraževanja za potrebe nosilcev gospodarskega razvoja in podjetništva ter vzpostavljanjem pomanjkljive podjetniške infrastrukture.

So cilji realni ali previsoki?

V strokovnih krogih takšnih pomislekov ni. Tudi na svetu regije jih ni bilo. Slovenija bo samo še v tem obdobju neto prejemnica evropskih sredstev. Rezultati regijskega gospodarstva so dobri. Naši cilji in usmeritve podpirajo razvojne cilje in usmeritve države. Zakaj ne bi bilo tudi obratno?

Nekateri poznavalci trendov razvoja se celo sprašujejo, ali so naši cilji v primerjavi s projekti, ki jih načrtujejo oziroma izvajajo nekatere druge slovenske regije, na primer izgradnja slovenskega jadranskega otoka, nove megalaksije in Tehnopolisa, sploh dovolj ambiciozni. Zlasti bolj izkušeni pa se sprašujejo, ali ni Drgančevje »znanstvena fantastika«.

Univerzitetni kampus v Novem mestu že nekaj časa ni več zgolj ideja. Izveden je bil javni natečaj, izbrane so bile najboljše rešitve,

kampus je umeščen v Drgančevju, za kar pripravljajo prostorsko in projektno dokumentacijo. Pripravljajo in izvajajo že tudi nove visokošolske programe in smeri – biotehnologija, visoka šola za tehnologije in sisteme, informatika, zdravstvena nega in drugi. Mreža tehnoloških parkov, podjetniških inkubatorjev in tehnoloških centrov je v konkurenčnih regijah že vzpostavljena. Resolucija o nacionalnih razvojnih projektih načrtuje do leta 2023 devet gospodarskih središč. Tudi gospodarskega središča Gorenjske, PERSPEKTIVA na Notranjskem, OKO v Pomurju, OREH v Podravju in NORDUNG na Koroškem načrtujejo podobne vsebine in programe.

Opogumlja to, da v Regionalnem razvojnem svetu, Svetu regije in med svetniki v regijskem središču ni bilo razhajanj glede tega, ali je projekt Izgradnja gospodarskega središča potreben ali ne. Še več, zlasti svetniki mestne občine (MO) Novo mesto so vztrajali, da projekt, kakršnega že nekaj časa nismo imeli, ne gre »razbiti« z delitvijo na posamezne projekte, saj tako ne bomo izkoristili najpomembnejših razvojnih priložnosti. Izražena so bila opozorila, da od projekta kot celote ne bi smeli odstopiti zaradi možnosti, ki se ponujajo, pa čeprav bo realizacija nekoliko daljša in zahtevnejša.

Resolucija in regija

Resolucija o nacionalnih razvojnih projektih za obdobje 2007 - 2023 (v nadaljevanju: Resolucija) je vladni program, oprt na Strategijo razvoja Slovenije, ki je bila sprejeta oktobra 2006. Pomeni odgovor na vprašanje »kako znotraj EU zagotoviti hitrejši gospodarski razvoj, večjo zaposlenost in socialno varnost ter duhovno in materialno blaginjo«.

Resolucija je »indikativni nabor projektnih idej za nadaljnjo razdelavo in za osrednje velike projekte, ki bodo na dolgi rok prinesli hitrejšo gospodarsko rast, zagotovili konkurenčnost gospodarstva in družbenega okolja, z razvojem pa prinesli nova in kakovostna delovna mesta ter blaginjo«. Nabor teh projektov predstavlja velike regionalne investicije z več sektorskimi učinki.

Osrednji razvojno-investicijski projekti Resolucije so:

- razvojna mreža Slovenije (gospodarska središča, znanje, nacionalna širokopasovna mreža),
- povezovanje naravnih in kulturnih potencialov (športna in turistična infrastruktura),
- učinkovito upravljanje okolja in trajnostna energetika (trajnostna mobilnost in trajnostna energija)
- mobilnost za podporo gospodarskemu razvoju (cestna in železniška infrastruktura) ter
- institucionalna in administrativna usposobljenost (posodobitev zdravstva in pravosodja).

Ocenjena vrednost teh projektov je 23.920 milijonov EUR. Resolucija obsega najmanj dve programski obdobji in projekte, ki bodo izvedeni do leta 2023.

Razvojna regija JV Slovenija je v resoluciji dobro zastopana, čeprav ni kazalo na to. Prepozna se najmanj v naslednjih velikih regijskih projektih nacionalnega pomena:

- izgradnja gospodarskega središča JV Slovenije,

- izgradnja 3. in 3.a razvojne osi,
- modernizacija daljnovoda Krško-Beričevo,
- ureditev centra za nujno medicinsko pomoč v Novem mestu.

Namen izgradnje gospodarskega središča JV Slovenije, kot enega izmed devetih gospodarskih središč v državi, je koncentriranje institucij znanja ter podpornega okolja za podjetništvo in nosilne panoge gospodarskega razvoja regije. Gospodarsko središče JV Slovenije sestavljajo štirje med seboj povezani (odvisni) projekti:

- razvoj visokega šolstva na področju naravoslovja in tehniških ved ter izgradnja univerzitetnega središča s spremljajočimi projekti,
- izgradnja znanstvenotehnološkega parka,
- regijski mrežni podjetniški inkubator in
- poslovna cona v Novem mestu.

Prikaz povezanosti podprojektov gospodarskega središča Jugovzhodne Slovenije

Resolucija ugotavlja, da kažejo vsi ekonomski kazalci na gospodarsko učinkovito regijo z zdravim industrijskim jedrom in da pomeni močna industrija razvojno prednost, hkrati pa tudi nevarnost. S projekti v okviru gospodarskega središča bo regija zmanjšala razvojni zaostanek do najbolj razvitih slovenskih regij.

Poleg gospodarskega središča izvajajo že tudi projekt 3. razvojne osi. Prav te dni bo predstavljena trasa hitre ceste v okviru 3. razvojne osi od avtoceste Ljubljana – Zagreb do hrvaške meje. Enaka študija za srednji del te osi (med avtocestama Ljubljana – Maribor in Ljubljana – Zagreb) pa je v pripravi.

Ta prispevek je namenjen zlasti projektom v okviru gospodarskega središča JV Slovenije.

Možnosti so, zagotovil ni

Umestitev regijskih projektov v Resolucijo pomeni:

- možnost pridobitve državnih in evropskih razvojnih sredstev,
- nacionalno prioriteto regijskih projektov.

Nikakor pa zapis v Resoluciji ne pomeni, da bo nekdo drug namesto

nas naredil to, kar potrebujemo. Resolucija pomeni možnost, prepoznavanje naših razvojnih potreb in ambicij v državi. Ne daje pa nobenih zagotovil, da bodo ti projekti tudi realizirani. Če bomo dobro utemeljili in izkazali potrebe delodajalcev, predvsem gospodarstva, če bomo pripravili projekte do faze realizacije (izvedbe), zagotovili zemljišča in predvsem, če bomo verjeli, da je to, kar počnemo, pravo, bodo imeli ti projekti tudi možnost za uspeh.

Lahko bi tudi razglabljali o naravi in smiselnosti resolucije. Vendar pa bi bilo to neproduktivno. Glede na to, da je potreb več, kot je razvojnih sredstev, je bolje pričeti (nadaljevati) z delom.

Cilj je torej znan. Odločili smo se za negotovost. Koordinirali smo delo Univerzitetno-raziskovalnega središča Novo mesto, ki je nosilec priprave projektov visokošolskih programov, univerzitetnega kampusa in znanstvenotehnološkega parka, ter MO Novo mesto, ki je nosilka priprave projekta gospodarske cone Novo mesto. Nosilec priprave regijskega mrežnega inkubatorja je Razvojni center Novo mesto, d.o.o. Pri pripravi dispozicije projekta in izdelavi študij izvedljivosti za celotno gospodarsko središče in za vsak projekt posebej smo sodelovali z zunanjim izvajalcem, družbo Oikos, d.o.o., iz Domžal, ki je bil izbran po postopku javnega naročanja. Del sredstev za sofinanciranje priprave dispozicije projekta in študij izvedljivosti sta zagotovila Služba Vlade RS za lokalno samoupravo in regionalno politiko ter MO Novo mesto.

Oblikovana je bila projektna skupina, ki jo vodi župan MO Novo mesto. Sestavljajo jo še župani Občine Metlika, Občine Črnomelj in Občine Kočevje, kjer bodo enote regijskega mrežnega inkubatorja, in direktorica Razvojnega centra Novo mesto, d.o.o. Vzpostavljeno je bilo sodelovanje z vodjo operativne skupine za pripravo gospodarskih središč pri Ministrstvu za gospodarstvo, ki koordinira več resorjev (Ministrstvo za obrambo, Ministrstvo za okolje in prostor, Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo, Ministrstvo za finance, Službo Vlade RS za lokalno samoupravo in regionalno politiko ter Službo Vlade RS za evropske zadeve).

Kje smo?

Ministrstvo za gospodarstvo je kot prvo prejelo Dispozicijo projekta gospodarsko središče JV Slovenije (v roku, januarja 2007). Ta je bila pripravljena v skladu z navodili Ministrstva za gospodarstvo in vsebuje informacije o identifikaciji in stanju pripravljenosti projektov v okviru gospodarskega središča JV Slovenije. Dispozicija je bila ocenjena kot primerna, zato smo lahko nadaljevali z delom.

Sledila je priprava študij izvedljivosti za celotno gospodarsko središče in za vsak projekt v okviru gospodarskega središča posebej. Namen študij izvedljivosti je bil umestiti projekte v prostor, oceniti ekonomičnost projektov tudi z vidika nacionalnih koristi, časovno izvedljivost in možnosti financiranja. Preveriti je bilo potrebno ustreznost vsebin posameznih projektov v okviru gospodarskega središča glede na nacionalno sektorsko politiko in strateške usmeritve, podane s kriteriji razvoja prevladujočih podjetniških okolij. Izdelana je bila strokovna presoja upravičenosti stroškov (ekonomika in viri financiranja), predhodna ocena finančne konstrukcije in posameznih virov financiranja (upoštevajoč financiranje po kriterijih državne

pomoči, ukrepi nacionalnega operativnega programa za sofinanciranje s sredstvi Strukturnih skladov EU) ter preverjena upravičenost sofinanciranja glede na Uredbo Sveta EU o splošnih določbah o Evropskem skladu za regionalni razvoj, Evropskem socialnem skladu in Kohezijskem skladu. Izdelana je bila tudi analiza stroškov in koristi ter opredeljen delež javnega financiranja.

Da bi bile študije izvedljivosti narejene, so morali nosilci posameznih projektov odgovoriti na številna konkretna vprašanja. Poslovna cona Cikava je bila izbrana kot najprimernejša s primerjalno študijo 11 lokacij potencialnih velikih (nad 50 ha) poslovnih con v JV Sloveniji. Zagotoviti je bilo potrebno skladnost posameznega projekta in povezavo z drugimi projekti v okviru gospodarskega središča, vplive na zaposlovanje in okolje, indikatorje projekta po posameznih letih, oceniti finančne in ekonomske donose, opisati družbeno-ekonomski vidik projekta, ponudbo in povpraševanje po rezultatih projekta, določiti obseg projekta (zgradbe in opremo), organizacijsko strukturo (upravljanje s projektom), osebje, natančno lokacijo, izvedbo (terminski plan), finančno analizo (prihodki in stroški poslovanja, izkaz uspeha, prikaz finančnih kazalcev), izdelati družbeno-ekonomsko upravičenost projekta, analizo tveganj in predvidene vire ter deleže financiranja posameznih projektov v okviru gospodarskega središča. Izvedena je bila anketa, da bi ugotovili potrebe in povpraševanja po storitvah in prostoru v okviru gospodarske cone in regijskega mrežnega inkubatorja. Za lažje odločanje projektne skupine so izdelali tudi analizo posameznih variant glede na način gradnje (klasična ali ekološka), velikost objektov (celota ali postopnost) in združevanja posameznih projektov zaradi povezanosti vsebin in racionalnosti izvedbe.

Posebej je potrebno izpostaviti potrebo umestitve gospodarskega središča v prevladujoča podjetniška okolja, ki ga predstavljajo dejavnosti kemije in farmacije, proizvodnje vozil in predelava kovin.

Tudi študije izvedljivosti za gospodarsko središče JV Slovenije so bile predane Ministrstvu za gospodarstvo kot prve (decembra 2007). Ocenjene so bile kot zadostna osnova za nadaljevanje aktivnosti.

V letnem poročilu o izvajanju Resolucije za leto 2007, ki ga je za obravnavo na Vladi RS pripravila Služba Vlade RS za razvoj, ocenjujejo napredek resolucijskih projektov. Ocena za naše gospodarsko središče je »dobro«. Ugodno je tudi, to kar sledi: »Pričakuje se, da se bodo posamezni podprojekti zaključenih vsebin začeli izvajati prihodnje leto (op.: v letu 2008) – Jugovzhodna Slovenija, Phoenix, Tehnopolis, podprojekt GS Oreh in Gorenjska. Medtem ko so vsebine projektov ostalih gospodarskih središč še ne-strukturirane.« Vlada RS je letno poročilo za 2007 sprejela novembra 2007, januarja 2008 pa je sprejela Spremembe in dopolnitve resolucije ter dodala še nekatere nove projekte. Prevladalo je torej spoznanje, da je Resolucija pomemben razvojni okvir, čeprav nima zakonske podlage.

Ocenjena vrednost

V Resoluciji je ocenjena vrednost gospodarskega središča JV Slovenije na 100 milijonov EUR, začetek projekta je postavljen v leto 2007, zaključek pa je predviden leta 2015. Navedeni so tudi predvideni viri:

- proračun RS: 5 milijonov EUR,
- proračun občin in pokrajin: 15 milijonov EUR,
- evropski viri: 25 milijonov EUR in
- zasebni viri: 55 milijonov EUR.

Ko je bila izdelana dispozicija projekta in predstavljena ministru za gospodarstvo, je bila ocenjena vrednost projekta precej višja, dobrih 160 milijonov EUR. Opozorilo, da lahko pridobimo za izvedbo projekta največ 45 milijonov EUR javnih sredstev, ni bilo preslišano. Prav tako je zaleglo priporočilo, naj se lotimo projekta postopoma, tako kot si sledi naravni tok zadev in ne obratno, pri čemer je nepogrešljiv dokaz interes gospodarstva.

Ta opozorila so bila še bolj razumljena, ko je bilo potrebno odgovoriti na vprašanje, kdo bodo zasebni partnerji, koliko sredstev bodo vložili in ali bodo glede na ekonomiko projektov, ki predstavljajo javno oziroma podjetniško razvojno infrastrukturo, za vlaganja zainteresirani. Za uresničitev projektov je odločilnega pomena odgovor investitorjev.

Po izbiri najugodnejše finančne variante smo v študijah izvedljivosti ocenili vrednost projektov v okviru gospodarskega središča JV Slovenije (začetna faza) na 88 milijonov EUR, od tega naj bi bila polovica javnih in prav toliko zasebnih sredstev, z dinamiko investiranja od leta 2007 do leta 2012.

Ob uresnitvi vgrajenih predpostavk (realno načrtovanje) zagotavljajo projekti gospodarskega središča povrnitev vloženih sredstev v prvi polovici ekonomske dobe projekta, različno po posameznih projektih.

Predstavitev projektov

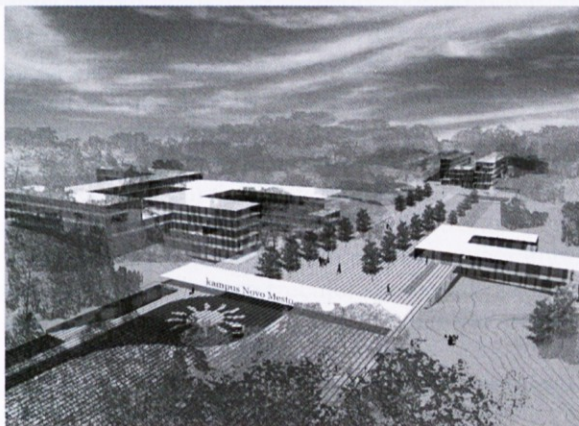
Študija izvedljivosti za **razvoj visokega šolstva na področju naravoslovja in tehnoloških ved in izgradnjo univerzitetnega kampusa s spremljajočimi objekti** preverja upravičenost in pripravljenost izobraževanja v novih visokošolskih programih in zagotavljanje pogojev za izgradnjo univerzitetnega kampusa.

MO Novo mesto je sprejela odločitev, da na območju opuščenih vojaških objektov v Drgančevju zgradijo univerzitetni kampus. Odločitev je bila sprejeta zaradi potreb po dostopnejšem izobraževanju, kvalitetnih izobraževalnih programih, usklajenih z gospodarstvom (predvsem tremi perspektivnimi panogami, avtomobilske, farmacevtske in kovinske industrije), razvoju raziskovalne sfere in povezovanju le-te z gospodarstvom, spodbujanju vseživljenjskega učenja ter zagotavljanju pogojev tako za študij kot za nastanitvene zmogljivosti študentov. Tako regija kot Slovenija beležita zlasti pomanjkanje kadra s področja naravoslovnih in tehničnih ved.

V okviru univerzitetnega kampusa v Drgančevju načrtujemo v začetni fazi izgradnjo: vhodno servisnega objekta – objekt A1, fakultetnega objekta – objekt A2, inštituta – objekt A8, študentskega doma – objekt A10, garaž in parkirišč, vhodne in centralne ploščadi ter zunanje ureditve in infrastrukture za 2000 študentov, od tega 1.250 študentov v kampusu in 750 študentov na drugih lokacijah. Načrtovana dinamika predvideva dokončanje prve faze do leta 2012 z vpisom prve generacije študentov jeseni 2012, po izgradnji prve faze bo potekalo investiranje v skladu z dinamiko razvoja univerze.

Ocenjena vrednost investicij do leta 2012 je 41 milijonov EUR. Za izgradnjo kampusa predvidevajo ustanovitev projektnega podjetja in financiranje v razmerju 47 odstotkov javnih in 53 odstotkov zasebnih sredstev.

prostorski prikaz
1. faza

Univerzitetni kampus
Novo mesto - 1. faza
izbrani študijski programi: Univerzitetni študijski programi
izbrani študijski programi: Univerzitetni študijski programi
izbrani študijski programi: Univerzitetni študijski programi
izbrani študijski programi: Univerzitetni študijski programi

Univerzitetni kampus bo ponujal naslednje storitve:

- izvajanje študijskih programov (dodiplomskih programov: tehniški poslovni program, informatika, upravljanje podeželja, tehnologije in sistemi, upravljanje in poslovanje ter zdravstvo, in dveh podiplomskih programov: poslovna odličnosti in industrijska farmacija ter druge nove programe),
- izvajanje programov za usposabljanje (Life – Long Learning),
- izvajanja izobraževalnih seminarjev,
- organizacija konferenc in poletnih šol,
- izvajanje raziskav in drugo.

V neposredni bližini fakultetnega objekta bo **znanstveno-tehnološki park**, ki bo omogočal prost pretok ljudi in znanja med izobraževalnimi in raziskovalnimi ustanovami ter tehnološkimi podjetji. Zagotavljal bo ustrezno podjetniško okolje, ki bo spodbujalo in omogočalo sinergijo znanja in raziskovanja za nove tehnološke produkte z višjo dodano vrednostjo.

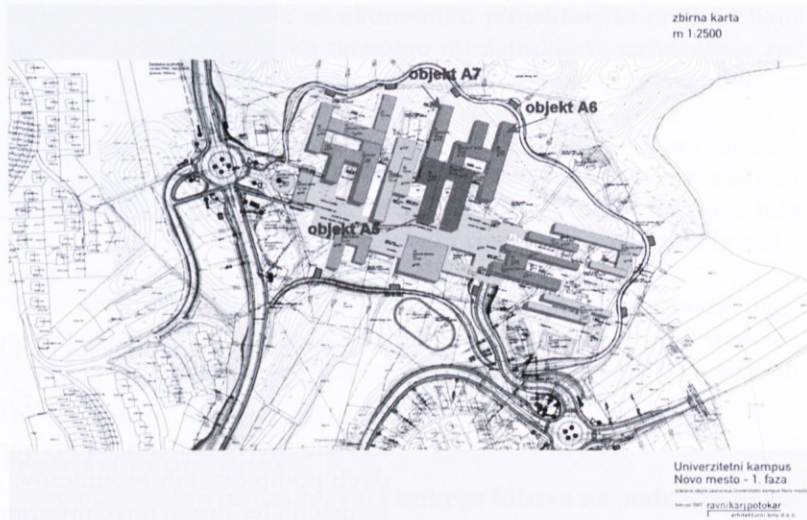
Konkurenčnost industrijskega sektorja je vedno bolj odvisna od števila inovacij, novih tehnologij, ustvarjalnih delovnih mest, od zmožnosti povezovanja znanja in trgov. Znanstveno-tehnološki park se pojavlja kot vezni člen, ki uvaja nove, premišljene oblike za podporo razvoju novih proizvodov, tehnologij, inovacij, novemu podjetništvu in posodabljanju obstoječega podjetništva. Eden izmed pomembnih razvojnih ciljev JV Slovenije je, da zmanjša odvisnost od majhnega števila velikih industrijskih podjetij in okrepi področje razvojno intenzivnih in inovativnih majhnih in srednjih podjetij. Slovenija ugotavlja, da je to pogoj za preboj v skupino najrazvitejših evropskih regij.

Znanstveno-tehnološki park predstavlja hkrati tudi potrebno prostorsko in intelektualno infrastrukturo univerze. Tako univerza kot

znanstveno-tehnološki park sta instituciji, ki presegata regionalni okvir. Ker je znanstveno-tehnološki park koordinator znanstveno-raziskovalnega in razvojnega dela univerze in podjetniških iniciativ, je njegova izgradnja predvidena sočasno.

V ta namen bo v prvi fazi za znanstveno-tehnološki park zgrajeno 4.935 m² bruto etažnih površin, nadaljnje gradnje pa bodo odvisne od investicij podjetij. Hkrati v prvi fazi načrtujejo tudi 2.256 m² garažnih površin.

Investicija bo izvedena v okviru javno-zasebnega partnerstva. Predvidevajo ustanovitev projektnega podjetja. Ocenjena vrednost prve faze znaša 7,2 milijonov EUR. Predvideni viri so: 35 odstotkov javna sredstva in 65 odstotkov zasebni kapital.

Umestitev znanstveno-tehnološkega parka v Drgančevju (objekt A5)

V okviru programa CONNECT & INNOVATE, ki bo potekal v znanstveno-tehnološkem parku, bodo ponujene naslednje storitve:

- informiranje članov in publicistika (spletni portal z relevantnimi informacijami, redni bilten, občasne informacije, redna publikacija z obvestili o razpisih, izdelava bibliografij, adresarjev, priročnikov),
- svetovalne, analitične in poslovne storitve (poslovno svetovanje, inoviranje in komercializacija tehnologij, raziskovalna in gospodarska internacionalizacija, tehnična, pravna in marketinška pomoč, zaščita intelektualne lastnine, prijava na nacionalne in mednarodne razpise, predstavitev novega proizvoda na trgu, proučevanje poslovnih idej in trga, posredovanje pri poslovnih storitvah),
- zastopanje članov v različnih organizacijah,
- izobraževanje in človeški viri (obveščanje o izobraževalnih procesih, vključevanje v izobraževalne procese, (so)organizacija izobraževalnih dogodkov, specializiranih seminarjev in študijskih obiskov, iskanju visokousposobljenih in specializiranih kadrov doma ter v tujini in izvajanje programov mobilnosti človeških virov),
- promocija in logistična podpora (izvajanje promocijske dejavnosti za svoje člane v okviru svojih rednih dejavnosti in po posebnih dogovorih, vključevanje v različne organizacije doma, v EU in po svetu, pomoč pri vzpostavljanju stikov),

- razvoj partnerstev in povezovanja v tehnološke podjetniške mreže (iskanje relevantnih partnerjev, poslovnih navezav in povezav, vzpostavljanje poslovnih mrež, grozdov, tehnoloških platform),

- tehnološko in raziskovalno svetovanje (predstavitev novih tehnologij, pospeševanje investicij v tehnološko usmerjeno poslovanje, iskanje poslovno zanimivih patentov, pomoč pri prenosu tehnologije, posredovanje storitev temeljnih raziskav, posredovanje storitev aplikativnih raziskav, posredovanje storitev tehnološkega razvoja, posredovanje storitev razvoja produktov, poslovno vrednotenje raziskovalnih rezultatov, pospeševanje inovacijskih in tehnoloških transferjev) in druge storitve.

Regijski mrežni inkubator predstavlja podjetniško razvojno infrastrukturo tako v začetni fazi (ustvarjanja podjetja) kot v njegovem razvoju, nadalje prostorsko in storitveno infrastrukturo za podjetnike začetnike in delujoča podjetja, ki razvijajo nove programe. Je ustvarjalno podjetniško okolje, kjer se srečujejo podjetniki (skupna recepcija in druga potrebna infrastruktura, kjer se podjetniki srečujejo) in kjer izvajajo podporne storitve.

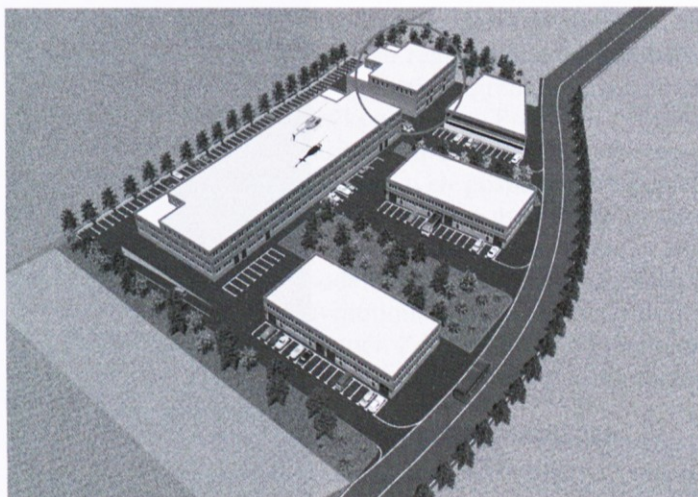
Regijski mrežni inkubator bo imel enote v Novem mestu (v poslovni coni Podbreznik), v Metliki (v coni Pri Pildu) in v Črnomlju (v coni TRIS Kanižarica). V organizacijo in izvajanje storitev regijskega mrežnega inkubatorja se bo povezoval tudi podjetniški inkubator v Kočevju.

Regijski mrežni inkubator bo nudil podjetnikom:

- najem poslovnih prostorov,
- infrastrukturne storitve (skupne poslovne prostore),
- svetovalne storitve (dostop do financ, računovodstvo, svetovanje, povezovanje periodičnih dogodkov) in
- izvajanje zahtevnejših poslovnih storitev (valorizacija, mentorstvo pri strateških nalogah, človeški viri).

Do leta 2010 bo za enote regijskega mrežnega inkubatorja v Novem mestu, Metliki in Črnomlju zgrajenih 6.055 m² poslovnih prostorov. Ocenjena skupna vrednost investicije je 6,8 milijona EUR. Financiranje izgradnje poslovnih prostorov bo potekalo na različne načine. V Metliki in Črnomlju načrtujejo pretežno javne vire, v Novem mestu pa državno pomoč zasebnemu investitorju.

Enota regijskega mrežnega inkubatorja
v Podbrezniku

Študija izvedljivosti **poslovno industrijske cone Cikava** je izdelana z namenom razširitve obstoječe poslovne cone Cikava z 42 ha na 106,7 ha.

V nosilnih podjetniških okoljih (avtomobilska industrija, farmacija in kovinsko predelovalna industrija) se nadaljuje trend rasti števila podjetij, rasti prihodkov, dobička, investicij ter števila zaposlenih. V regiji se nadaljuje tudi trend povpraševanja po cenovno ugodnih zemljiščih, ki so opremljena z gospodarsko javno infrastrukturo.

Obstoječa poslovna cona Cikava je popolnjena. V njej je 30 podjetij s približno 600 zaposlenimi. Je polikulturna in združuje veliko različnih obrtno-proizvodno-servisnih ter trgovskih programov. Namenjena je predvsem malemu gospodarstvu, poslovnim in servisnim storitvam. Leži v neposredni bližini Drgančevja, kjer načrtujejo izgradnjo univerzitetnega kampusa in znanstveno-tehnološkega parka. Z razširitvijo v poslovno industrijsko cono ima Cikava velik potencial:

- zaradi lege bo zanimiva tako za domače kot tuje investitorje: z vzhodno obvoznico Novega mesta bo dobila direkten dostop do AC Ljubljana-Zagreb, navezana bo na 3. razvojno os, ki bo tako povezava proti jugu (Hrvaška) kot proti severu (Avstrija in EU), je v neposredni bližini nosilcev gospodarskega razvoja regije in MO Novo mesto / Revoz, d.d., TPV, d.d., Krka, d.d./,
- zaradi velikosti (presega 50 ha, omogoča faznost urejanja in poselitve), kar omogoča tudi naselitev večjih podjetij,
- zaradi bližine razvojne infrastrukture (v neposredni bližini načrtujejo izgradnjo univerzitetnega kampusa in znanstveno-tehnološkega parka),
- zaradi funkcionalnosti (opremljanje bo sledilo potrebam investitorjev in bo omogočalo združevanje funkcionalnih enot v večje parcele, umeščanje podjetij z logističnimi potrebami je ob prometnicah, predvidevajo ohranjanje gozda kot zelenih površin v coni, predvidenih je 20 novih karejev v velikosti od 0,8 do 6,2 ha, omogočeno pa bo tudi združevanje in delitev na manjše parcele).

Širitev poslovno industrijske cone
Cikava v Novem mestu

Aktivnosti za širitev poslovno industrijske cone Cikava so se že začele. Izdelujejo prostorsko in projektno dokumentacijo, ki bo končana še letos.

V tej coni bodo podjetja dobila:

- infrastrukturne storitve (najem zemljišča, opremljenega z gospodarsko javno infrastrukturo, z možnostjo odkupa po petih letih, uporabo gospodarske javne infrastrukture (električna energija, plinovod, vodovod, kanalizacija, optični kabel, telekomunikacijske storitve, dostop do svetovnega spleta, skladiščenje podatkov in drugo),
- storitve za upravljanje s cono (administrativne storitve - upravljanje računov porabe vode, elektrike in podobno, storitev varovanja, trženja in promocije cone, režijske in vzdrževalne storitve - vzdrževanje, varovanje, čiščenje skupnih in poslovnih prostorov).

Ocenjena vrednost investicije je 36 milijonov EUR.

Obeti

Regija je bila v zadnjih letih že večkrat med prvimi po dokazovanju svojih ambicij. Prva se je lotila izdelave regionalne zasnove prostorskega razvoja, prva je pripravila študije izvedljivosti za gospodarsko središče, MO Novo mesto je kot prva pripravila predlog občinskega prostorskega načrta v skladu z novo zakonodajo. Z regionalno zasnovo prostorskega razvoja smo dobili dobro strokovno podlago za prostorsko načrtovanje. Država je v času njene priprave popravila komaj sprejeto prostorsko zakonodajo, zato regionalna zasnova ni mogla biti sprejeta kot regijski prostorski akt. Tudi načrtovalci občinskega prostorskega načrta MO Novo mesto se srečujejo s težavami pionirjev.

Ko smo predložili študije izvedljivosti za izgradnjo gospodarskega središča JV Slovenije, smo prav tako pričakovali, da bo odobren projekt kot celota, izvajal pa se bo po posameznih projektih, v časovnem zaporedju, ki ga predvidevamo. Tako, kot smo razumeli Resolucijo. Pričakovali smo, da bodo interesi različnih resorjev, ki se vključujejo v izvajanje resolucijskih projektov, usklajeni v okviru operativne skupine za izvedbo projektov gospodarskih središč, ki jo je imenovala Vlada RS, kar bi zagotovo olajšalo dogovarjanje in izvajanje projektov.

Zato smo se kot prvi srečali z nepričakovano delitvijo projektov v okviru gospodarskega središča na »gospodarske« projekte - širitev poslovno industrijske cone Cikava in regijski mrežni inkubator ter na projekte visokega šolstva in znanosti - izgradnja univerzitetnega kampusa in znanstveno-tehnološkega parka. Pri prvih priprava na realizacijo poteka hitreje. Z Ministrstvom za gospodarstvo smo blizu dogovora o možnem načinu izvedbe dveh gospodarskih projektov. Pogoj za njuno nadaljevanje je pripravljena in sprejeta prostorska dokumentacija in evidentiran oziroma izražen interes podjetja, podjetnika ali konzorcija. Država bo sodelovala pri sofinanciranju teh dveh projektov najverjetneje z nepovratnimi sredstvi, ki bodo dodeljeni investitorju v obliki državne pomoči. Za izvedbo je od dveh gospodarskih projektov najdlje enota regijskega mrežnega inkubatorja v Novem mestu.

V Drgančevju potekajo obetavno priprave za izgradnjo 200 študentskih postelj. Z Ministrstvom za visoko šolstvo, znanost in

tehnologijo pa še niso začeti pogovori za realizacijo drugih dveh osrednjih projektov gospodarskega središča JV Slovenije – izgradnje univerzitetnega kampusa in znanstveno-tehnološkega parka. Ta projekta predstavljata v največji meri razvojno infrastrukturo, ki naj bi ju sofinancirali drugače kot gospodarske projekte.

Za načrtovanje in izvedbo velikih regijskih projektov, ki imajo državno podporo, se je zdelo na začetku celotno programsko obdobje do leta 2013 predolgo. Čeprav naj bi resolucijske projekte izvajali do leta 2023, pa razvojne usmeritve in prioritete v okviru operativnih programov, na osnovi katerih bodo te projekte financirali, še niso znane.

V letu 2007, prvem letu tega programskega obdobja, smo utemeljili razvojne cilje regije, v letu 2008 bomo nadaljevali s pripravo dokumentov, pridobivanju investitorjev ter soinvestitorjev za izgradnjo univerzitetnega kampusa in znanstveno-tehnološkega parka. Prve investicije v okviru gospodarskega središča JV Slovenije bi se lahko začele že konec tega leta oziroma v letu 2009.

DOLENJSKO IN BELOKRANJSKO GOSPODARSTVO V STRUKTURNI KONKURENČNOSTI SLOVENSKEGA IN SVETOVNEGA GOSPODARSTVA

Zapis pogovora z Boštjanom Ložarjem

1 MBA: Master of Business Administration, mednarodni magistrski program poslovnih ved, naziv diplomanta tega študija

Boštjan Ložar, MBA¹, je eden najvplivnejših strateških svetovalcev v Sloveniji. Napisal je preko 130 strokovnih člankov v priznanih slovenskih poslovnih revijah in je stalni govornik na pomembnih poslovnih konferencah in srečanjih. Sodeloval in vodil je približno sto svetovalnih projektov na področjih poslovne strategije, poslovnega modela, sistema uravnoveženih kazalnikov in sistemov vodenja, produktnih, tržnih in kadrovskih strategij. V Sloveniji je v praksi uveljavil prve svetovalne projekte sistema Balanced Scorecard. Že leta 1995 se je začel sistematično ukvarjati s primerjavo najboljših slovenskih podjetij in vodilnih svetovnih multinacionalk, predvsem na področju globalne konkurenčnosti, globalne optimizacije virov, sistemov vodenja in kadrovskih ter razvojno-prodajno-tržnih sistemov. Od leta 2004 kot prvi sistematično primerja tudi multinacionalke iz držav v razvoju, ki postajajo vse večje tekmice slovenskim podjetjem. Marca 2008 je skupaj z Združenjem Manager izvedel prvo analizo v slovenskem prostoru, s katero je dokazal močan pozitiven finančnih vpliv sodobnih sistemov vodenja na poslovne rezultate slovenskih podjetij. Na področju globalne konkurenčnosti sodeluje kot svetovalec z Združenjem članov nadzornih svetov in z Gospodarsko zbornico Slovenije. Minister, pristojen za izvajanje Strategije razvoja Slovenije, ga je vključil v delo razvojne skupine Poslovno in finančno okolje v okviru Sveta za konkurenčnost. Po novembru 2007 je njegova serija člankov na temo globalne konkurenčnosti slovenskih podjetij in države imela velik odmev v poslovni javnosti. Samostojno je izvajal številne svetovalne projekte in vodil strateške delavnice za uprave podjetij, kot so Droga, Sava, Lesnina, Engrotuš, Impol, Petrol, Mercator, Gorenje, Trimo, Alples, Zavarovalnica Triglav, Kovinoplastika Lož, Tipro, Danfoss Trata, Allied Domecq in druge.

V Sloveniji je standard bistveno višji od konkurenčnosti

Pomembno je, da posamezno podjetje kot tudi celotno gospodarstvo nenehno spremlja svojo strukturno konkurenčnost in se na morebitna negativna gibanja pravočasno odzove z ustreznimi ukrepi. Samo strukturno konkurenčnost lahko ponazorimo z ledeno goro, ki je praviloma 85 odstotkov nevidna in pod gladino, tisto pa, kar je vidno, znaša manjši del, le 15 odstotkov in temu rečemo strategija. Poslovni model, sistemi vodenja in izbor izdelkov oziroma storitev je bolj naša notranja odločitev, in to je tako imenovana strukturna konkurenčnost.

Na ravni Slovenije je že nekaj let jasno, da dodana vrednost prepočasi raste in da je za njeno rast v prihodnje potrebno preiti iz druge razvojne stopnje, v kateri smo imeli predvsem dobro razmerje med ceno in kakovostjo dela, v tretjo stopnjo, kjer so ključne inovacije in dodana vrednost, ki jo omogočajo blagovne znamke. Ta preskok se Slovenija trudi narediti že od leta 1995 in nam ne uspeva najbolje, zato je vprašanje, kaj še manjka za ta preskok.

Naredil sem primerjavo ključnih kazalcev Slovenije s šestimi majhnimi, najbolj razvitimi evropskimi državami: to so Luksemburg, Finska, Švica, Danska, Švedska in pa Avstrija, in če gledamo te ključne kazalnike na tretji razvojni stopnji, ugotovimo, da imamo pri skupni povprečni vrednosti desetih največ vrednih blagovnih znamk v državi na prebivalca 7,3-kratni zaostanek, pri številu triadnih patentov, to so patenti, ki so istočasno patentirani v Evropski uniji (EU), ZDA in na Japonskem, se pravi, da so res globalno zaščiteni, je ta zaostanek dobrih 23-krat. Pri zaščitenih industrijskih dizajnih, ki so vedno bolj pomembni, ima Slovenija 6-kratni zaostanek in po deležu visokotehnološkega izvoza, po podatkih svetovne banke pa zaostajamo za skoraj 4-krat. Se pravi, da imamo na teh štirih dejavnikih v povprečju nekje 10-kratni zaostanek, medtem ko pri BDP, ki je ključno merilo blaginje, zaostajamo 2,6-krat, in to jasno kaže, da je ta standard, ki ga imamo sedaj, bistveno višji, kot je naša konkurenčnost v teh ključnih dejavnikih, ki bodo vedno bolj pomembni za prihodnost. In zaradi tega smo v tej zelo nerodni situaciji.

Na okrogli mizi, ki jo je organizirala Gospodarska zbornica, sem na ta dejstva opozoril, in to je bila tista ključna izjava, ki so jo vsi mediji povzeli. Poudaril sem, da je dejansko naš glavni problem, da so pri nas plače glede na draginjo resnično prenizke, tukaj se strinjam s sindikati, ampak na drugi strani imamo pa mi tretji največji delež plač v BDP v vsej EU. Po zadnji raziskavi Združenja Manager je imelo 42 odstotkov sodelujočih slovenskih podjetij strošek dela, kot delež dodane vrednosti, več kot 70 odstotkov, je pa za neko normalno podjetje, ki hoče vlagati v razvoj, res maksimalna meja 60 odstotkov, osebno pa menim in zelo rad vidim, da je manj kot 50 odstotkov. In tukaj pridemo do paradoksa, da smo dejansko gospodarsko prešibki glede na trenutno draginjo, vendar je s stališča podjetij sedanji strošek dela odločno previsok.

Položaj izvoznikov se poslabšuje

Tako stanje imamo zaradi zaostajanja predvsem v obdobju od leta 1995 do 2005, ker se nismo sistematično prestrukturirali. In zdaj so vsi ti zaostanki, ki so se deset let nabirali, kar naenkrat prišli na dan, ko se jim je pridružila še inflacija. Treba je vedeti, da so posledice največje predvsem pri izvozu, in to je zelo pomembno za Dolenjsko, ki je najbolj izvozno usmerjena regija. Izvozniki so zdajle res v precej slabši situaciji, kot so bili takrat, ko smo imeli politiko padajočega tečaja pri Banki Slovenije. Zdaj smo pa najprej dobili evro, ki je nasproti dolarju in tudi drugim valutam ena najmočnejših valut, in na ta evro še enkrat višjo inflacijo, kot je povprečje evro območja. Iz nekdanje blage zaščite smo praktično prišli na dva minusa, če pa pride še recesija, ki se zdaj nakazuje zaradi ameriške kreditne krize, bo pa ta zadeva za slovensko gospodarstvo precej nevarna, če se lepo

izrazim, in to je ključna težava celotne naše države.

Dodana vrednost

Strukturna konkurenčnost Slovenije torej ni najboljša. Primerjal sem na podlagi informacijskih baz EU, koliko je bila povprečna rast bruto dodane vrednosti na uro dela. V obdobju od leta 1995 do 2000 je bila ta rast v Sloveniji 1,6-odstotne točke višja kot povprečje desetih novih članov EU in v obdobju od leta 2000 do 2005 za 0,6 odstotkov nižja, se pravi, da smo začeli relativno izgubljati proti novim članicam, proti starim članicam pa se sicer približujemo, ampak so še vedno dva- do trikratne razlike v dodani vrednosti in razlika se praktično v desetih letih še ni bistveno znižala. Mi se sicer izboljšujemo, toda izboljšujejo se tudi drugi zelo hitro. Slovenija še ni zmožna narediti glede na najbolj razvite tistega enkratnega preskoka, ki bi to veliko luknjo bistveno zmanjšal, tako da razlika ostaja ista v absolutnem smislu, velikokrat se celo širi, ker smo vsi na višji ravni. Recimo, če smo mi imeli dodane vrednosti 10.000 EUR na zaposlenega, razviti pa 20.000 EUR, je to enkratna razlika 10.000 EUR, če pa smo mi zdaj na 20.000 EUR, oni pa na 40.000 EUR, se je razlika povečala na 20.000 EUR, se pravi, da bi se morala naša krivulja eksponentno večati, njihova pa linearno, da bi jih ujeli. Ko sem proučeval predvsem strategije tistih držav, ki so naredile preboj, sem ugotovil, da imajo nekje tri do pet panog, ki so res globalno konkurenčne. Mi nimamo panoge, ki bi bila res globalno konkurenčna. Imamo posamezna podjetja, kot na primer Krko in Trimco v dolenskem okolju, ampak nimamo pa cele farmacevtske ali kovinske panoge. Gledati moramo vedno vse tri gospodarske segmente, predvsem je to segment industrija, potem storitve in še elementi, ki jih pripelješ v svoje okolje, kjer opravljaš posel. Pri storitvah smo slabi, tudi po zadnjem poročilu UMAR je samo nekaj držav manj konkurenčnih. In tukaj smo zamudili ta preskok. Če pogledamo Petrol ali Novo Ljubljansko banko, praktično oba še vedno veliko večino dobička ustvarita v Sloveniji, kar ne bi bilo možno trditi za OMV ali pa Raiffeisen banko v Avstriji, saj sta prisotna že v 20 državah. V tem storitvenem sektorju, v energetiki in v finančni industriji kot dveh najbolj donosnih panogah na svetu, se vidi naš velikanski zaostanek kot tudi dejstvo, da se v Sloveniji počasneje tržno širimo kot na primer v Avstriji. Pri industriji imamo v dodani vrednosti zaostanek med 2,4 in 2,8-krat. Avstrija ima cel kup firm, ki so »top« v svoji tržni niši na globalnem trgu. Mi imamo recimo Akrapoviča in Elektrončka, torej uspešna podjetja, toda to so že spet posamezniki, ne pa na ravni države. Avstrija ima na primer v turizmu od vseh držav na svetu največji prihodek od tujih turistov na prebivalca. Številka ena za Avstrijo je na primer Dunaj, kjer je regijski sedež več kot tisoč multinacionalk za celo centralno in vzhodno Evropo. Mi smo imeli tudi tako priložnost ob osamosvojitvi, toda zdaj je nimamo več, je že mimo. Multinacionalke, za katere delam, imajo na primer sedež v Zagrebu tudi za Slovenijo. To je pomembno predvsem za izvozni sektor, ki je bolj na udaru, torej tudi za Dolenjsko, ker je najbolj izvozno usmerjeno gospodarstvo od vseh regij v Sloveniji. Vidim iz svojih svetovalnih projektov in delavnic, da so se začela podjetja zavedati, da je strukturna konkurenčnost res problem in pred pol leta se je to zavedanje bistveno povečalo. Zadnjih deset let, še

posebno v letih 2006 in 2007, smo sicer šli navzgor, toda v obdobju od leta 1995 do 2005 smo tisti idealni čas zgubili na vseh področjih, še najbolj v sistematičnem in celovitem prestrukturiranju.

Biti moramo dovolj zreli za dogovor

Prizadevanja za izboljšanje strukturne konkurenčnosti so opazna povsod, v Združenju članov nadzornih svetov, v Združenju Manager, na Gospodarski zbornici, kjer je bilo na okrogli mizi govora o globalni konkurenčnosti inovacij, povabil pa me je k sodelovanju tudi upravni odbor Dolenjske gospodarske zbornice. Na vseh teh razpravah se zelo jasno vidi, da je v gospodarstvu prisotno zavedanje o strukturni konkurenčnosti, medtem ko se vlada preveč zanaša na 6-odstotno gospodarsko rast, ki pa je že spet problematična, ker ta naša rast ustvarja predvsem delovna mesta z nizko dodano vrednostjo in mi moramo zato celo uvažati delovno silo. Statistika ugotavlja, da ima 80 odstotkov uvožene delovne sile četrto stopnjo izobrazbe ali nižjo. Slovenija nima rasti, ki bi prestrukturirala gospodarstvo in bi se ljudje iz panog z nižjimi stopnjami dodane vrednosti zaposlovali v stopnjah z višjo dodano vrednostjo. Ker zaposlujejo predvsem na delovnih mestih z nižjo dodano vrednostjo, so plače nizke in absolutno razumem, da se s 400, 500 EUR neto plače ne da živeti. Vedeti pa je treba, da teh 400, 500 EUR neto pomeni 700, 800 EUR bruto in da tako plačo na primer na Kitajskem prejema inženir, ki uporablja bistveno bolj sodobno tehnologijo in ustvarja nekajkrat višjo dodatno vrednost kot za isto plačo, na primer, delavka v Muri. V preteklih letih je država nekaj pomembnega zamudila, za kar je potrebno najti nadomestilo v prihodnje. Sama po sebi se vsiljujejo vprašanja, kje je možen in viden preboj, kje se kaže kakšen znak, da bo do preboja prišlo, v katere smeri peljati državno ekonomijo. Mislim, da je ključna stvar, da vlada izbere nekaj strateških panog in jim zagotovi ugodne pogoje za delovanje ter razvoj. Razvoju teh izbranih panog bo morala prilagajati sisteme od izobraževanja in razvojnih inštitutov do finančnih spodbud. Biti pa moramo pri tem zelo pazljivi, ker pri nas strateško prioriteto ali prioriteto kakšnega lobija zelo hitro zamenjamo. Tega se najbolj bojim glede na pretekle izkušnje. Biti moramo dovolj zreli za dogovor o dejanskem enotnem nastopu politike in stroke, zlasti univerzitetni raziskovalni inštituti, podjetja, sindikati in vlada, da res vsi skupaj enotno pripravimo razvojni program na jasnih izhodiščih, ne pa, kdo je bližje komu. Ker smo premajhni kot država, ni alternativa, da bi vse prepustili trgu, saj sam trg ne more ustvariti kritične mase. V ZDA imajo lahko trg, ker imajo razvite vse panoge in so vse globalne, če dve podjetji propadeta, jih še vedno ostane dovolj in je velika verjetnost, da bodo tista, ki so propadla ali zašla v težave, prevzela že spet neka ameriška podjetja. Pri nas smo prodali Lek in v pol leta izgubili njegove ključne funkcije, kot so poročanje po funkcijskih nadrejenih, financiranje, marketing in tako naprej. Pomislite, teoretično govorim, če še Krko prevzamejo, ne bomo nikoli več naredili tretjega Leka ali Krke.

Imamo znanje za globalno vodenje firme?

Premalo je znanja o tem, kako velika globalna firma deluje. Tega znanja ne dobimo na seminarju ali pa iz knjig, enostavno moramo

živeti v podjetniškem globalnem okolju. Poglejmo na primer Singapur, ki ni dosti večji od Slovenije, je manjši po ozemlju, pa malo večji po prebivalstvu. Je svetovni center farmacije, tam imajo vse glavne farmacevtske multinacionalke praktično svoj razvojni center, ker je država investirala v tako imenovani biopolis, ki razpolaga z vso potrebno infrastrukturo. Toda zaposleni v biopolisu so domačini, kar je za državo izjemno pomembno. Neko kombinacijo je treba ustvariti, kot je primer Nokia, katere razvoj vpliva na razvoj mnogih panog. Finci so postavili v grozd okoli Nokie 6.000 podjetij, od tega je 300 njihovih prvih dobaviteljev. Na Finskem Nokia pomeni 35 odstotkov vlaganj vseh finskih podjetij v raziskave in razvoj, se pravi tretjina vseh vlaganj na Finskem je Nokia. Če bi v njej kaj zaškripalo, jo bo pač nekdo izmed njenih firm prevzel in bo morda lastništvo drugo. Seveda je pri tem veliko tveganja, no, vseeno pa bi raje imel Nokio, kot pa nedorečene in slabo povezane strategije posameznih podjetij in države. Na ustvarjanje pogojev za uspešno gospodarjenje opozarjam že vrsto let in neki učinki nastajajo, seveda mora na koncu vsak sam presoditi svoje odločitve.

Dolenjska in Bela krajina

Regija Dolenjska in Bela krajina je gospodarsko razvita, ker je po čistem dobičku na zaposlenega, po dodani vrednosti na zaposlenega in po deležu prihodkov na tujih trgih prva regija v Sloveniji, po prihodkih na zaposlenega je pa tretja. Dobiček na zaposlenega je v regiji skoraj 40 odstotkov višji, kot je povprečje Slovenije, dodana vrednost na zaposlenega je za 16 odstotkov višja. Zavedati se je treba, da skoraj 50 odstotkov dobička ustvari Krka, in če te ne bi bilo, bi ti rezultati, predvsem v dobičku pa v dodatni vrednosti, bili precej drugačni. Gospodarski zbornici Dolenjske, ki gospodarske rezultate spremlja, predlagam, da naredi posebno analizo, kakšni so rezultati gospodarjenja v regiji brez Krke. Na ta način bi ugotovili bistveno bolj realno stanje gospodarstva.

Možno je sicer tudi ocenjevati Dolenjsko in Belo krajino po zgledu Finske, kjer Nokia predstavlja od celotnega finskega gospodarstva dobrih 20 odstotkov ali po zgledu Južne Koreje, ki je bistveno večja država, v kateri Samsung ustvari dobrih 20 odstotkov vsega izvoza. Pomembno je, da regija učinke ukrepov pazljivo spremlja in se ne zavaja. Krka je dobra in ustvari skoraj polovico dobička regije, njej ni potrebno prav dosti pomagati, za druge segmente pa je potrebno točno vedeti, v kakšni situaciji so, in oceniti, kje potrebujejo pomoč. Poleg tega, da pač Krka izstopa, so še druga uspešna podjetja v regiji. Trimco, na primer, je že začel sistematizirati vodenje od leta 1992 in je na tem področju enakovreden najboljšim na svetu. Tudi Adria je hudo obdobje prestrukturiranja odlično prestala in ima zagotovo lepo prihodnost.

Velika podjetja v regiji so zelo močna, je pa ključnega pomena dejstvo, da so praktično vsa velika podjetja v predelovalni industriji. V sodobni ekonomiji so storitve vedno pomembnejše in čim bolj je razvita ekonomija, večji je delež storitev v prihodkih. Predelovalna dejavnost v regiji prinaša nekje tri četrtine prihodkov, za Slovenijo je to povprečje 35 odstotkov, kar pomeni, da ima regija praktično še enkrat večji delež predelovalne industrije kot država. Med storitvami

sta dve daleč najbolj donosni svetovni dejavnosti, to sta finančna industrija in energetika. V teh dveh sektorjih Dolenjska in Bela krajina ustvarita le 0,5 odstotka prihodkov in dobro bi bilo, da poskrbi za njun hitrejši razvoj.

Primeri dobre prakse

Kje so torej zametki naše dolgoročne konkurenčnosti in preboja? Analize podjetij, ki jim je uspelo narediti preboj iz majhnega podjetja na moderen način vodenja, kažejo, da so ta preboj naredila v glavnem s prisotnostjo na globalnem trgu. Kot primeri dobre slovenske poslovne prakse lahko omenim Elektronček, ki je prišel med 30 najbolj dobičkonosnih podjetij v državi, TUŠ, ki je po številu zaposlenih in prihodkih med prvimi desetimi največjimi podjetji, Studio moderna, Akrapovič in drugi. To so primeri podjetnikov, ki so dostikrat uspešnejši kot naša največja podjetja zaradi lastne sposobnosti, ne zato, ker bi jim to omogočalo okolje. Pri teh bi se morali učiti in poskrbeti za njihovo podporno okolje, da bi bilo takih podjetnikov čim več. V Ameriki so mnogo bolj zavzeti za uresničevanje dobrih idej. O njenem financiranju se odločajo desetkrat hitreje kot pri nas. Pa tudi manjše države, kot na primer Izrael, ki ima enak BDP kot Slovenija, dajejo 12 milijard dolarjev letno v sklad tveganega kapitala, ki sodeluje v mednarodnih povezavah. Pri nas pa mora vsak podjetnik začeti sam z ničle, ker nima finančne in ne svetovalne prave podpore, in preden se uveljavi na trgu v sosednji regiji, ali v EU, mine toliko časa, da ga lahko prehitijo že pet konkurentov, ki pa imajo svetovalno bazo v ozadju in zagotovljeno distribucijo. In to je velik problem Slovenije, zato potrebujemo nekoga na nacionalni ravni, ki bi deloval v podporo podjetnikom, pa tudi v regiji, na primer na Dolenjskem, bi morali bolj podpirati in pomagati malim ter srednjim podjetjem, ki imajo visokotehnološke izdelke ali tržno najbolj iskane storitve. V raziskavi Združenja Manager je samo 15,7 odstotka slovenskih podjetij, ki so po ključnih kadrovskih sistemih primerljivi s sistemi najboljših tujih firm. Anketiranci so ocenili, da so v Sloveniji najbolj kritični zaostanki na kadrovskega področju. Pri uvajanju sodobnih kadrovskega konceptov imamo vsaj deset let zaostanka za vodilnimi multinacionalkami.

Premalo obvezujoče tehnološke platforme

Nemajhen naslednji problem so slovenske tehnološke platforme. Gotovo je prava usmeritev organiziranje razvijajočih se podjetij v grozde in zanimivo, da je Slovenija po deležu inovativnih podjetij, ki sodelujejo medsebojno ali pa z državnimi oziroma raziskovalnimi institucijami, med prvimi tremi v Evropi, toda izplen tega sodelovanja je skromen, po mojem mnenju zlasti zato, ker grozdi nastajajo brez jasnih ciljev. Ko so Japonci razvijali svoj zadnji grozd, so točno določili cilj: to je razviti regionalno letalo, ki bo imelo zelo nizko onesnaženje, ker je onesnaževanje eden od ključnih problemov sveta in k temu veliko prispevajo letala. Tudi sicer se Japonci razvojno usmerjajo v izdelke in storitve, katerih uporaba bo zmanjševala onesnaževanje, in imajo zaradi avtomobilske industrije že razvite določene hibridne tehnologije, kot je na primer toyote prius, ki ga prodaja v bistveno večjih količinah kot vse ostale firme skupaj. Tako

bi morali tudi v Sloveniji dobro proučiti, kje smo močni, kaj je res tista neka realna potreba v svetu po izdelkih in katera podjetja bi morala sodelovati ter se povezovati v konkreten produkt določenega grozda. Razvijanje grozda na podlagi razpisa, kamor se lahko vsak prijavi, ni produktivno, saj se jih je v preteklosti veliko prijavilo zgolj zato, da so dobili državna sredstva, po njihovi razdelitvi pa se žal ne ve, kaj se je z njimi zgodilo, še manj pa to, kakšni učinki so bili doseženi. Iz tega razloga se dogaja, da grozdi kmalu razpadejo in da podjetja iz njih izstopajo, ker ni rezultatov. In zdaj smo iz teh grozdov prešli na, malo bolj sodobno rečeno, tehnološke platforme, kot je na primer nanotehnologija, za katero se je zavzemala že ministrica Petrinova, toda pozabilo se je, da je za uresničevanje take platforme potrebna kritična masa strokovnjakov in sredstev, ki jih Slovenija vse do danes še ni našla. V Sloveniji je zdaj v raziskovalni sferi predvsem interes, razen posameznih dobrih izjem, da sodelujoči pišejo strokovne članke, ki so predvsem za pisca lahko velik osebni uspeh. Za Slovenijo bi bilo bistveno boljše, če bi razvili konkreten izdelek, ki bi ga lahko globalno prodajali in posledično ustvarjali nova delovna mesta. Bazične raziskave so pomembne, članek z nekega področja je samo začetek, vzvod, da to prenesemo v realizacijo in v konkreten izdelek industrije. V Sloveniji močno potrebujemo konkurenčno poslovno okolje, da bodo podjetja lahko razvila sodelovanje z inovativnimi inštituti na najvišji ravni. Tako sodelovanje potrebujejo za svoj tržni preboj in podjetja bodo brez raziskovalne asistencije težko čisto sama naredila svoj preboj. Če nimamo globalno konkurenčnih inštitutov, ki bi podpirali slovenska globalno konkurenčna podjetja, le-ta ne morejo priti do globalno konkurenčnega znanja.

Če ni tujega kapitala, tudi ni tujega znanja

Prav tako ne morejo uresničiti svojega preboja, če nimamo pravih kadrov, zato nekateri vidijo možnosti preboja v selitvi vitalnih funkcij podjetja v tujino. V zadnji polovici leta, ko praktično vsakodnevno sodelujem z direktorji, opažam, da razmišljajo predvsem o selitvi nekaterih razvojnih aktivnosti izven Slovenije. Imajo dosti tega, da se v Sloveniji na tem področju nič ne spreminja oziroma izboljšuje in da se ne ustvarja ključna kritična masa. Jokohama, na primer, ki je 40 km oddaljena od Tokia, ima s štirimi milijoni prebivalcev center z več kot dva tisoč podjetij informacijske tehnologije, s tristo tisoč inženirji, številnimi univerzami in sedeži ogromnega števila multinacionalk. In to potrebuje Slovenija. Nič ni narobe, če v takih centrih deluje veliko tujcev, bodo pa v njem tudi naša podjetja, zaposleni domačini, slovenski dobavitelji, in kar je najpomembnejše, prihajalo bo novo znanje ter se tu izmenjavalo s tujim kapitalom. Slovenija ne bi smela biti tako zaprta, ker vemo, če ni tujega kapitala, tudi ni tujega znanja. V multinacionalki zaposleni se slej ko prej lahko zaposlijo v slovenskem podjetju in s seboj prinesejo pridobljeno svetovno znanje, ki začne krožiti med podjetji, ne samo v najvišjem vodstvu, tudi med srednjim menedžmentom, ki ima relativno dobro plačo in ne temu ustrezno odgovornost. Ključni problem je njihov interes za spreminjanje razmer, pripravljenost za odhod na delo v tujino in za globalizacijo svojega znanja. Čeprav so slovenski kadri zelo sposobni in dosti jih je v multinacionalkah prišlo do zelo visokih položajev, pa

je opazna njihova težnja, da ostanejo v Sloveniji, tudi če bodo delali na nižjih pozicijah. V naših upravah podjetji, razen v nekaterih izjemah, nimamo tujcev, kar je logična posledica dosedanjega kadrovskega stanja, saj so se slovenska podjetja začela močno globalizirati šele v zadnjem času in še nimajo potrebnih izkušenj. Kritika slovenskega menedžmenta bi bila zato krivična, saj je treba upoštevati, da imajo multinacionalke veliko ljudi, ki so delali po 20 let na nekaj kontinentih, gradili neko regijo, ustvarili v njej tradicijo in vedo, kaj se dogaja v svetu, v različnih kulturah. Takšno kadrovske mobilnost moramo spodbujati tudi v Sloveniji, kljub temu da smo etično zelo homogeni. Primer Špancev nam kaže, da je država bogatejša tudi zaradi svojih ljudi v Srednji in Južni Ameriki, kjer je veliko njihovih izseljencev in domača govorica. Tudi Indija se je že izrazito internacionalizirala, kar ji prinaša nove gospodarske zagone. Singapur ima, na primer, na svojem ozemlju Indijce, Kitajce in Arabce in zato lahko trgovsko pokriva tudi arabski del trga. Zadnje leto že spreminja strategijo in se iz centra za multinacionalke spreminja v center za glavne azijske trge, predvsem Indijo in Kitajsko, ki preko Singapurja trgujejo s tujino. Ker ima ogromno dobrega kadra in vso potrebno infrastrukturo, si prizadeva razviti islamsko bančništvo za boljše sodelovanje s trgi Bližnjega vzhoda, kjer se kopiči naftni denar. Vsaka država, ki je uspešna, mora imeti v svoji strategiji nekaj posebnega, unikatnega, da bi dosegla dovolj kritične mase za svoj preboj na globalne trge.

Kaj bi morala imeti v vidu država pri določanju višine svoje obremenitve strukturne konkurenčnosti podjetja

Slovenija precej zaostaja v strukturni konkurenčnosti tudi zaradi tega, ker imajo podjetja veliko davkov in prispevkov na stroške dela. Mislim, da je ukrepanje vlade za zniževanje dajatev normalno dejanje, posebno pri stroških dela. Že omenjena evropska plača 1.500 EUR neto je to bruto bruto strošek za delodajalca 3.000 EUR, se pravi, da gre pol za davke. Evropska plača naj bi zagotavljala normalno preživetje, čeprav bi pri njeni višini imeli še vedno probleme z najemninami ali nakupi stanovanja. Države, ki so najbolj konkurenčne, uporabljajo enega izmed treh osnovnih pristopov. Čisti klasični, tržni model, kjer je vse prepuščeno trgu, imajo v ZDA, Veliki Britaniji in Avstraliji. Njihova javna poraba se giblje okoli 40, prej pod 40 odstotkov BDP. Skandinavski in avstrijski model zagotavljata visok odstotek javne porabe, od 45 do 55 odstotkov BDP. Ta poraba je višja, kot je v Sloveniji, uspešna pa je v tem, da se dejansko pretvori v res globalno konkurenčno poslovno okolje vse, kar se iz nje financira, predvsem pa univerze, šolstvo in podjetništvu podporna infrastruktura. Te države se naj uspešnejše razvijajo in so po lestvici konkurenčnosti med prvimi desetimi na svetu. Azijski model ima izredno nizko javno porabo, 15 do 30 odstotkov (Singapur, Kitajska), zelo jasno pa definira prioritete gospodarske panoge. Se pravi, v tržnem modelu se država čisto umakne in trg sam uravnava gibanja, za kar je Amerika tipični primer. Po skandinavskem modelu država ne določa tako močno prioritete, temveč skrbi predvsem za visokokonkurenčno okolje v panogah znanja, ki imajo najvišjo dodano vrednost. Po azijskem modelu država načrtno določi panoge, ki jih bo razvijala in vanje investirala skupaj s podjetji in njihovimi

menedžerji, ter tako načrtno skupaj gradijo gospodarski preboj.

Nimamo realne vizije in nismo enotni

Slovenija sicer ima neke vizije in strategije, ki jih spremlja UMAR, toda te so vse preveč splošne in neobvezujoče. Če hočemo biti uspešni, moramo imeti kakovosten izdelek pa stroškovno moramo biti konkurenčni. To vsak ve. Ampak to je še daleč od prave strategije. Ključna problema, ki ju vidim, sta prvič, da nimamo realne vizije, in drugič, da nismo enotni. Če bi to rešili in določili tudi prioritete, bi se v naši majhni državi hitro spremenilo na bolje. Tega se mi premalo zavedamo. Ni naključje, da so na svetu, na katerem se vse tako hitro spreminja, najbolj konkurenčne v veliki meri majhne države, ne velike. Konkurenčne so zato, ker so se sposobne hitro prilagajati spremembam, imajo vizijo in vedo, kam gredo. Tudi če se hitro obrnemo, pa ne vemo, kam se obrnemo, nam to ne pomaga. Problem velikih je predvsem to, da tudi ko imajo vizijo, na primer Nemčija, njeno uresničevanje dolgo traja in je ujeto v zahtevne procedure. Fleksibilnost bi lahko bila naša pomembna prednost. Za logistiko, na primer, imamo že močne centre in vse naravne geostrateške pozicije. Nanjo bi lahko navezali cel kup strateških storitev, ki dajejo visoko dodano vrednost. Lahko bi zaradi staranja prebivalstva v Evropi razvili temu primerno zdravstvo s specializiranimi strokovnjaki, ki jih veliko že imamo, ne zagotavljamo pa jim ustreznih pogojev za delo. V turizmu, zlasti toplicah, imamo idealne pogoje za razvoj medicinskega turizma, ki je v svetu v porastu. Ker smo tukaj v Evropi, bi evropski, pa tudi svetovni starejši turist lažje prišel do zdraviliških storitev pri nas, kot da bi šel na primer na Tajsko, pa še stabilen evro imamo. Prepričan sem, da ima Slovenija kar nekaj lepih priložnosti in je zato dosti logično razmišljati o njihovi uvrstitvi med prioritete v razvojni strategiji. Res pa je, da potrebujemo nekoga, ki bi rekel: v tole smer gremo. Poudarjam pa, da moramo tako v času odločanja kot izvedbe razvojnih ambicij obvladovati moč lobijev, ki niso samo v Sloveniji, temveč v vsaki majhni državi in poskušajo stvari preusmerjati v korist tistih, ki jih plačujejo.

Narcis Kantardžić: BREZ NASLOVA, olje na platnu, 2008, 60 x 80

Aleksandra
Rošer

SPREHOD SKOZI SLIKARSKO- KIPARSKE ODPRTINE NEPREHODOV

Razstava Vrata, Metka Kavčič in Bogdan Borčič, Lamutov
likovni salon, Kostanjevica na Krki, maj 2008

Razstava nagovarja s preprosto besedo enega ključnih uporabnih predmetov, ki pa zajema zelo širok pojmovni spekter. Vrata po svoji namembnosti igrajo zelo pomembno vlogo v našem vsakdanu, ki se je zavestno skoraj ne zavedamo, se pa zelo pogosto zatekamo k uporabi njihovega sekundarnega pomena: od metaforičnega in alegoričnega do asociativnega. Motivno pa so povsem naključno povezala dva likovna svetova, slikarskega s kiparskim oziroma kiparskega s slikarskim, in ju locirala v polje dveh komplementarnih sil, ki sicer ubirata vsaka svojo pot.

V opusu Bogdana Borčiča motiv vrat spremljamo od petdesetih let (Rdeča vrata ali Ribiški portal) in so ostala prisotna skozi razna slikarjeva obdobja oziroma so celo zaznamovala njegov kasnejši opus. Sprva so sledila siceršnji slikarski shemi monokromnih platen in njihove delitve na horizontalne ter vertikalne pasove, pri čemer so bili konkretni dodatki vrat (kljuka in sistem okovja) nakazani zgolj z barvo in obliko, sčasoma pa so ti postajali vse bližje realni podobi. Sistem naslikanega okovja so postopoma zamenjali okrogli reliefni odtisi, ki so jih nasledile pristne zakovice, nanizane v premišljenem redu, ki s tem delujejo kot okvirji pritrjenih rabljenih grafičnih plošč, s katerimi je avtor nekoč ustvarjal serije grafičnih odtisov. Pridružijo se jim tudi leseni kosí, deske in kot nekakšni »objet-trouvée« - stare kljuka. Ob vsem tem se polje slikarskega dožemanja zelo približa meji kiparskega.

V opusu Metke Kavčič, ki je svoje kiparsko snovanje vrsto let postavljala ob bok rednemu konservatorsko-restavratorskemu delu za kamnito in leseno plastiko v Pokrajinskem muzeju Ptuj, je v devetdesetih letih pretehtala umetničina zavestna odločitev za delo v polju primarne izobrazbe - kiparstvu. Že na začetku te poti se je posvetila motivu vrat, in sicer obstoječim vratnim krilom starih objektov, ki jih je 'rešila' pred propadom in jih s tem uvrstila med 'varno zavržene' predmete, kot je poimenovala enega od svojih ciklov.

Borčičeva vrata postopoma dobivajo na svoji pristni podobi, pa vendar ostajajo na ravni slikovnega, medtem ko so 'portoni' Metke Kavčič izvzeti iz primarnega okolja in s premišljenimi intervencijami mnogih pridakov podani na višjo raven. Oba pa ostajata jasna glede poimenovanj, saj Kavčičeva obdrži njihovo identiteto glede na poreklo (Žabarjeva, Šiviljina ali Županova vrata), Borčič pa ustvarja sekundarno, skoraj portretno podobo siceršnjih obstoječih vrat (Blatnikova vrata, vrata iz cikla Vrat iz Male bande).

Polja njunih vrat nastopajo tudi v barvnem dialogu, kar smo poudarili s samo postavitvijo, saj se posamezna dela dopolnjujejo skozi barvne sheme. Tako imamo skupino temnih oziroma črnih vrat, ali vrsto vrat poudarjenih z rdečo barvo, ki še posebej izstopa pri vratih Kavčičeve, saj jih poudari s pravo govejo krvjo, medtem ko je rdeča Borčičeva zgovorna barvna stalnica.

Med razstavljenimi deli so nekatera predstavljena premierno in izra-

žajo izredno medsebojno dihotomijo. Med slednjimi bi posebej omenila Luška vrata Kavčičeve, ki so locirana na 'pedestal' razstavnega prostora in skupaj z Borčičevimi 'vrati' Pogled na morje ter Plavimi vrati odstirajo tančico njunega naključnega umetniškega dopolnjevanja. Luška vrata so ena redkih vrat Metke Kavčič, ki niso izvzeta iz primarnega okolja, pa vendar le-to označuje izrazit kiparski dodatek v bron odlitih ribjih glav. Borčičeva vrata iz cikla Vrata iz Male bande (ime označuje konkreten komiški predel) ter Pogled na morje

pa nas ponovno popeljejo v idilično Komižo na Visu, ki je že nekakšna motivna usmerjevalka slikarjevega ustvarjalnega creda. Tokrat ji je namenjena posebna vloga, saj se v vsej svoji lepoti razdaja v obliki triptiha, ki s pomočjo mehanizma odstira modrino morja osrednjega platna.

Tovrstni (s)prehod skozi 'odprtine (ne)prehodov' nam podaja prepričljivo zgodbo dveh svetov, ki pričata, da umetnika na svojstven način ustvarjata izrazito pristen dialog, in s tem odstirata vpogled v njuno dojemanje podajanja sekundarne stvarnosti.

**Goran
Milovanović**

MAJA KASTELIC: SLIKE 2004 – 2006

Baragova galerija Trebnje, 25. 3. – 6. 4. 2008

Konec marca smo v Baragovi galeriji v Trebnjem kot uverturo v pomlad lahko občudovali razstavo domačinke, akademske slikarke Maje Kastelic s preprostim naslovom Slike 2004 – 2006. Gre za serijo diplomskih slik, ki jih je Kastelčeva izdelala pod budnim mentorskim očesom akademske slikarke Metke Krašovec in jih tudi analitično obdelala v svoji diplomski nalogi R/evolucije umetniškosti: konteksti preoblikovanja umetniškega statusa (Ljubljana, 2006). Kljub temu, da ta dela že zaradi univerzitetnega pridiha, prevevajo raziskovalna, empirična in analitična stališča, je ta cikel kljub vsemu povsem umetničin intuitivni akt.

Kot smo na razstavi lahko videli se je na svojem začetku Maja odločila za tradicionalni slikarski medij slike na platnu, velikih, galerijskih dimenzij. Na njih nam podaja utrinke iz narave, vendar ne kot mimesis, temveč s premišljeno transformacijo videno intuitivno razgradi, na podlagi vizualizacije fragmentov narave in rastlinskih oblik, sledenja gibanja in notranje organizacije, pri čemer gledalčevemu pogledu ne po-

nuja opornih točk, temveč nam nudi izsek skozi katerega se je potrebno zazreti onkraj in videti več. Zato ta dela, prežeta s filozofijo narave in panteizmom, tudi delujejo kot nekakšna duhovna vaja, umetničino aktivno iskanje.

Dela, razstavljena na tej razstavi lahko razdelimo nekako v štiri faze enotnega likovnega procesa. Na začetek razstave je umetnica kot uvod postavila akvarele malih dimenzij, ki kot impresija narave delujejo še povsem mimetično. Čeprav so na videz preproste podobe, pa nosijo v sebi teoretsko domišljeno akcijo, ki kljub vsemu ni le Aristotelovska mimesis, kot zgolj odslikovanje dejanskosti, temveč jo zanima makro pogled v mikrokozmos, organizacija te strukture, slutnja gibanja v naravi. V naslednji fazi se realistični motiv kaj hitro umakne prostemu raziskovanju slikovnega polja, barve in poteze. Narava ostane kot ideja, sama pa se vedno bolj ukvarjala s formalnimi vidiki slikanja in odnosom do slikovnega polja. Te svoje likovne zgodbe ustvarja s pomočjo intenzivne, pastozno nanešene, barvne zgoščenosti in barvno tonaliteto.

V tretji fazi smo priča transformaciji poteze v ploskev, kar prinese tudi tanjše bolj ploskovite barvne nanose in v zadnji, najbolj reducirani fazi, so ploskve po slikovnem polju usmerjene po diagonalah, ki ponazarjajo dinamiko in rast, kar dodatno ustvari z na lestvici bližnjimi barvnimi toni v jukstapoziciji, z belino trenutkov medprostorja pa gledalcu ponujajo ubrano in dolgotrajno ogledovanje. Kar nekako potopiti se je potrebno vanje, se zgostiti s gostimi travniškimi bilkami in takrat se je moč srečati s tisto točko slikarkinega notranjega doživetja, ki ga na platnu ponuja gledalcu.

Naloga, ki si jo je v tem ciklu zastavila Maja, ni enostavna. Težavnost tega nam s prisposobdo o Apelu in travniku iz dela Marsilia Ficina v svoji knjigi opiše Marko Uršič. »Gibanje je dejanje, ki preteče trenutke časa«, pravi Ficino in »Travnik je tisti, ki nemudoma povzroči, da ga Apelova duša vidi in zahrepeni, da bi ga naslikala; vendar pa ni travnik, ampak je duša tista, ki Apelu v različnih trenutkih časa usmerja pogled zdaj k eni travici, zdaj k drugi, in ga vodi, da jih tudi naslika ravno tako postopoma, kajti njena narava je takšna, da ne vidi vseh bilk naenkrat, niti jih ne predstavi naenkrat, ampak postopoma. Začetek in konec tega gibanja, ki se dogaja kot gledanje in slikanje, je travnik...Toda izvir, s katerim se takšno dejanje dogaja postopoma v času in se imenuje gibanje, je duša samega slikarja«.

Kot sem omenil že v katalogu je paradni primer takšnega abstrahiranja krajine slavni nizozemski slikar Piet Mondrian, katerega serijo petih dreves mnogi pogosto uporabljajo kot nazoren nauk o zgodovini abstraktnega slikarstva, ki prehaja iz

tradicije krajinskega slikarstva v abstraktno. V teh delih lahko vidimo kako se formalno izpeljane linije in barve na koncu samo v nekaj potezah iztečejo v popolno osvoboditev. Tovrstno destrukturalizacijo vidimo tudi v teh, razstavljenih slikah Maje Kastelic.

Čeprav pravijo da je doma najtežje, sem prepričan, da bo Maja s to postavitevjo v Trebnjem, ki sicer je nekoliko preveč na gosto postavljena, kar je verjetno posledica umetničine želje domači publiko pokazati čimveč, opazno opozorila nase. To nenazadnje potrjuje tudi vabilo Katoliškega doma prosvete v Tinjah na avstrijskem Koroškem, ki bo del razstave iz Baragove galerije gostil v svoji Mali galeriji od 30. aprila do 31. maja 2008 in ni odveč pripomniti, da gre za prostor z dolgoletno tradicijo prirejanja umetniških razstav in da v njihovi stalni zbirki visijo mojstri, kot so France Gorše, Valentin Oman, Stanko Rapotec, Werner Berg in mnogi drugi. Samo vprašanje časa pa je, kdaj bo Maja Kastelic s svojimi deli gostovala v kakšni domači eminentni galerijski ustanovi.

Naj za konec napišem še nekaj besed o Baragovi galeriji. Gre za prostor, ki bi z manjšimi posegi lahko postal eden bolj uveljavljenih galerijskih prostorov tudi v širšem prostoru, ter tako kvalitetno dopolnil likovno sceno Dolenjske, ter s tem dodatno obogatil dejavnost, ki se je v Trebnjem razvila predvsem z Galerijo likovnih samorastnikov. Dal bi ji neko dodano vrednost. Seveda je vse v rokah krajevnih struktur in lastnikov, ki so v bogati zgodovini že mnogokrat pokazali naklonjenost likovni umetnosti. Zakaj ne bi bilo tudi tokrat tako?

FRANJO STIPLOVŠEK IN KRŠKO

Franjo Stiplovšek: LASTNA PODOBA Z VIDMOM, 1942, olje na platnu, 72 cm x 91cm, hrani Posavski muzej Brežice

Lanskoletni kolokvij, namenjen obuditvi spominov petstotridesetletnice mestnih pravic mesta Krško in tridesetletnici izdaje zbornika *Krško skozi čas* v Dvorani v parku v Krškem v organizaciji Krajevne skupnosti mesta, Valvasorjeve knjižnice in Občine Krško, se je v štiri ure trajajočem programu dotaknil tudi slikarja in grafika Franja Stiplovška, ki je bil tesno povezan z mestom Krško. Umetnik je svoja prva leta službovanja in najplodovitejša leta svojega ustvarjalnega življenja preživel prav v Krškem, zato smo se v Posavskem muzeju radi odzvali povabilu Občine Krško in predstavili priložnostno razstavo Franja Stiplovška z vedutami mesta Krško.

Na slikarja Stiplovška, ki je zapustil močne sledi v slikarstvu Posavja, sta opozorila že oba umetnostna zgodovinarja, pisca prispevkov v zborniku *Krško skozi čas*. Dr. Emilijan Cevc, literat med umetnostnimi zgodovinarji, je o slikarstvu Franja Stiplovška zapisal: »... pri enem samem umetniku je svet ob Savi našel tudi svojo podobo in odsev – v delu Franja Stiplovška (1898–1963). Iz Obsotelja je očetova služba popeljala družino v Malinsko na Krku, kjer se je slikar rodil; Trst, Gorica in Tolmin so ga šolali, čez Koroško in Maribor ga je življenje vodilo do dunajske in zagrebške akademije ter nazadnje v službo na meščansko šolo v Krškem. Po osvoboditvi se je leta 1945 ustalil kot profesor in 1949 kot ravnatelj Posavskega muzeja Brežice. Stiplovšek je malce trpek slikarski poet Posavja, realista z ekspresivnim naglasom, zagledan v tiho bivanje skromnih vasi, drevja, vode, občutljiv za težko življenje malega človeka. Zadošča mu le nekaj z zemljo ubranih tonov, a ti se mu zgoste v kar monumentalno pomembnost. Njegovo srce je bilo res ujeto v valovanje te pokrajine, vpeto v življenje njenih ljudi.«

Umetnostni zgodovinar Jože Curk je v svojem prispevku *O mestni podobi Krškega včeraj in danes*, na koncu izpostavi tudi vedute nekaterih likovnih umetnikov, ki so z umetnostno govorico spregovorili o mestni podobi Krškega in s tem tudi

z likovne strani potrdili njeno vrednost za kulturno dediščino našega naroda. Med njimi je poudaril zlasti Franja Stiplovška, ki je namreč znal svoj smisel za lepoto in ubranost uveljavljati tudi ob tako utilitarnih nalogah kot je bilo oblikovanje njegovega življenjskega okolja.

Tako sta leta 1977, štirinajst let po slikarjevi smrti, v zborniku *Krško skozi čas* o umetniku Stiplovšku spregovorila likovna kritika, oba umetnostna zgodovinarja.

Natanko 50 let prej, leta 1927, ko je bil mladi slikar Franjo Stiplovšek že četrto leto zaposlen kot učitelj risanja in opisne geometrije na meščanski šoli v Krškem, je za brošuro jubilejnega letnega poročila Državne deške meščanske šole v Krškem ustvaril kar pet lesorezov z vedutami Krškega in celo lesorez z mestnim grbom, ki so ga namenili naslovnici. Od vedut Kapelica pred samostanom, Lina Valvasorjeve hiše, Stara hiša, Samostanska cerkev, Cerkev sv. Duha, ki so služile kot ilustracije s podobami detajlov mesta Krško, je bila na razstavi predstavljena samo slednja. Ostale so se žal razgubile po bog ve katerih domovih kdo ve katerih zasebnikov.

Meta Gaberšek Prosenec, ki se je prva celovito lotila raziskovanja umetnikovega dela, je v katalogu ob retrospektivni razstavi v Galeriji Posavskega muzeja Brežice leta 1979 o Stiplovškovem obdobju v Krškem zapisala: »Petnajst let, ki jih je Stiplovšek preživel kot učitelj na meščanski šoli v Krškem, je z izjemo prvega napada hude bolezni, ki mu odslej ni nikoli več povsem prizanesla, gotovo pomenila življenjsko najsrečnejše in ustvarjalno najplodnejše obdobje. Poroka z Ivo Lavrič iz Cerknice mu prinese razumevajočo življenjsko družico. Prijateljske vezi s kolegi, živječimi v Ljubljani, se še niso zrahljale. Čeprav bolj preko pisem, je bil Stiplovšek prisoten v vsej razgibani dejavnosti takratnega mladega umetniškega rodu. Zanimiva korespondenca z Vidmarjem, Kraljem, Tinetom Kosom in Malešem, kakor tudi z umetnostnimi kritiki, Dobido in Ložarjem, odkriva Stiplovškovo strpnost...

Franjo Stiplovšek: KRŠKO Z ROZALIJO, 1939, olje na platnu, 89 cm x 66 cm, hrani Posavski muzej Brežice

vabili na razstave, s katerimi so se predstavljali v tujini. K temu so jih silile predvsem ugodne kritike tujega časopisja, ki so v Stiplovšku hvalile takrat aktualne prvine nove stvarnosti. Tako je to čas, ko Stiplovšek razstavlja v Pragi, Berlinu, Parizu, Barceloni, Amsterdamu, Bruxellesu in seveda doma. Tudi krška inteligenca je pokazala dovolj razumevanja za umetnika v svoji sredini. Sam je na vprašanje o naročilih odgovoril: »Po naročilu niti ne delam rad, razen če me motiv zanima. Priznam pa, da provinca ni brez zanimanja za umetniško delo.« Poleg slikarskega, je Stiplovšek razdajal svoji okolici tudi številne druge, na podeželju iskane talente. Bil je navdušen muzik, režiser, scenograf in prosvetar, ki je znal zbrati okoli sebe prave ljudi in z njihovo pomočjo ustvariti kulturno razgibano življenje, čeprav seveda v okviru možnosti in potreb malomeščanske sredine. V takih, razmeroma ugodnih pogojih, je Stiplovšek dozorel v samosvojo slikarsko osebnost.«

Njegova umetnost temelji na risarski preciznosti in plastični modelaciji, slogovno je izhajal iz dediščine ekspresionizma. V duhu nove stvarnosti je nastajalo jedro

slikarskih del med dvajsetim in tridesetim letom. Njegove kompozicijsko umirjene oljne vedute rjavkasto zamolklih tonov, maketasto občutene prevevajo občutja pridruženosti in starožitne domačnosti. V risbah je skrajno dosleden in sistematičen, v lesorezih si prizadeva za tehnično popolnost starih mojstrov in s številnimi nadrobnostmi preide v samosvoj pripovedni realizem, prežet z razmišljajočim molkom romantika.

Razstava olj, risb in grafik Franja Stiplovška z mestnimi vedutami Krškega, ki je bila v Dvorani v parku na ogled vse do 15. novembra lani, je opozorila na plodovitega slikarja Posavja, pionirja med slikarji, ki so z umetnostno govorico spregovorili o mestni podobi Krškega. Posamezni deli mesta s cerkvami, sv. Rozalijo, sv. Duhom, farno cerkvi in samostanom, kapelico, strehami in pročelji hiš na bregu reke, so postali slikarjev zvest model. Izginula drevesa, kapelica ob Valvasorjevi hiši, mitnica ter stari most so ohranjeni le še kot spomini na Stiplovškovih mestnih vedutah. Skozi vedute, ki so postale spoštljiv del kulturne dediščine, se je slikar poklonil mestu Krško in ga s tem napravil za spoznanje bolj prepoznavnega.

Franjo Stiplovšek: KRŠKO, 1935, risba s svinčnikom, 21,9 cm x 17 cm, hrani Posavski muzej Brežice

Franjo Stiplovšek: SAMOSTAN V KRŠKEM, 1934, lesorez, vel. odtisa 20 x 15,7 cm, hrani Posavski muzej Brežice

NOVOMEŠKE HIŠE IN LJUDJE

Meta Matijević, Novomeške hiše in ljudje s poudarkom na obdobju od srede 18. do srede 19. stoletja (Gradivo in razprave 31). Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2007.

Že dolgo nisem jemal kakšne knjige v roke s tolikšnim veseljem in pričakovanji kakor monografijo Mete Matijević o novomeških hišah in njihovih prebivalcih. Četudi sem imel že pred časom v rokah prvi in potem drugi osnutek knjige, moram brez pretiravanja povedati, da me je končni izdelek vseeno nadvse prijetno presenetil in nagovoril. Tako kot avtorji največkrat šele čisto nazadnje, ko je že prepozno, zasledimo ta in oni, za nas »kardinalni«, neodpušljivi spodrsrljaj, sem, nasprotno, šele ob izidu knjige opazil številne podrobnosti, ki bi jim lahko rekli »cvetke« v pozitivnem pomenu besede, ocvirki, priboljški ali preprosto srž avtoričinih večletnih naporov in večine njenega peresa.

Naslov »Novomeške hiše in ljudje«, ki mu je avtorica zavoljo sebi lastne natančnosti dodala še »s poudarkom na obdobju od srede 18. do srede 19. stoletja«, kaže na obravnavo ožje, lokalne problematike. Dokler ne spoznamo vsebine, bi mogli naslov kot tak pripisati poljudnemu, strokovnemu, znanstvenemu, dokumentarnemu, publicističnemu pisanju ali tudi kateri drugi zvrsti ubeseditve. Pravzaprav gre za posrečeno kombinacijo vsega naštetega. Pred nami je nesporno znanstvena monografija, vendar znanstveno delo v »žlahtnem« pomenu besede. Takšno, ki ni uporabno zgolj za ozke kroge strokovnjakov niti namenjeno samo lokalni srenji ali ljubiteljem tega ali onega področja. Knjiga je namreč napisana in opremljena tako, da bo lahko nagovorila široko bralstvo, začenši že pri starejših osnovnošolcih, prek generacij Novomeščanov vse do strokovnjakov zelo različnih ved.

Naj v potrditev te podmene spregovorijo naslovi poglavij: Viri, Številke in oštevilčenja, Samouprava in uprava Novega mesta, O hišah pred letom 1750, Gradbeni ostanki srednjeveškega mesta, Gozdovi in oskrba z lesom, Ulice, Stari most, Predmestje Kandija, Števililo in struktura prebivalstva okoli leta 1800, Menjave lastništva, Obrtniki,

Trgovci, končno zajeten Katalog hiš, ki obsega več kakor polovico monografije. Vrhu tega vsebuje delo številne slikovne priloge od skicnih upodobitev, načrtov stavb, vedut, slikarskih portretov, fotografij in posnetkov arhivskih dokumentov vse do praktičnega orientacijskega pripomočka v zložljivi prilogi – mestnega načrta z vrisanimi hišnimi številkami.

Knjiga je pravzaprav razdeljena na dva komplementarna dela. Prvo polovico sestavljajo zaokrožena, pregledna in temu primerno kratka tematska poglavja s podpoglavji, ki bralca uvedejo v metodologijo dela in pregled pisane palete uporabljenih virov ter v skrivnosti posameznih poklicev, ulic in njihovih imen, pomembnejših javnih stavb itd.

Druga polovica je katalog, ali bolje rečeno, zgodovina 272 hiš, kolikor jih je Novo mesto štel ob preštevilčenju pred približno dvesto leti. Sleherna novomeška hiša je temeljito obdelana na dva načina, ki bi ju lahko poimenovali: prvi za hitre in drugi za počasne bralce. Na robu srečamo »osebno izkaznico« hiše s podatki o stavbi. Lahko bi rekli, da je vsaka hiša premerjena od temeljev do strehe, saj si podatki tako fizično kakor kronološko sledijo od spodaj navzgor: od parcelne in urbarske številke prek vseh uličnih preimenovanj in preštevilčenj do hišnega imena in zadnjega, »krovnega« podatka, kakšna je bila ob koncu 19. stoletja kritina stavbe.

Vsebinski del predstavitve posamezne hiše je posvečen življenju, saj bomo v njem našli predvsem usode lastnikov in drugih prebivalcev v kronološkem dvestoletnem loku, začenši s sredo 18. stoletja do srede minulega, 20. stoletja. Kot je avtorica nakazala v naslovu knjige, je osrednja pozornost namenjena prvemu stoletju, do srede 19. stoletja. Obravnava zadnjih sto let se od one za prvo stoletje razlikuje že vizualno, po velikosti in tipu črk, predvsem pa po načinu ubeseditve. Podane so namreč samo vse posestne spremembe in imena lastnikov, kar predstavlja

nekakšen torzo in spodbudo za nadaljnjo obravnavo na način in v slogu prvega dela.

Tako kot je čar mesta v raznolikosti njegovih domov in stanovalcev, daje knjigi Mete Matijević poseben okus spoznanje, da njena predstavitev novomeških hiš ni klišejska. Četudi se na prvi pogled morda zdi, da se hiše nizajo po enaki logiki in kronološkem zaporedju, vsakokrat od srede 18. stoletja naprej, ima vendar vsaka še povsem svojo zgodbo ali, bolje rečeno, pri sleherni hiši je nekaj drugače kot pri ostalih. Tudi tam, kjer razen golih dejstev ni bilo mogoče povedati česa otipljivega, bomo našli kaj, čemur bi lahko rekli »življenjsko«. Mimogrede je, denimo, navrženo, kako sramotnega videza je bila stavba konec 18. stoletja, kakšno telesno hibo je imel njen lastnik, katerega tujega naglasa se nikakor ni mogel znebiti, kako nenavadno se je spreminjal zapis hišnega priimka ali kaj sta svojčas zakrivila najemnik in njegov hlapec.

Že na pogled veliko delo ni veliko le po formatu in obsegu 364 strani. Vanj je vtakano predvsem zelo veliko potrpljenja, miselnih naporov, prebliskov, ne nazadnje iskanja in najdevanja kar najboljših rešitev, kako iz suhoparnih števil, datumov, letnic, imen in priimkov pričarati že davno minulo polnost življenja nekega mesta.

Čar mestnega organizma namreč niso številke in imena, temveč njegova živahnost, gibljivost in nepovnljivost. Če mesto primerjamo s podeželjem, so vasi skoraj statične, medtem ko mestni utrip zaznamuje neprimerno pestrejša paleta socialnih skupin, osebnih usod in medsebojnih vplivov.

V Novo mesto se je poleg tega od blizu in daleč zgrinjalo veliko ljudi, ki so mu s svojo navzočnostjo puščali še dodaten pečat razgibanosti. V čem se je torej nekdanje Novo mesto razlikovalo od sedanjega? V današnjih mestih je življenje že zaradi njihove velikosti postalo nepregledno. Nekoč pa je bilo vse manjše, stisnjeno, vse bliže in povezano, za vse in vsakogar več časa in zanimanja. Čeprav je v Novo mesto dnevno prihajalo veliko ljudi, so domačini vsakega novega tujca, ki se je ustavil, brž prepoznali in ko se je tu ustalil, vsi prav kmalu tudi dobro poznali.

Ob prebiranju knjige Mete Mati-

jevič sem dobil vtis, da sem tudi sam eden teh radovednih opazovalcev izpred stopenetdeset ali dvesto let, ki se sprehaja med novimi-starimi znanci, saj avtorica plastično niza ljudi, njihova imena in fizične opise, zdevke in z njimi povezane dogodke.

Knjiga je neke vrste kulturno-zgodovinski vodnik, hkrati napeta pripoved o vsakdanjem življenju in praktični vodnik za obiskovalca Novega mesta, ki bi imel moč potovati skozi čas. Pred tovrstnim futurističnim potovanjem se bo lahko poučil, kje bi pred dvesto leti lahko popil dobro kavo, katerega peka se mu je zaradi netočne tehtnice izogibati, h kateri ženski menda trumoma zahajajo moški, kadar je njen mož zdoma, ali kateremu mestnemu stražniku ni dobro brez razloga prekrižati poti.

Delo na drugi strani odlikujeta znanstvena teža ugotovitev ter odpiranje cele vrste zgodovinskih in kulturnozgodovinskih vprašanj. Samo v zvezi z mestno topografijo bi že golo naštevane novih ugotovitev zapolnilo čas, ki mi je odmerjen. Omenim naj le nekatere, bolj ali manj ključno izbrane primere. Avtorica po skrbni analizi razpoložljivih virov, denimo, ugotavlja, da so imela zgornja mestna vrata v nasprotju z uveljavljenimi predstavami en sam stolp in ne dveh, sosednji špital je šele precej pozneje, kot je veljalo doslej, postal sedež okrožnega glavarja, nasprotno pa je bila cerkev sv. Katarine vsaj šestdeset let starejša od dosedanjih trditev o njenem nastanku. Nadalje je argumentirano problematizirana »urbana legenda«, kako naj bi leta 1720 pri gradnji rotovža namesto vode uporabili slabo vino, avtorica pa ponuja tudi posrečene razlage nenavadnih uličnih imen, kot je npr. Uskoška ulica za v virih omenjeno »Poskokengasse«.

Prenekatera ponavljajoča se zmotna se bo morala poslej umakniti pred tehtnimi utemeljitvami nasprotnega, na drugi strani pa knjiga Mete Matijević odpira vrsto novih vprašanj. Med temi me je posebej nagovorila ugotovitev o cezuri v strukturi priseljencev, ki je nastopila nekako z dobo francoske zasedbe. Medtem ko je Novo mesto konec 18. stoletja izkazovalo narodnostno pisanost ali, kot pravi avtorica, »morda že kar internacionalno podobo«, je postala slika čez nekaj let zelo drugačna. Namesto Nemcev, Avstrijcev, Čehov,

Italijanov in drugih so se v Novo mesto zdaj priseljevali le še ljudje iz okolice in domače dežele, podložniki okoliških gospostev, uradniki, obrtniški in trgovski pomočniki ter drugi.

Pred nami je, skratka, delo, mimo katerega ne bo mogel nihče, ki se bo želel samo malce bolj poglobljeno pozanimati o preteklosti Novega mesta. Tako kot se še danes po pomoč in nasvet vsi zatekamo k Zgodovini Novega mesta, ki jo je pred skoraj 120 leti spisal Ivan Vrhovec, lahko knjigi Mete Matijević napovemo podobno svetlo prihodnost in ji že zdaj voščimo na mnoga leta. Z Vrhovcem avtorice ne nazadnje ne veže le spoznanje, da sta odstiranjemu novomeške preteklosti udarila viden pečat, ampak tudi dejstvo, da sta v dolensko prestolnico oba prišla iz Ljubljane. In končno, v marsičem se tudi Metino začetno raziskovalno delo ni tako zelo razlikovalo od Vrhovčevega, pa čeprav naj bi skrb za zgodovinsko dediščino od Vrhovčevega časa do današnjih dni naredila ogromen na-

predek. Vrhovec je leta 1891 zapisal, da je mestni arhiv »kopica papirja iz zadnjih treh stoletij«, ki »ne zasluži tega imena«, saj se »neredno razmetane nahajajo v tej kopici stare in nove, važne in nevažne listine, kakor jih je slučaj ravno nagnetel na kup«. V marsičem je bil Vrhovčevemu opazanju podoben tudi vtis njegove sto let mlajše zgodovinarske kolegice Mete Matijević.

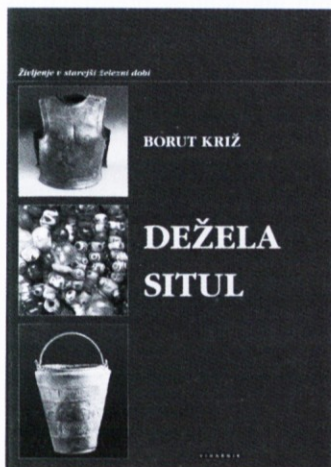
Glede na vzorno opravljeno delo in odlično poznavanje problematike lahko samo upamo, da bo avtorica z raziskavami čimprej nadaljevala in na podoben način obdelala tudi obdobje zadnjega stoletja in pol. Če tega namreč ne bo storila sama, se lahko zgodi, da bomo prihod njenega naslednika ali naslednice pričakovali predolgo. Zgodovina nas uči, da je to zelo mogoče, saj smo od Vrhovčeve Zgodovine do knjige Mete Matijević čakali kar 116 let. Naslednjih sto in več let pa bi bilo za še tako potrpežljive med nami absolutno predolgih.

Novo mesto na mapi franciscejskega katastra, okoli leta 1825 (Arhiv Republike Slovenije, AS 176, N 170)

POLJUDNO SLIKOVITA DEŽELA SITUL

Borut Križ: Dežela situl – Življenje v starejši železni dobi, Viharnik, Ljubljana 2008.

Ljubljanska založba Viharnik, ki se pretežno ukvarja z izdajanjem izvirne domače humanistične literature, je v poljudno zastavljenem nizu, v katerem predstavlja kulturno zgodovino Slovenije, doslej izdala trilogijo dr. Ivana Stoparja o življenju na slovenskih srednjeveških gradovih: Svet viteštva, Ostra kopja, bridki meči in Za grajskimi zidovi. Nizu je v aprilu dodala knjižno delo novomeškega arheologa, muzejskega svetovalca in raziskovalca dolenske prazgodovine, Boruta Križa.

Delo Dežela situl s podnaslovom Življenje v starejši železni dobi je namenjeno širokemu krogu bralcev, od otrok do odraslih, obdobje dolenske starejše železne dobe od 8. do vključno 4. stoletja pred našim štetjem pa tolmači na poljuden, a znanstveno podkrepljen način. Knjiga velikega formata, ki jo zlahka zamenjamo za otroško slikanico, je bogato opremljena. Otroškim očem prinaša prijetne, večkrat radoživo duhovite ilustracije Kristine Krhin, več preglednih zemljevidov, risb in predvsem fotografij razkošnega arheološkega gradiva, ki opravičuje sloves tako imenovane dolenske izpeljanke cvetoče halštatske kulture. Poleg ilustracij velja opozoriti na izvrstno fotografijo, katere avtor je v večini pisec Borut Križ in vestno opravljeno tiskarsko delo družbe Littera picta iz Ljubljane, ki je knjigo natisnila v nakladi 500 izvodov.

Borut Križ ni le raziskovalec razvpite novomeške Kapiteljske njive, temveč tudi poznavalec arheoloških ostalin in tolmačenj dolenske ter z njo slovenske starejše in mlajše železne dobe. Njegov strokovni naziv ni okiten z zvenečim nazivom, čeprav bi ga zaslužil pred marsikaterim novodobnim družboslovnim doktorjem, njegovo znanje pa je dobesedno iztrgano iz zemeljskega nedrja in sloni na dobrih treh desetletjih tako rekoč vseživljenjskega in vsestranskega ukvarjanja z arheologijo. Križ se je na lastni poklicni in študijski poti srečal z naselbinsko

arheologijo in ravno tako s številnimi grobovi, ostanke starodavne cvetoče kulture pa je skušal dojemati življenjsko in skozi oči tedanjih ter hkrati sodobnih ljudi. Resda poljudnih razmišljanj doslej v knjižni obliki ni objavljaj, je pa za njim vrsta strokovnih publikacij.

Križeva knjiga prihaja v pravem času, v času postavitve nove stalne arheološke razstave novomeškega Dolenskega muzeja in v obdobju, v katerem se namerava, po napovedih sodeč, lani ustanovljeni novomeški Zavod za turizem usmeriti v trženje in predstavitev novomeške arheološke dediščine. Knjiga je izšla tudi mesec dni pred otvoritvijo novomeškega mladinskega hotela-hostela Situla, ki na žalost bolj kot domače, novomeške najdbe, svetu razglaša prizore s tako imenovane vaše situle z Vač. Če nekoliko poduhovičimo, bo Križeva knjiga, nazaj sicer ni poti, podučila tudi oblikovalce hostelske notranje opreme, ostalemu bralskemu krogu pa ponudila ugodno branje in mu na nevsiljiv, lahkoten in ilustratorsko domiseln način približala življenje v starejši železni dobi. Kot meni avtor v predgovoru, želita skupaj z založbo prispevati k obuditvi prebivalcev, ki so pred več kot dvema tisočletjema in pol s trdno vero v posmrtno življenje in skrbnimi pogrebnimi obredi neomajno verjeli v novo življenje po smrti.

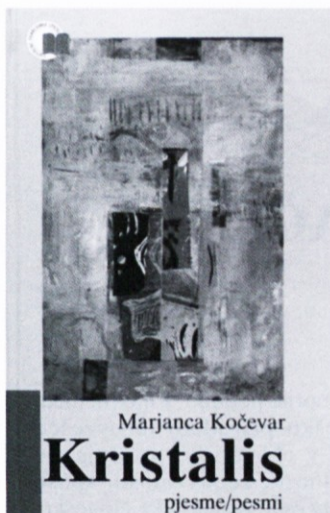
Najdbe, ki so jih arheologi odkrili v grobovih nekdanjih prebivalcev Dolenske, Bele krajine, Posavja in ostale Slovenije, so zgovorne priče, na njihovi osnovi strokovnjaki in laiki bolj ali manj uspešno poskušajo naslikati podobo nekdanjega življenja. Z njimi dobesedno pred našimi očmi v novo življenje obujajo delce v temi preteklosti izgubljenih usod, izvirni lastniki in lastnice orodja, orožja, nakita, posodja in drugih grobnih pridatkov ter naselbinskih najdb pa tako s pomočjo bogate pogrebne popotnice in novodobnih tolmačenj v skladu z davno in nejasno vero živijo v posmrtnem življenju.

Križ je pot v to obujeno življenje začel s poglavjem Slovenija v starejši železni dobi, s katerim je podal časovnokulturni okvir zgodbe. Dolenjsko izpeljanko halštatske kulture je umestil v evropski prazgodovinski prostor, nakar v Železnodobni skupnosti opiše tedanjo močno razslojeno družbo. V poglavju Gradišča – utrjena višinska naselja prikaže vrste starejše železnodobnih naselbin, njihovo utrditev, namen in prednosti, nato se dotakne stavb in njihove opreme. Govori tudi o poljedelstvu, živinoreji in železarstvu, o treh gospodarskih panogah, ki so družbi dolenjskih halštatskih veljakov – knezov omogočile razcvet. Med važnejšimi panogami starejše železnodobnih dolenjskih prebivalcev je bilo tudi nakitno steklarstvo, njegovim bogatim ostankom pa Križ namenja samostojno poglavje in vrsto zgovornih fotografij. Ponuja tudi pogled na lončarstvo in tkalstvo, pri slednjem se zaradi izredno skopo ohranjenih ostankov na Dolenjskem opira na najdbe sosednjih arheoloških najdišč. Dalje opisuje trgovino,

ki je po najdbah sodeč potekala med celino in Sredozemljem ter med vzhodom in zahodom. Tedanja trgovina se je odražala tudi v noši ljudi, arheologi pa jo skušajo opisati s pomočjo grobnih ostankov in upodobitev na situlah, ki v času brez pisanih virov in ob odsotnosti drugih likovnih upodobitev predstavljajo prvovrstno kroniko železnodobnega »dvornega« življenja. Del tega življenja so predstavljali bojevniki, o njihovem pomenu ter bojevniki kot zgornjemu sloju družbe pa govori železno in bronasto obrambno ter napadalno orožje dolenjskih prazgodovinskih grobov. Križ razlaga tudi železnodobni vsakdan, nekdanjo duhovno podobo kulture utrjenih višinskih gradišč in visoko nasutih rodovnih gomil pa tolmači skozi situlsko umetnost in vzorce nekdanjih pogrebniških svečanosti, s katerimi se njegov vodič skozi kulturo starejše železne dobe zaključuje. Stostranski knjigi sta priložena Slovar pojmov in obsežen več kot zadovoljiv spisek strokovnih del, ki se nanašajo na opisano obdobje.

KRISTALNO PRELIVANJE METAFORIČNIH STANJ IN OBČUTIJ

Marjanca Kočevar, *Kristalis*, pjesme/pesmi, Udruženje
Književnika Srpske, Podružnica Banjaluka, 2008

To pomlad je v Banjaluki izšla dvojezična pesniška zbirka pesnice Marjanca Kočevar *Kristalis*. Njenemu izidu je pomagalo tudi Društvo Slovencev Republike srbske Triglav v Banjaluki in Cvetlični bar Artiris Novo mesto. Marjanca Kočevar, pesnica in kulturna delavka, ki živi v Novem mestu, je do sedaj izdala dve pesniški zbirki (*Ki mimo greš*, *Pompeji*), je pa tudi ena od avtoric v pesniško-grafični mapi štirih ustvarjalcev Reka poetičnih besed (poleg nje še slikarja Janka Orača ter pesnikov Ivana Gregorčiča in Milana Marklja). *Pesmi* je objavljala v številnih revijah, so v mnogih antologijah, mnoge pa smo slišali lahko tudi na radiu.

V knjigi je ena pesem iz zbirke *Ki mimo greš*, štiri pesmi so iz *Pompejev*, petnajst pa jih je v zbirki prvič objavljeno. Od skupno dvajsetih, ki jih je z grafikami ilustriral Janko Orač (njegova je tudi podoba na naslovnici), jih je devetnajst v srbskem (tako piše v knjigi, nam, ki smo se učili tako imenovano srbohrvaščino, je težko ločiti jezike, ki so dobili svoja imena po letu 1991) in slovenskem jeziku, ena pesem pa je pesnici nastala v prvem jeziku in ni prevedena. *Pesmi* je prevedla avtorica, vse razen zadnje (*Tvoj glas*), so oštevilčene, pripisana pa sta jim tudi kraj in datum nastanka. Spremna esej sta napisala glavni in odgovorni urednik Biblioteke Sodobna poezija dr. Miljko Šindić in Zdravko Kecman, pesnik in predsednik tamkajšnjega društva književnikov.

Naslov je pesničina novotvorba. Jedro besede je samostalnik «kristal», ki ga je avtorica podaljšala, da je podvojila sikajoči soglasnik »s« in najožjega od samoglasnikov, »i«, tako da celotna zvočna podoba besede poleg pomenskosti spominja na ostrino, mraz, rezanje ... V »kristalisu« sta skriti tudi besedi »kri« in »krist«, živo in trpeče. Kristal naj bi bil znak mistike in fantastike, je

pa tudi sublimacija elementa, simbol pesmi, tistega, kar nastane iz mraza srca, a je edinstveno v svoji lepoti v krhki strukturi, ki lomi redko svetlobo in jo odseva, da smo je deležni tudi bralci. V naslovni pesmi tudi metafori »poljubi iz kačjih strupnikov« in »polovična elipsa« priklicujeta občutenje strupenega časa, prežetega z »vonjem poraženih sokov« in polnega nesmiselne nezaokroženosti, v času, ki je »strašna zver pod belim ščipom« (Spominjam se svojega glasu). Poleg novih besed (onkrajsvet, dvosrčna bolečina, mimopogledi, dvoprstna vez) pesmi odlikujeta ritmičnost in melodičnost. Kecman je zapisal, da je Kočevarjeva »pesnica z izjemnim darom in imaginacijo, zanjo je ritem jezik, vzpenjajoči se vrtnec, zazrta je vase, v svoje bitje, iz katerega črpa občutenje jezika«, Šindić pa v njeni poeziji med drugim najdeva »bele rime« in »liriko magije in magijo lirike«.

Če sledimo barvni lestvici pesmi, lahko ugotovimo, da je najpogostejši pridevek res bel. Bela je na vzhodu barva žalovanja, nas pa spomni na belokranjske breze, pa tudi na sneg in mraz. Pa bela ni edina barva v *Kristalisu*; v pesmi iz prve zbirke (*Pojdi*, greva nad kaskade mesečine) sta kljub vabilu, da »se bova utopila«, tolmuna še zelena in modra in ona je »črna beračica«. V *Svoj pepel zažigam* (iz zbirke *Pompeji*) sicer ni barv, vendar vran in pepel že temnita barvno skalo, ki v osemnajsti pesmi nato začrni peteline iz Marquezovih knjig z rdečimi rožami. Bela, ki je za nekatere ne-barva, je v *Kristalisu* (beli obredi, bele vode, belo brez začetka in konca, beli moški, bele ptice...) največkrat barva duhovnosti in eteričnosti, barva minevanja in otožnosti, prostor niča, »ki ga vdihnem in izdihnem, da je belo brez začetka in brez konca«.

Pristno, melodično občutenje srčnih pokrajin je pogosto opremljeno

z ontološkimi opombami pod črto: / za stenčasom je umrlo/ime mojega očeta/samo še vprašanje časa je/kaj bo onkraj vrat/ki jih odpira zlata roka//.

Nekdo je zapisal, da je poezija M. Kočevar hermetična, vendar se je s tem težko strinjati; morda je samo ena tistih, ki ni napisana s kričečimi

črkami, pa ji je treba zato natanko prisluhniti in se zlit z njeno melodijo, jo vdahnuti »v mednožju predvečera«, ko je »bonaca popolna«, in se povzpeti bodisi nad »kaskade mesečine« ali iti z njimi na prag »onkraj sveta« ter čutiti »dvosrčno bolečino.«

Franci Šali ČERNAČEVI GARAČI IN POSTOPAČI

Resnične lovske bajke in basni

Tudi če ne bi bilo stoletnice zelene družčine na slovenskih tleh leta 2007, bi bilo vredno iz njenega življenja iztrgati pozabi porojeno modrost. Vanjo seveda pljuskajo strokovna mišljenja, ideološko-politični interesi ter uradniška pamet. Globoko zakoreninjena v izkušnjah slovenskih rodov, rastoča iz različnih zemeljskih opravil, nagrajevana ali kaznovana od naravnega stvarstva se zna ta modrost humorno poigravati s sodobnimi usmerjevalci, regulatorji in prometniki, mesijami in odrešitelji hudo načetega naravnega reda, za kar je seveda najbolj odgovorno njeno zveličano bitje, človek.

Prevzetno si je nadel božje izvorno lice, si izgradil sistem očiščevanja grehov in se okronal za samovoljnega vladarja nad vsem bivajočim. Tak je predvsem v duhovnem svetu zahodne kulture. Brata onstran velike luže, ki je živel z vsem obstoječim v soglasju in spoštovanju, je moril, a duha mu ni mogel iztrgati. Ta danes terja poračun. Že ga vsi plačujemo, čeprav večina še rine glavo v pesek.

Tudi naša ljudska modrost je bila stiskana za grlo, da je ne bi bilo slišati, a vzdržala je vsa davljenja. Tako zmore spet trkati na nespamet, jo ošvrkniti in smešiti.

Janez Černač jo spretno odstira iz zgodb predmoderne, moderne in postmoderne dobe ali jo vnaša v svoje pripovedi, tako da življenju izrisu-

je humorno podobo; z njo plemenito, človeško prizadeto in osveščeno dreza v občutljiva vprašanja etike, socialnosti, soodvisnosti, spoštljivosti in estetike, skratka človeškosti. Zarisuje meje dopustnemu, smeši idealizacije in šiba brezčutnost. Koristoljubju, sebičnosti, ekonomski logiki dobička spodnaša podlage z zadržanostjo k vrednotam, ki so utemeljene v spoznanjih, da je rešitev v spoštljivem sobivanju in solidarnosti, v spoštljivi, premišljeni rabi, izrabi, presnovi in obnovi vsega, kar je. Vleče nas v globino, k srčikam, koreninam in viticam življenja, da bi kot človeštvo ostali in obstali ter bili nič drugega kot narava v naravi, zavedajoč se njene pestrosti in usodne povezanosti. Politični oder, civilne scene, sporočila davnine in bližnje preteklosti so Černaču le gradbeni material, ki ga zgnete v privlačne zgodbe, vpete v svetovna obeležja našega bivanja na Zemlji. Drugače povedano, sociološko, etnološko in politično zajema snov iz slovenskega prostora, duhovno pa ga presega oziroma povezuje s celoto človeštva oziroma narave. Komentarje k človeški pameti polaga v govorico živalim, upoštevajoč njihov življenjski prostor, interes ter naturo. S tem še obogati svoj izbrušen stil pisanja. Privlačnost izostril in z njo posili bralca k smehu ali grenkemu spoznanju, kako neobogljena, pritlehna bitja znamo biti človečnjaki.

Seveda je ob zgodbah našega življenja z naravo, ko ji vsak dan kopljemo grob in s tem tudi sebi kot vrsti, avtorju težko ves čas ostati pisno dovolj zgoščen in literarno dovršen. Razvlečenost, dogodkovna nasičenost slabi pripovedim tu in tam jedrnatost in literarni estetski užitek. A ne tako močno, da ne bi bralca avtor vendarle očaral in potegnil v užitek, ki ga izzovejo spretno izrisane scene na raznih seminarjih, sejmihi, sestankih, posvetih, otvoritvah, slovesnostih in podobno, in k premišljevanju o nas, o našem javnem in privatnem življenju, o našem civilnem društvenem druženju, globljem smislu, lovsstva, ribištva, naravarstvenega združevanja in podobno.

Posebej je treba v Černačevi knjigi prisluhniti orisom narave. Izredno oprijemljivo in občuteno so izrisane razglednice gozda, potokov, globač, goščav, gorskih hrbtov, globeli voda, daljav mogočnih ptic, krdel volkov, samote željnih medvedov, minljivosti človekovih posegov v neukrotljivo domovanje naravnih sil, udorov v naravno okolje živali in podobno.

Knjiga ima tudi lepe ilustracije, do kraja izčiščene podobe kosmatinca ob posameznih poglavjih, približanega vsebinam. Dobrohotno te stilizirane zverine zrejo v človekovo duhovno obličje in ga nagovarjajo s svojo šegavo simboliko; v nas je tudi nekaj njihovega bitja, v dobrem in slabem seveda.

Franci Šali **ZGODBA O TEŽKI MLADOSTI SUHOKRANJSKEGA DEKLETA**

Irma Ožbalt, Obiralka Micika, Zavod za kulturo, šport in turizem Občine Žalec, 2007

Kratko zgodbo o mladem šestnajstletnem kozjanskem dekletu, ki jo je njena vaščanka povabila obirat hmelj v Savinjsko dolino, je napisala pisateljica Irma Ožbalt, rojena v Žužemberku leta 1926. Nosila jo je dolga leta v srcu. Z njo je živela svojega skoraj polstoletnega bivanja v tujini, najprej sedem let v Avstraliji, nakar se je za tri leta vrnila v domovino, kjer je v Mariboru poučevala slovenščino in angleščino, potem pa se je za stalno preselila v Kanado.

Zvestim bralcem Rasti je Ožbaltova verjetno ostala v spominu, saj je bila kot pisateljica omenjena na omizju revije o slovenski izseljenski literaturi v Kanadi in med ameriški Slovenci, organiziranem leta 1996 v Novem mestu, in to ob izdaji knjige izseljenke Cvetke Kocijančič Gospodar Golega ozemlja pri Dolenjski založbi, v kateri avtorica potopisno in literarno oživi lik izseljenca Janeza Planinška, ki je v letih 1910 do 1943 živel med kanadskimi

Eskimi in Indijanci na skrajnem kanadskem severu. Omenjena založba je natisnila dve leti kasneje kratke zgodbe tudi pisateljici Irmi Ožbalt, rojeni Marinčič, pod naslovom Dež gre. V njih opisuje pretresljive usode posameznih ljudi v njeni novi domovini ali pa se z njimi tenkočutno vrača v kraj in med ljudi njene suhokrajinske mladosti. Mimogrede, pripravila je tudi izbor novel za še eno knjigo tik pred koncem delovanja Dolenjske založbe, njen urednik jih je osebno dostavil grosupeljski založbi, seveda po poprejšnjem dogovoru s tamkajšnjim urednikom in privoljenjem avtorice, a tam je za njenim tipkopisom izginila sleherna sled. Žalostno, vendar resnično.

To pot je Ožbaltovi ponudila toplodlan žalska občina in njen Zavod za kulturo, šport in turizem. Tam je torej lani izšla ta zgodba, v slovenskem in angleškem jeziku, o Miciki, ki je zaradi zasluzka, da bi si lahko sploh kaj kupila, odšla z drugimi ubožnimi

kozjanskimi dekleti in fanti obirat hmelj k premožnim savinjskim kmetom. Namreč pisateljica je nekaj svojih otroških let preživela s starši v Savinjski dolini v Šempetru, kjer so se nastanili, ko ji je bilo dve leti. Tam je tudi končala osnovno šolo in v Celju tri leta gimnazije. In, kakor je iz njenega pisma citirano v omenjeni knjigi, tudi njej *so pri obiranju v otroških letih vsak avgust počrnele roke. Vonj po hmelju je v meni tako živ, kot bi še zdaj hodila po Savinjski dolini, v kateri sem preživela mladost.*

Miciki pa niso štirinajst vročih poletnih dni črnele le roke, da jih je morala – skupaj z drugimi obiralci *grenke hmeljske rože* – vsak večer, do kraja utrujena, čistiti s petrolejem, pač pa ji je temnelo in krvavelo tudi mlado srce. Gospodarjev sin njenih let, leto starejši predrznež, jo je kaj hitro opazil, zasledoval jo je in izkoristil prvo sobotno priložnost, ko se je šla skrivaj z milom v žepu umivat v večernih z mesecem presijanih mrakobah v bližnji potok, se ji iznenada približal, da je vsa otrpla, potem pa priliznjeno izrabil njeno mladost, neizkušnost in naivnost, in si vzel, po kar je prišel. Seveda ji je bil všeč, doživela je z njim omamo mlade zavrele krvi, opoj združitve dveh privlačnih teles, a hkrati kaj kmalu tudi kruto spoznanje, kako je bila zgolj žrtev mladega žrebeta, sina mogočnega savinjskega gospodarja. V njej se je naselila grenka, pekoča

žalost, strah pred prihodnostjo, ki jo morebiti čaka, če bo njeno nepremišljeno dejanje, ki ga je, vračajoča se domov, občutila vse bolj kot greh, porodilo drobceno kal novega življenja.

Irma Ožbalt tudi v tej zgodbi, kot v nekaterih svojih drugih, opozori na človekov svet vrednot, socialno razslojenost, kar ji daje tudi danes, ko je bila napisana in objavljena, izredno etično svežino in literarno moč. V njej najbolj izostri vprašanje intimnega odnosa do drugega. Boleče razkrije odnos, ko nekomu drugi postane sredstvo, objekt koristoljubja in poželenja. Užitek je seveda človeško sprejemljiv, še zlasti je navzoč kot nekaj enkratnega v ljubezenskih doživetjih mladostnikov. Kdo bi se ne spomnil svojih prvih ljubezni in ljubezenskih občutij, užitkov. Vendar pisateljica opozori na užitek brez vesti.

Mlademu zapeljivcu nje, Micike, njenih čustev, ni bilo niti malo mar, kaj šele njene usode, prihodnosti. Šlo mu je le za slast in svojo kožo, saj ji že naslednji dan zabiča, ko je bila namenjena k službi božji, kako ne sme nobenemu črhiniti o tem, kar se je med njima včeraj zgodilo, potem pa se zanjo vse preostale dni več ne zmeni. Resnica ji tako kot razjedajoča kislina kaplje na srce. Boli. In današnji svet je za marsikoga izobilje raznovrstnih užitkov, žal, prevečkrat na račun drugega, in brez vesti oziroma občutka krivde.

Urša Toman Drinovec: ČUTIM, glina, 2008

Marec - april 2008

MULJAVA, 1. marca – Potekal je tradicionalni Jurčičev pohod od Višnje Gore do Muljave. Na zaključni slovesnosti je bil slavnostni govornik minister za šolstvo in šport dr. Milan Zver, program pa so oblikovali še Alenka Gotar, pesnik Tone Kunter, Godba Stična, dijaki Srednje šole Josipa Jurčiča in člani domačega KD.

BREŽICE, 5. marca – Arheolog Slobodan Olić je v Posavskem muzeju predstavil lastna arheološka izkopavanja v starem mestnem jedru Brežic.

KRŠKO, 6. marca – V klubu KD je bilo mogoče prisluhniti koncertu Big Banda Krško.

NOVO MESTO, 6. marca – Dr. Matej Hriberšek je v KMJ predaval o zadnjem zvezku latinsko-ameriškega slovarja Frana Wiesthalerja. – V Čajarni so odprli razstavo slik metuljev iz filmov Instalacija ljubezni Maje Weiss.

SEVNICA, 6. marca – V Lekos galeriji Ana je potekal literarni večer ob izdaji pesniške zbirke Marinke Glavač Moje pesmi. Pesmi so recitirali njeni otroci.

ŠENTVID PRI STIČNI, 6. marca – V OŠ Ferda Vesela je potekal prvi del območne revije predšolskih, otroških in mladinskih pevskih zborov Ti si mala roža, roža mamina.

BREŽICE, 7. marca – V dvorani GŠ je bil koncert citrarke Tinke Budič.

BUČKA, 7. marca – V KD so pripravili kulturni dan.

ČRNOMELJ, 7. marca – Tebi za 8. marec je naslov slikarske razstave Anke Gligič, ki so jo ob dnevu žena odprli v Galeriji Artoteka. – V KD je bila na ogled predstava dramskega krožka Kocke Srednje šole Črnomelj Cvetje hvaležno odklanjamo.

DOBREPOLJE, 7. marca – V Jakličevem domu so pripravili drugi del območne revije predšolskih, otroških in mladinskih pevskih zborov z naslovom Ti si mala roža, roža mamina.

DOLENJSKE TOPLICE, 7. marca – Zagrebški folklorni ansambel Ivana Gorana Kovačiča je v KKC nastopil s predstavo Mi vam nesemo lepi dar.

KOČEVJE, 7. marca – V Šeškovem domu je potekala območna revija otroških in mladinskih pevskih zborov.

KRMELJ, 7. marca – V Domu svobode so ob dnevu žena pripravili proslavo Šopek za mamo.

KRŠKO, 7. marca – V KD je bilo mogoče prisluhniti koncertu v organizaciji Tonija Sotoška z naslovom Mladost s harmoniko.

METLIKA, 7. marca – V KD je bila prireditev ob dnevu žena.

MIRNA, 7. marca – Osnovnošolci so v Domu Partizan nastopili z gledališko predstavo ob dnevu žena.

MOKRONOG, 7. marca – V KD so ob dnevu žena pripravili prireditev Jaz sem roža mamina.

NOVO MESTO, 7. marca – KD Gledališče Krka je v KC Janeza Trdine zaigralo gledališko igro Vdova Rošlinka. – V atriju Knjižarne Goga je bil literarni večer ter otvoritev slikarske razstave Stojana Špegla. – V Čajarni je bilo mogoče poslušati koncert saksofonista Igorja Lumperta in Željka Blakšiča (elektronika).

SENOVO, 7. marca – Plesni mozaik 2008 je bil naslov območne revije plesnih skupin v Domu 14. divizije.

SEVNICA, 7. marca – V MC je bil festival mladih neveljavljenih glasbenih skupin.

STARI TRG OB KOLPI, 7. marca – OŠ je ob dnevu žena povabila na umetniški večer z Jožico Rade.

ŠMARJETA, 7. marca – V Gostilni Cviček so odprli Karlovškovo sobo in razstavo del znamenitega Šmarječana. V kulturnem programu so nastopile ljudske pevke Šmarjetke ter osnovnošolci. Sledil je literarni večer in čajanka Primož Trubar.

Boris Petkovič v čajarni Krojač v Novem mestu.

BREŽICE, 8. marca – V Prosvetnem domu je bil koncert ob dnevu žena Zlata leta slovenske popevke z ŽPZ Spodnja Idrija, zborom Solzice in gostom Ladom Leskovarjem.

ČRNOMELJ, 8. marca – MKK je povabil na koncert Živel je mož. – V prostorih KUD Artoteka Bela krajina so na ogled postavili likovna dela Anice Gligič s Tanče Gore. Svoje pesmi je recitirala slikarkina hčerka Lidija Basarac, zapele pa so tudi pevke študijskega krožka Pesem nas družijo.

DOLENJSKE TOPLICE, 8. marca – V avli KKC je bila na ogled mednarodna razstava novomeškega filatelističnega društva.

KRMELJ, 8. marca – Gledališka skupina Ceglis iz Krmelja je v dvorani premierno zaigrala novo komedijo Ne vem, sm lih kar pršu, ki jo je režiral Damjan Kolovrat.

KRŠKO, 8. marca – SNG Drama je v KD izvedla Intimno komedijo.

NOVO MESTO, 8. marca – Pihalni orkester Krka je povabil na koncert v KC J. Trdine. Kot gostja je nastopila Darja Švajger. – V čajarni Krojač je bila na ogled predpremierna igranega filma Paris Love Borisa Petkoviča in pogovor z avtorjem. – Klub LokalPatriot je povabil na koncert tria Jazz Pistols.

OREHOVICA, 8. marca – Pevska skupina Društva kmečkih žena Šentjernej je ob desetletnici delovanja povabila na koncert. Kot gostje so nastopili: pevka Marija Jerele s tamburaško skupino, pevke Društva podeželskih žena Pod Gorjanci iz Kostanjevice, Šentjernejski oktet.

PIŠECE, 8. marca – V večnamenskem domu so praznovali 20. obletnico folklorne skupine Duplo in pripravili prireditev Le plesat me pelji. V kulturnem programu so sodelovali tudi folkloristi iz Avstrije in Hrvaške ter kostelska tamburaška skupina Dupljak.

PODTURN, 8. marca – Topliško DU je s kulturnim programom v kulturni dvorani GD počastilo dan žena.

SEMIČ, 8. marca – V KD je bila prireditev DU z naslovom Babice, dedki, vnučki.

SROMLJE, 8. marca – V Domu krajanov so pripravili prireditev ob dnevu žena.

SEVNICA, 8. marca – V GD je bila prireditev ob dnevu žena.

ŠMARJETA, 8. marca – Teater Otočec je v KD zaigralo komedijo Boeing boeing ali Stevardese padajo z neba. Ponovili so jo v KD Šentrupert.

TREBNJE, 8. marca – KS je ob dnevu žena poklonila na ogled predstavo Dve nevesti.

KOČEVJE, 9. marca – V Pokrajinskem muzeju so pripravili projekcijo arhivskih posnetkom RTV Slovenija kiparja Staneta Jarma. Po razstavi je vodil domači akademski kipar Marko Glavač.

RAZBOR, 9. marca – V Domu krajanov je bil koncert za dekleta in žene z legendarnim narodno-zabavnim ansamblom Beneški fantje.

RIBNICA, 9. marca – Na gradu so uprizorili Pasijon – trpljenje Jezusa Kristusa.

ŠKOCJAN, 9. marca – Ob prazniku so v OŠ Frana Metelka pripravili proslavo.

KRŠKO, 11. marca – Učenci domače GŠ so popestrili odprtje slikarske razstave tihožitij avtorja Nikolaja Beera. Umetnika je predstavila Katja Ceglar.

MOKRONOG, 11. marca – V KD je bila na ogled otroška predstava Velikonočni zajček v izvedbi Borisa Kononenka iz Ljubljane.

NOVO MESTO, 11. marca – V Čajarni je bila na ogled projekcija izbranih kratkih filmov Luksuz produkcije.

BREŽICE, 12. marca – GŠ je povabila na koncert prof. Gorana Goršeta (tolkala) in mag. Damirja Greguriča (klavir).

NOVO MESTO, 12. marca – V čajarni Krojač so pripravili projekcijo dokumentarnega filma Borisa Petkoviča o beguncih Zahodne Sahare Meje mojega sveta.

BREŽICE, 13. marca – GŠ je povabila na koncert pevcev iz razreda prof. Edite Garčević Koželj.

ČRNOMELJ, 13. marca – V športni dvorani Loka je potekal šolski plesni festival.

DVOR, 13. marca – Gledališka skupina Gimnazije Brežice je v KD upri-

zorila Aristofanovo antično komedijo Lizistrata. Igro je režirala prof. Alenka Šet.

KOČEVJE, 13. marca – Župan Janko Veber je v Pokrajinskem muzeju odprl razstavo Mestna godba Kočevje. V kulturnem programu sta nastopila Pihalni orkester Kočevje - 1927 in mažoretna-plesna sekcija KUD Godba Kočevje.

KRŠKO, 13. marca – Valvasorjeva knjižnica je povabila na večer sodobne afriške zgodbe Jutri je predaleč, na katerem je govorila Nataša Hrastnik, za glasbo pa je poskrbel Joseph Rakatorialahy z Madagaskarja.

METLIKA, 13. marca – V Ljudski knjižnici so predstavili najnovejšo knjigo Radovana Hrasta z naslovom Viharnik na razpotjih časa. Z avtorjem se je pogovarjal Matjaž Rus. – V KD je potekalo srečanje otroških gledaliških skupin Bele krajine.

NOVO MESTO, 13. marca – V klubu LokalPatriot se je z multimedijским performansom, razstavo grafik predstavil absolvent likovne pedagogike v Ljubljani Matija Lapuh. – V Bralnem krožku Bibliofil so v knjižnici Gimnazije Novo mesto gostili režiserja in ravnatelja gledališča Drama v Ljubljani Janeza Pipana in novomeškega Anton Podbevšek Teatra Matjaža Bergerja. Dogodek je popestrila manjka orkestralna zasedba gimnazijcev.

RIBNICA, 13. marca – V Miklovi hiši so na ogled postavili slikarski projekt Viktorja Bernika, Janeza Janše, Arjana Pregla in Saša Vrabčiča.

SEVNICA, 13. marca – Slikarstvo je poezija v barvah je naslov slikarske razstave turške umetnice Mizyal Karabiber - Nacaroglu, ki so jo odprli v Lekos galeriji Ana. Dogodek je glasbeno popestril nastop pianistke Ane Stopar.

ŠENTJERNEJ, 13. marca – Na postni večer je imela orgelski koncert v župnijski cerkvi Angela Tomanič.

TREBNJE, 13. marca – V KD je bila na ogled otroška predstava Kaj se je krtek naučil pozimi.

DOLENJSKE TOPLICE, 14. marca – V avli KKC so odrli pregledno likovno razstavo del Terezije Arnuš, po rodu iz Božakovca.

KOČEVJE, 14. marca – Pod naslovom Kočevska poje 2008 je potekala območna revija odraslih pevskih zborov in vokalnih skupin, ki jo je strokovno vodila Andreja Martinjak.

KOSTANJEVICA, 14. marca – Veleposlanica Republike Češke Ivana Hlavsova je odprla razstavo Od vijaka do junaka – Josef Ressel v Lamutovem likovnem salonu Galerije Božidarja Jakca. Po razstavi je vodil dr. Sandi Sitar.

KRŠKO, 14. marca – Pesem mladih src 2008 je bil naslov območne revije OPZ, ki so jo pripravili v KD. Strokovno jo je spremljal Franci Kovač.

NOVO MESTO, 14. marca – Pisateljica Barica Smole se je ob izidu nove zbirke kratke proze Fasunga Nejca Gazvode pogovarjala z avtorjem v atriju Knjižarne Goga. – V KC J. Trdine je bil dobrodelni koncert Rotary kluba Novo mesto. – V čajarni Krojač so predvajali dokumentarni film Človeška ribica nemškega režiserja Petra Braatzja. – Pod kavarno na Glavnem trgu je bil gost Petkovega večera kantavtor Tomaž Domicelj. – Klub LokalPatriot je povabil na koncert v živo s skupino Let3.

ČRNOMELJ, 15. marca – V MKK je bil koncert Icarus Down.

LOKVICA, 15. marca – V GD je bila prireditev ob dnevu žena in materinskem dnevu.

MOKRONOG, 15. marca – Mojca Lepej je strokovno spremljala območno srečanje odraslih folklornih skupine v KD.

NOVO MESTO, 15. marca – V KC J. Trdine si je bilo mogoče ogledati komedijo 5žensk.com.

PRELESJE, 15. marca – V Galeriji Baričeva hiša so odprli slikarsko razstavo Neve Vranešič Virant.

RIBNICA, 15. marca – Na gradu je bila uprizoritev Pasijona – trpljenja Jezusa Kristusa.

SEMIČ, 15. marca – Vse o ženskah je bil naslov igre, ki je bila na ogled v KD.

ŠENTJERNEJ, 15. marca – V Clubu Bacardi je bil literarni večer šentjernejskega študentskega kluba.

ŠMARJETA, 15. marca – Dramska skupina Društva podeželskih žena je v KD premierno zaigrala komedijo Podgorska sapca avtorice in režiserke Marije Pavlin. Zapele so ljudske pevke Šmarjetke.

Barica Smole in Nejc Gazvoda med pogovorom v Knjižarni Goga.

METLIKA, 16. marca – Gledališka skupina ZIK Črnomelj je v KD zaigrala predstavo Schonwiesen – zadnji up gospode Črnomaljske.

ŠENTJERNEJ, 16. marca – V centru kraja je potekalo snemanje novega igranega filma Televizije Slovenija Vampir z Gorjancev po literarni predlogi znanega romana slovenskega pisatelja Mateta Dolenjca in v režiji Vincija Voguea Anžlovarja, ki je tudi avtor scenarija.

TREBNJE, 17. marca – Knjižnica Pavla Golie je povabila na literarni večer z Andrejem Fricem.

METLIKA, 18. marca – V Ljudski knjižnici je bil pogovor z Vido Petrovčič o njenih knjigah Shujšajmo skupaj in Skuhajmo skupaj.

MOKRONOG, 18. marca – V KD je potekalo območno srečanje otroških gledaliških skupin.

NOVO MESTO, 18. marca – V Fotogaleriji APT se je projektni vodja Bojan Radovič pogovarjal s srbsko fotografinjo Katarino Radović, ki se je ravno takrat v galeriji predstavljala s projektom Pariški soprog.

BIZELJSKO, 19. marca – Sijaj, sijaj sončece je naslov območne revije OPZ, ki je potekala v telovadnici OŠ. Strokovno jo je spremljal Franci Kovač.

KRŠKO, 19. marca – Mini teater je v KD zaigral predstavo za otroke Pipi in Melkijad.

NOVO MESTO, 19. marca – V KC J. Trdine je potekala območna revija predšolskih in otroških PZ.

BREŽICE, 20. marca – V galeriji Posavskega muzeja so odprli fotografsko razstavo Barve avtorjev Mire Dernač Hajtnik, Roberta Gajška in Sama Hajtnika.

ČRNOMELJ, 20. marca – V cerkvi Sv. Duha so na ogled postavili razstavo del akademskega kiparja Lovra Inkreta Obdobje abstraktnega 1997-2008. – V Knjižnici je potekalo bralno srečanje za odrasle. – V Pastoralnem centru so odprli skupinsko likovno razstavo društva 12. poteza.

DVOR, 20. marca – Malčki vrtca in otroci podružnične šole so v KD pripravili proslavo ob materinskem dnevu.

KRŠKO, 20. marca – V Dvorani v parku je Vida Petrovčič predstavila svoji knjigi Shujšajmo skupaj in Kuhajmo skupaj. – V Čebelnaku MC je bil literarni večer evropske poezije.

LJUBLJANA, 20. marca – V avli Poslovnega centra Mercator so odprli razstavo slik novomeškega likovnega ustvarjalca Jožeta Kotarja.

NOVO MESTO, 20. marca – V Galeriji Krka so odprli razstavo 13. umetniške kolonije Slovenskega kulturnega centra Korotan na Dunaju. Avtorje in njihova dela je predstavila umetnostna zgodovinarica in likovna kritičarka Tatjana Pregl Kobe, v glasbenem delu programa pa je nastopil kitarist Luka Vehar. – Pevka Marija Jerele ter pesnica Terezija Balaževič sta popestrili otvoritev likovne razstave Stojadina Stojića, dr. med., v restavraciji Splošne bolnišnice Novo mesto. Slikarja je predstavil muzejski svetovalec Jožef Matijević. – V atriju Knjižarne Goga se je na literarnem večeru Stanka Hrastelj pogovarjala s Cvetko Bevc, avtorico zbirke kratke proze Zgodbe iz somraka, in s piscem spremne besede Robertom Titanom Felixom. – V Knjižarni Mladinska knjiga je potekala knjižna čajanka Dežela pesnikov in mislecev s Slavko Kristan. – Gledališče Koper je v KC J. Trdine uprizorilo dramsko predstavo Zlatka Krilića Jajce.

NOVO MESTO, 21. marca – V atriju Knjižarne Goga je potekal literarni večer ob svetovnem dnevu poezije z desetimi pesniki z Dolenjske in Posavja. Pogovor je vodila ena od pesnic, Stanka Hrastelj. – V Galeriji Simulaker so odprli razstavo slik Mrežne strukture 3 Mihe Štruklja.

BLANCA, 22. marca – V KD so predstavili filme Med legendo in resničnostjo in Ajdovski gradec.

ČRNOMELJ, 22. marca – MKK je povabil na koncert zasedbe Korai Orom z Madžarske.

HANNOVER, od 22. do 23. marca – Novomeški plesni in koreografski par Gregor Luštek in Rosana Hribar sta na 22. mednarodnem tekmovanju koreografov osvojila 2. nagrado in nagrado kritike.

LJUBLJANA, 22. marca – Umlr je gledališki in filmski igravec Slavko Cerjak, rojen v Brežicah. Priznani slovenski igravec je v Zgornjem Obrežju ustanovil svoje gledališče.

Srbska fotografinja Katarina Radović med pogovorom v Fotogalerije APT.

NOVO MESTO, 22. marca – V čajarni Krojač je bil dobrodelni koncert s skupinama Marshmallow in Dom za sanje v akustični izvedbi.

SEVNICA, 22. marca – Na gradu so na ogled postavili grafike in pasteles Nika Skuška. – V MC je potekala slovenska punk-rock turneja.

TREBNJE, 22. marca – V Mercatorju je bila glasbeno-animacijska predstava Velikonočni zajček.

METLIKA, 24. marca – V starem mestnem jedru je potekalo »zaviranje« kola na vuzemski ponedeljek.

BRESTANICA, 25. marca – Za večer slovenskih samospbevov je na gradu Rajhenburg poskrbel Marko Železnik s prijatelji.

TREBNJE, 25. marca – Pihalni kvartet domače GŠ je pospremil otvoritev samostojne razstave akademske slikarke Maje Kastelic v Baragovi galeriji.

TOPLICE, 26. marca – V KKC je potekalo območno srečanje otroških gledaliških skupin.

OTOČEC, 26. marca – V Restavraciji Tango je bila glasbena predstava Uroša Periča in njegove Caroline Tribute to Ray Charles.

TREBNJE, 26. marca – Majda Šoško je bila gostja 5. srečanja bralne skupine Branje = kul v Knjižnici Pavla Golie.

ČRNOMELJ, 27. marca – V knjižnici je potekalo 3. srečanje Knjižni moljčki.

METLIKA, 27. marca – V Hotelu Bela krajina je potekal festival Urška, srečanje mladih literatov Dolenjske, Bele krajine in Posavja. Literarno delavnico je vodila pesnica Stanka Hrastelj.

NOVO MESTO, 27. marca – V Knjižnici Goga so predstavili knjigo Šola risanege filma in program risanih filmov avtorja dela Borivoja Dovnikovića Borda. – V Knjižnici M. Jarca so predstavili knjigo Moč prijaznosti: nepričakovane prednosti sočutnega življenja italijanskega filozofa in psihoterapevta Pierra Ferruccija. S prevajalko Barbaro Novak Škarja se je pogovarjala Jadranka Zupančič.

ŠENTJERNEJ, 27. marca – V prostorih OŠ je potekalo območno srečanje otroških gledaliških skupin.

ČRNOMELJ, 28. marca – V Pastoralnem centru in Galeriji Laterna so na ogled postavili skupinsko razstavo risb in grafik Zlata paleta 2008. – V OŠ Mirana Jarca so pripravili akademijo ob 70-letnici šolske stavbe in razstavili dela, nastala na ekstemporu mladih likovnikov Bele krajine ter fotografsko razstavo Jožeta Zabukoška.

DOLENJSKE TOPLICE, 28. marca – Dalmatinska klapa More iz Splita je imela koncert v KKC.

NOVO MESTO, 28. marca – Ob 30-letnici KUD Revoz je bil v KC J. Trdine koncert MePZ KUD Revoz - kot gostje so nastopili člani harmonikarskega orkestra GŠ Marjana Kozine - in razstava likovnih del.

SENOVO, 28. marca – Pozdrav pomladi je bil naslov prireditve, na kateri so se v KD predstavili malčki iz vrta Senovo.

ŠENTJANŽ, 28. marca – V KD so pripravili večer pripovedovanja zgodb Polje življenja ob izidu prvega slovenskega prevoda knjige Tisoč ogledal Folkejha Tegetthoffa. Gostje so bili igralec Pavle Ravnobrib in ljudska umetnica Ljoba Jenče.

TREBNJE, 28. marca – Špas teater je v KD gostoval s predstavo Spiritistična komedija. – Praznovali so 150 let organiziranega šolstva.

BREŽICE, 29. marca – MC in GradTeater Trebnje so povabili na ogled gledališke predstave Slovenija, od kod lepote tvoje, ki jo je režirala Ana Rokvič.

ČATEŽ, 29. marca – V KD je bil koncert MePZ Kres.

ČRNOMELJ, 29. marca – V KD je potekalo 45. območno srečanje odraslih folklornih skupin, ki ga je strokovno spremljala Mojca Lepej. – KUD Artoteka Bela krajina je povabila na odprtje razstave diplomiranega italijanskega arhitekta Fliozzija Fausta. Kulturni program je oblikoval oktet Ivanščice. – V MKK je bil koncert Ane Papedan in Icarus Down.

DOBRNIČ, 29. marca – V KD je bila na ogled gledališka predstava Stevardese padajo z neba.

DVOR, 29. marca – V počastitev materinskega dneva so v KD pripravili koncert MePZ s Sel pri Šumberku, ŽPZ iz Dobrnica in MePZ z Dvora.

Polfinale pesniškega turnirja v klubu LokalPatriot.

KOČEVJE, 29. marca – V Šeškovem domu je potekalo 10. območno srečanje otroških gledaliških in lutkovnih skupin.

KRŠKO, 29. marca – V klubu KD je bilo mogoče prisluhniti etno-jazz koncertu Raja Brizani Group. – Pomladno prebujenje, z glasbo in poezijo v pomlad je bil naslov prireditve, ki so jo v Dvorani v parku pripravili člani KD Grič z gosti.

LESKOVEC PRI KRŠKEM, 29. marca – V OŠ je bila prireditev Pomlad prihaja, zvezde plešejo.

MIRNA, 29. marca – V Domu Partizan so pripravili proslavo ob materinskem dnevu.

NOVO MESTO, 29. marca – Lutkovno-gledališka skupina Poprčki je povabila v KC J. Trdine na otroško predstavo Mehurčki, ki jo je režirala Tatjana Grabrijan. – V Fotogaleriji APT so odprli fotografsko razstavo Katje Sudec Who is important. – V klubu LokalPatriot se je na viteškem turnirju predstavilo dvajset izbranih pesnikov, ki so se borili za uvrstitev na finale pesniškega turnirja. To so: zmagovalec novomeškega polfinala Željko Perović, Veronika Dintinjana, Marica Škorjanec, Lojzka Špacapan in Ana Balantič. Pesniški turnir je z glasbo pospremila skupina Sedef, literarna gostja je bila Slavica Šavli.

SEMIČ, 29. marca – Likovniki KD Mavrica iz Novega mesta so se na razstavi predstavili v Taborski hiši. – V KD je bil koncert ob materinskem dnevu Te rože so zate v izvedbi dekliske skupine Svit in otroškega pevskega zbora župnije Semič. – V Semiču so praznovali 170-letnico prvega šolskega poslopja v kraju. Posneli so igrano-dokumentarni film o šolstvu, pripravili razstavo in izdali zbornik.

SENOVO, 29. marca – Pihalni orkester KD Svoboda Senovo je povabil na premierni koncert v Dom 14. divizije. Kot solista sta nastopila klarinetist Peter Gabrič in flavtistka Jasmina Erjavec.

SROMLJE, 29. marca – Ob dnevu žena so v Domu krajanov pripravili proslavo.

ŠENTJERNEJ, 29. marca – V župnijski cerkvi je bil koncert solistov Zavoda F. I. Barage in godalnega orkestra.

ŠKOCJAN, 29. marca – KD in OŠ Frana Metelka sta v prostorih šole pripravila dan staršev – srečanje družin.

ŠMARJETA, 29. marca – Domači gledališčniki so na odru KD ponovno zaigrali komedijo Podgorska sapca avtorice in režiserke Marije Pavlin.

VELIKA DOLINA, 29. marca – Dramska sekcija Vaška scena KUD Slavček je v Prosvetnem domu uprizorila igro Poročil se bom s svojo ženo, ki jo je režirala Edita Krošl.

VELIKI GABER, 29. marca – V KD je bilo mogoče prisluhniti koncertu ŽPZ in glasbene skupine Zvezdice.

KOT PRI SEMIČU, 30. marca – V GD je bila proslava ob materinskem dnevu in dnevu mučenikov.

STUDENEC, 30. marca – V GD je bila prireditev Pozdrav pomladi.

NOVO MESTO, 31. marca – V KC J. Trdine je bila prireditev Glasbene laži in glasbene šale s Simfoničnim orkestrom RTV Slovenija ter Juretom Godlerjem in Tilnom Artačem.

TREBNJE, 31. marca – V KD je potekalo območno srečanje lutkovnih skupin.

BREŽICE, marca – Brežiški ljubiteljski slikar Oskar Gerjevič je dnevu žena posvetil svojo 33. samostojno razstavo v kavarni Rosca. O avtorju je spregovorila Ksenija Davidovič. – V farni cerkvi sv. Lovrenca so učenci in učitelj GŠ pripravili koncert v poklon materinstvu in družini.

BRUSNICE, marca – V Brusnicah so praznovali 130-letnico osnovnega šolstva in pripravili lepo prireditev.

KOSTANJEVICA, marca – Učenci OŠ Jožeta Gorjupa in malčki tamkajšnjega vrta so pripravili prireditev Ko zraste ptiček, odleti v počastitev dneva žena in materinskega dne.

LJUBLJANA, MARIBOR, marca – Učenci osmih glasbenih šol Dolenjske, Bele krajine, Posavja in kočevsko-ribniškega območja se je na državnem tekmovanju mladih glasbenikov dobro odrezalo. Zlate plakete je prejelo kar šest glasbenikov, osem srebrne, osem bronaste in deset nagrad.

LESKOVEC PRI KRŠKEM, marca – Predstava Dohodnina v izvedbi Gledališke skupine KD Leskovec pri Krškem ter v priredbi Janka Božiča in v režiji Rastislava Florjančiča je bila izbrana izmed 18 predstav ljubiteljskih gledališčnikov iz vse Slovenije za 4. festival komedije v Pekrah.

NOVO MESTO, marca – Založba Goga je izdala nekaj knjižnih novosti: roman Angie Janje Vidmar in zbirki kratke proze Cvetke Beve z naslovom Zgodbe iz somraka ter Novomeščana Nejca Gazvode Fasunga. – Znanstvena založba Slovenske akademije znanosti in umetnosti ZRD je v nizu Studia litteraria natisnila disertacijo Novomeščana Marijana Dovića Slovenski pisatelj.

PRELOKA, marca – KUD Lepa Anka je pripravil proslavo v počastitev materinskega dne.

RAKA, marca – Člani TD Lovrenc Raka so v obnovljeni cerkvi sv. Lovrenca pripravili mednarodno razstavo velikonočnih pirhov, ki je navdušila številne obiskovalce.

STARI TRG OB KOLPI, marca – V OŠ so se na prireditvi bo dnevu žena prvič skupaj predstavile pevke Poljanske doline ob Kolpi. Učenke so brale izbrane odlomke iz slovenske proze o materah.

STRAŽA, marca – V KD je KUD pripravil prireditvi ob dnevu žena in materinskem dnevu.

ŠKOCJAN, marca – V letu, ko mineva 150 let od smrti rojaka, misijonarja, raziskovalca Belega Nila Ignacija Knobleharja, sta v njegovem rojstnem kraju župnija in občina izdali Knobleharjevo znamko.

ŠMARJETA, marca – V Domu starejših občanov so ob materinskem dnevu povabili v goste Duška Ilovarja iz Novega mesta, ki je pel dalmatinske pesmi ob spremljavi kitare.

APRIL

BREŽICE, 2. aprila – Pod naslovom Čarovnik iz Oza je potekalo območno srečanje otroških gledaliških skupin v Prosvetnem domu. Nastopili so učenci domače OŠ.

NOVO MESTO, 2. aprila – Na svetovni dan knjige je Oddelek za mladino Knjižnica M. Jarca pripravil slavnostno podelitev predšolskih bralnih značk Mavrična ribica, ki jo je v sedmih dolenjskih občinah letos pridobilo več kot štiristo otrok. V KC J. Trdine so si mali bralci skupaj s starši ogledali lutkovno predstavo.

SENOVO, 2. aprila – V OŠ 14. divizije Senovo je potekalo območno srečanje otroških gledaliških in lutkovnih skupin, ki ga je strokovno spremljala Maja Gal Štormar.

BARCELONA, 3. aprila – V katalonski prestolnici so v galeriji Real Circulo Artistico odprli mednarodno slikarsko razstavo, na kateri je kot edina Slovenka sodelovala sevniška slikarka Jerca Šantej.

DOLENJSKE TOPLICE, 3. aprila - Knjižnica M. Jarca je podelila bralne značke. Program je bil enak kot prejšnjega dne v Novem mestu.

METLIKA, 3. aprila – V Belokranjskem muzeju so predstavili knjigo spominov na drugo svetovno vojno Alme M. Karlin Moji izgubljeni topoli in knjižico iz zbirke Belokranjski muzej za mlade 4 Muzejski kompas.

MOKRONOG, 3. aprila – Pet zborov se je predstavilo na prvem koncertu območne revije otroških pevskih zborov.

NOVO MESTO, 3. aprila – V Galeriji RIC so na ogled postavili razstavo članov Likovnega kulturnega društva Mavriča. Dela je predstavil mentor skupine Marjan Maznik. – Zrcaljenja je naslov razstave akvarelov novomeške ljubiteljske slikarke Marije Prah. Odprli so jo v KC J. Trdine. Zapel je MePZ DU Novo mesto, o slikarki pa je spregovorila umetnostna zgodovinarica Julijana Krajšek Souvan. – V Knjižnici Goga so pripravili literarno-glasbeni večer Pesmi španskih Judov Klarise Jovanović in Dror Ograda. Literarno-glasbeni dogodek je oblikovala Stanka Hrastelj. – Jazzinty abonma se je nadaljeval s koncertom Muusovw Quarteta.

OTOVEC, 3. aprila - Romsko društvo Vešoro je ob dnevu Romov pripravilo kulturno prireditev v GD.

SEVNICA, 3. aprila – V Lekos galeriji Ana so se predstavili člani slikarske delavnice Univerze za tretje življenjsko obdobje Sevnica, ki ustvarjajo pod mentorstvom Toneta Zgonca.

APRIL

KRŠKO, 4. aprila – Vokalna skupina Aves je pospremila otvoritev razstave Teater akademske slikarke Nataše Ribič v Galeriji Krško. – Polona Vetric je v KD zaigrala monokomedijo Shirley Valentine, ki jo je režiral Boris Kobal.

KRŠKO, od 4. do 6. aprila – V GŠ je potekalo 1. mednarodno tekmovanje klarinetistov, katerega umetniški vodja je bil uveljavljen klarinetist Robert Pirc. Sodelovalo je 95 tekmovalcev iz 15 držav sveta. Na zaključnem koncertu so se predstavili najboljši, podelili pa so jim tudi nagrade.

Mednarodno tekmovanje klarinetistov v Krškem.

SEMIČ, 4. aprila – Vseposod je ljubezen je naslov knjižnega prvenca študentke Tjaše Žugelj, ki so ga predstavili v KD.

STIČNA, 4. aprila – V KD je potekalo območno srečanje odraslih folklornih skupin in pevcev ljudskih pesmi ter godcev ljudskih viž Ena ptička priletela.

ŠENTRUPERT, 4. aprila – Pet zborov se je predstavilo na drugem koncertu območne revije otroških pevskih zborov.

ŠMARJETA, 4. aprila – V Družbenem domu so pripravili prireditev Pozdrav pomladi z nastopi osnovnošolcev, ljudskih pevk Šmarjetk, MePZ Plastoforn, ŽPZ Jasmin, folklorne skupine Plamen iz Škocjana in dramske skupine DPŽ Šmarjeta.

ARTIČE, 5. aprila – Ob 40-letnici delovanja je Folklorna skupina KUD Otona Župančiča povabila na jubilejni koncert v Prosvetni dom. Večer, na katerem so domačini zaplesali brežiške pleske Po Jurjevem v povsem novih kostumih, so popestrili Trebeški drotarji in ljudski peveci Fantje artiški. Zlate Maroltove značke so za več kot dvajsetletno predanost folklorni dejavnosti prejeli: Vesna Bogovič, Irena Ivanšek ter Zdravko in Zdenka Dušič. Etnomuzikolog Mirko Ramovš je Artičanom izročil jubilejno priznanja Sklada RS LKD, Magdalena Tovornik pa priznanje Zveze ljudskih tradicijskih skupin.

KRŠKO, 5. aprila – V KD je bila osrednja prireditev ob svetovnem dnevu Romov.

MOKRONOG, 5. aprila – Teater Otočec je v KD zaigral komedijo Stevardese padajo z neba.

SEMIČ, 5. aprila – Društvo Roma je v KD pripravilo prireditev ob dnevu Romov. – V KD je bila na ogled gledališka predstava Schonwiesen – zadnji up gospode Črnomaljske v izvedbi gledališke skupine ZIK Črnomelj.

NOVO MESTO, 6. aprila – Veselo dive je bil naslov prireditve ob svetovnem dnevu Romov, ki so jo pripravili v KC J. Trdine.

STUDENEC, 6. aprila – Prigode iz ambulante je naslov komedije, ki jo je gledališka skupina KD Studenec uprizorila v KD.

NOVO MESTO, 7. aprila – Ob občinskem prazniku Mestne občine Novo mesto je v KC J. Trdine potekala slovesna akademija. Trdinovo nagrado sta prejela dolgoletni urednik revije Rast, pesnik, pisatelj in novinar Milan Markelj ter dr. Marjan Dovič.

TREBNJE, 7. aprila – V Knjižnici Pavla Golie je bil pogovor s pisateljem in predsednikom slovenskega pisateljskega društva Slavkom Preglom, ki ga je vodil Ivan Gregorčič.

ČRNOMELJ, 8. aprila – V OŠ Loka je bila zaključna prireditev bralnega projekta Pravljični potujoči kovček v organizaciji tamkajšnje knjižnice.

BREŽICE, 9. aprila – Pustite nam ta svet je bil naslov koncerta območne

revije mladinskih pevskih zborov v avli Ekonomske in trgovske šole. Strokovno jo je spremljal Franci Kovač.

KRŠKO, 8. aprila – Lutkovno gledališče Maribor je v KD gostovalo z igrano-lutkovno predstavo za otroke Pika Nogavička.

NOVO MESTO, 8. aprila – V Knjigarni Goga si je bilo mogoče ob svetovnem dnevu Romov ogledati dokumentarni film Šutka.

NOVO MESTO, 9. aprila – V atriju v stavbi občinske uprave na Glavnem trgu 24 so odprli fotografsko razstavo z naslovom Obrazi Syhyzma 6/34.894 in predstavo z video projekcijo video filma Jana Marolta. Razstava in film sta povezana z multimedijско predstavo Resonanca uspeha avtorja Davida Petroviča.

SEVNICA, od 9. do 10. aprila – V KD je potekalo regionalno srečanje otroških gledaliških skupin Dolenjske, Posavja in Bele krajine, na katerem je nastopilo devet skupin. Strokovna spremljevalka je bila Maja Gal Štormar.

ČRNOMELJ, 10. aprila – V KD je bilo srečanje mladinskih pevskih zborov Bele krajine. – V Knjižnici so pripravili srečanje Knjižnih moljčkov.

KOSTANJEVICA, 10. aprila – V OŠ je na prireditvi Življenje je lepo! govoril pater Karel Gržan.

KRŠKO, 10. aprila – Pesem mladih src 2008 je bil naslov območne revije mladinskih pevskih zborov v KD, ki jo je strokovno spremljala Janja Dragan Gombač.

NOVO MESTO, 10. aprila – V Anton Podbevšek Teatru so povabili na premiero gledališke predstave Hamlet (60 minut) v režiji Jane Milčinski in v izvedbi novomeškega gledališča. Ponovili so jo še naslednji dan. – Knjižnica M. Jarca je pripravila predstavitev pesniške zbirke Odmev duše in knjige spominske proze Srečanje s seboj upokojenega prof. geografije in nekdanjega ravnatelja OŠ Vavta vas Maksa Starca. Z avtorjem se je pogovarjala Jadranka Zupančič. – V klubu LokalPatriot so odprli razstavo grafik Sabine Šiler Hudoklin. – V Planetu Tuš je bila na ogled otroška glasbeno-lutkovna predstava Štručka.

TREBNJE, 10. aprila – Gledališče Unikat iz Ljubljane je v KD uprizorilo predstavo za otroke Od kod si kruhek.

ČRNOMELJ, 11. aprila – Dramski krožek Kocke Srednje šole Črnomelj je v KD pripravil drugo ponovitev predstave Cvetje hvaležno odklanjamo.

KRŠKO, 11. aprila – V KD je bil koncert mladih harmonikarjev iz Podbočja in gostujoče vokalne skupine Mavrica.

NOVO MESTO, 11. aprila – Plesne miniaturre je naslov območnega srečanja plesnih skupin, ki so ga pripravili v KC J. Trdine. Srečanje je strokovno spremljal Igor Sviderski.

TREBNJE, 11. aprila – V CIK je bila otvoritev razstave Golievi junaki v očeh otrok OŠ Veliki Gaber in svečana akademija, na kateri so nastopili dramska igralka in prevajalka Alenka Bole Vrabc, violinistka Petra Božič in harmonikar Branko Rožman.

BUČKA, 12. aprila – Bučenski ramplači so ob petletnici delovanja povabili na koncert z gosti: mladimi harmonikarji iz Podbočja, ansambлом Korak, ljudskimi pevkami s Telč, triom Kaja, Nika in Laura ter humoristi.

ČATEŽ, 12. aprila – V okviru prireditve Pesem in cvetje na Čatežu je bil v KD koncert MPZ vinogradnikov Čatež.

NOVO MESTO, 12. aprila – V klubu LokalPatriot je bila na ogled lutkovna predstava Cipitio – legenda salvadorskih Indijancev.

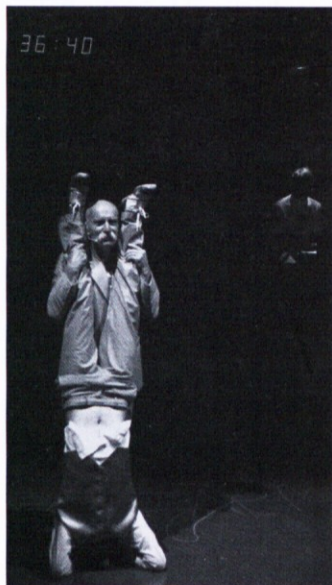
TREBNJE, 12. aprila – Z igro Denar z neba je v KD gostovala gledališka skupina iz Ljutomera.

BELA CERKEV, 13. aprila – Šmarješki igralci so v Prosvetnem domu zaigrali komedijo Podgorska sapca v režiji Marije Pavlin.

ČRNOMELJ, 13. aprila – V cerkvi Sv. Duha je bil koncert orkestra Nova.

DOLENJSKE TOPLICE, 13. aprila – Gledališka skupina ZIK Črnomelj je v KKC uprizorila zgodovinsko dramo Schoenwiesen, zadnji up gospode Črnomaljske.

NOVO MESTO, 13. aprila – V Anton Podbevšek teatru je bila na ogled rekonstrukcija neoavantgardne predstave Pupilija, papa Pupilo pa Pupilčki v režiji Janeza Janše.

Prizor iz Hamleta (60 minut) v izvedbi Anton Podbevšek teatra.

Tatjan Pregl Kobe in Rajko Čuber na otvoritvi Čubrove razstave v Galeriji Krka v Novem mestu.

RAKA, 13. aprila – V OŠ je bila prireditev Folklorja ob igri in petju.

SEMIČ, 13. aprila – V cerkvi sv. Štefana je potekala revija cerkvenih pevskih zborovo Bele krajine.

BREŽICE, 14. aprila – Igraj kolce je naslov območnega srečanja otroških folklornih skupin, ki je potekalo v Prosvetnem domu.

BREŽICE, 15. aprila – SNG Drama je v Prosvetnem domu gostovala z gledališko igro Juliana P. Barnesja Prerekanja. Igro je režiral Boris Cavazza.

NOVO MESTO, 15. aprila – V Galeriji Krka so na ogled postavili razstavo del akademskega slikarja Rajka Čubra, ki živi in ustvarja kot samostojni likovni umetnik v rojstni Brestanici. O njem in razstavi je spregovorila Tatjana Pregl Kobe, za glasbeni del pa sta poskrbela Tjaša in Jakob Kastelic.

DRAGATUŠ, 16. aprila – V OŠ je potekala zaključna prireditev bralnega projekta Pravljični potujoči kovček.

NOVO MESTO, 16. aprila – V Dolenjskem muzeju so predstavili knjigo Boruta Križa Dežela situl, življenje v starejši železni dobi, ki je izšla pri založbi Viharnik. Delo prinaša poljuden, a s stroko podprt prikaz življenja na Dolenjskem v halstatu. Delo je ilustrirala Kristina Krhin.

OTOČEC, 16. aprila – V Restavraciji Tango je bila na ogled komedija z glasbenimi vložki Najemmina v izvedbi Andreja Rozmana Roze.

ŠENTJERNEJ, 16. aprila – V Vrtnu Čebelica so pripravili podelitev predšolske bralne značke Mavrična ribica. Vzgojiteljica Anica Srbčič je malčke razveselila z ljudsko pravljico o volku.

BRESTANICA, 17. aprila – Na gradu Rajhenburg so v Galeriji Staneta Fabjančiča na ogled postavili razstavo slikarke Mizyal Karabiber Nacaroglu iz Turčije.

ČRNOMELJ, 17. aprila – V cerkvi Sv. Duha je bil zaključni koncert solistov in komornih skupin GŠ Črnomelj.

DOLENJSKE TOPLICE, 17. aprila – Kaj se skriva za velikim trebuhom je naslov igre, ki so jo v Hotelu Kristal uprizorili učenci topliške OŠ.

HROVAČA, 17. aprila – Na skednju Škrabčeve domačije so predstavili knjigo Nebeške novice Galilea Galileija. Z avtorjem Matjažem Veselom se je pogovarjala Nina Jerman.

KRŠKO, 17. aprila – V Dvorani v parku so odprli razstavo Dva pogleda, dva koraka avtorjev Rafaela Andlovica in Janeza Klavžarja, oba člana likovnega društva Oko. Na otvoritvi ju je predstavila Alenka Černelič Krošelj, za glasbeni del programa pa je poskrbela Anica Škafar Azinovič na orglah in flavstistka Petra Urek ob klavirski spremljavi Azinovičeve.

NOVO MESTO, 17. aprila – V atriju OŠ Drska je potekala območna revija mladinskih pevskih zborov, ki jo je strokovno spremljala Tatjana Mihelčič Gregorčič. – V atriju Knjigarne Goga je potekala prireditev Beri: četrtek. S Tatjano Greif, Urško Sterle in Suzano Tratnik se je o Škucevi knjižni zbirki Vizibilija in o gejevski ter lezbični tematiki pogovarjala Barica Smole. – V Knjigarni Mladinska knjiga je potekala knjižna čajanka Pod južnim nebom s predstavitev knjig iz sodobne avstralske ustvarjalnosti. – V KC J. Trdine je bila na ogled predstava Kajetana Koviča Maček Muri v izvedbi SLG Celje.

SEMIČ, 17. aprila – V knjižnici je potekalo srečanje Knjižni moljčki.

BREŽICE, 18. aprila – KUD Franjo Stiplovšek je v MC zaigral muzikal Briljantina.

KRŠKO, 18. aprila – V GŠ je potekal I. koncert območne revije odraslih pevskih zasedb Posavja - male pevske skupine in okteti Posavje 2008. Revijo je strokovno spremljal Tomaž Habe.

METLIKA, 18. aprila – V Galeriji Kambič so na ogled postavili razstavo Unescova svetovna dediščina v Nemčiji. Na kitaro je zaigral Jaka Križ.

NOVO MESTO, 18. aprila – V KC J. Trdine je bil slavnostni koncert Simfoničnega orkestra Akademije za glasbo. – V galeriji Simulaker so odprli razstavo Darila / podarimo in prejmemo avtoric, ljubljanske ljubiteljice kulture Milene Kosec in kiparke Anje Šmajdek.

SEMIČ, 18. aprila – Dramski krožek Kocke Srednje šole Črnomelj je v KD ponovil predstavo Cvetje hvaležno odklanjamo.

STRAŽA, 18. aprila – V prostorih občine se je svojimi deli predstavil slikar Janez Muhvič s Hriba ob Kolpi. Kulturni program so izvedli malčki iz vrtna in šole.

ŠMARJETA, 18. aprila – KD Temenica je v KD zaigralo veseloigro Jezični dohtar Petelin.

BRESTANICA, 19. aprila – Gledališka skupina KD Svoboda Brestanica je povabila v Dom Svobode na ogled komedija Rayja Cooneyja Spustite me pod kovter, gospa, ki jo je režirala Margareta Marjetič. Predstavo so ponovili še naslednji dan.

BREŽICE, 19. aprila – V klubu MC so odprli fotografsko razstavo Zajla fest z izborom koncertnih fotografij.

KRŠKO, 19. aprila – Pihalni orkester Videm Krško je povabil na pomladni koncert v KD. Kot gosta sta nastopila pianistka Nika Tkalec in pevec Aljaž Farasin.

NOVO MESTO, 19. aprila – V klubu LokalPatriot je bila na ogled otroška predstava Muca Copatarica.

SEMIČ, 19. aprila – V KD Jožeta Mihelčiča je bila zadnja kulturna prireditev v domu pred njegovo rušitvijo.

ŠENTRUPERT, 19. aprila – Društvo Mavrica je pripravilo 3. srečanje ljudskih pevcev v KD. Nastopilo je sedem skupin iz različnih krajev Slovenije, gostitelj, vaški pevci iz Šentruperta, pa so predstavili svojo prvo zgoščenko Prav lepa je šentruperska fara.

TREBNJE, 19. aprila – V KD je bila na ogled predstava Vdova Rošlinka.

ČRNOMELJ, 20. aprila – Gledališče na vrvi iz Nove Gorice je v KD uprizorilo predstavo za otroke Volk in kozlički.

BRESTANICA, 21. aprila – Na gradu Rajhenburg je potekal kolokvij Grad Rajhenburg nekdanji samostan trapistov, danes v pričakovanju prenove. Pripravili so predstavitev gradu, na ogled pa je bila tudi fotografska razstava Ladke Likar Kopal, ki je leta 1992 portretno dokumentirala še živeče nekdanje rajhenburške trapiste.

METLIKA, 21. aprila – V Ljudski knjižnici so pripravili literarni večer članov Celjskega literarnega društva. – Pred knjižnico so bile na prodaj knjige Knjigarne Mladinska knjiga iz Novega mesta.

NOVO MESTO, 21. aprila – Pet minut demokracije – Podoba Slovenije po letu 2004 je naslov knjige, ki so jo predstavili v Čajarni Krojač. Pogovor je vodil Janez Pezelj. – APT je ponovil predstavo Hamlet (60 ur) v režiji Nine Milčinski in v produkciji ATP.

NOVO MESTO, od 21. do 26. aprila – Ob svetovnem dnevu knjige je Založba Goga na stojnicah pred knjigarno pripravila sejem knjig, pod skupnim naslovom Z miško na off pa niz prireditev, na katerih so se predstavili Neje Gazvoda, srbski avtorji, ustvarjalci Rasti itd. V atriju knjigarne je bila ves čas na ogled razstava haig Rudija Stoparja.

TREBNJE, 21. aprila – V CIK je bila zaključna prireditev bralnih projektov Knjižnice Pavla Golie, na kateri je bil gost Andrej Rozman Roza.

BREŽICE, 22. aprila – GŠ je povabila na koncert v Prosvetni dom Znamo tudi drugače.

ČATEŽ OB SAVI, 22. aprila – V predverju Hotela Terme so odprli razstavo likovnih del učencev posavskih osnovnih šol v okviru 20. mednarodnega Lions likovnega natečaja za plakat miru 2007/08 Mir povsod po svetu v organizaciji Lions kluba Krško.

ČRNOMELJ, 22. aprila – Igraj kolce je bil naslov 25. srečanja otroških folklornih skupin v KD, ki ga je strokovno spremljal Branko Fuchs.

STARI TRG OB KOLPI, 22. aprila – V OŠ je bila zaključna prireditev bralnega projekta.

ŠMARJETA, 22. aprila – V KD je potekalo regijsko srečanje lutkovnih skupin Dolenjske in Posavja. Nastopilo je sedem skupin, ki jih je strokovno spremljala Jelena Sitar.

ADLEŠIČI, 23. aprila – V OŠ so pripravili zaključno prireditev bralnega projekta Pravljični potujoči kovček.

BREŽICE, 23. aprila – Dramski igralec Anatol Štern je v dvorani Savice Zorko v Knjižnici uprizoril monodramo dr. Matjaža Kmecla Trubar pred slovensko procesijo v počastitev svetovnega dneva knjige in 500. obletnice rojstva Primoža Trubarja.

KRŠKO, 23. aprila – Ob svetovnem dnevu knjige je v parku pred Valvasorjevo knjižnico potekal 6. knjižni bazar.

Nastop španskih folkloritstov na Slofolku.

Vse foto v Kroniki: Milan Markelj

NOVO MESTO, 23. aprila – Ob slovenskem in svetovnem dnevu knjige je literarna sekcija Snovanja pri DU Novo mesto v domu starejših pripravila recital petih ustvarjalcev.

BREŽICE, 24. aprila – Upravna enota je odprla likovno razstavo Tuga Lebiča Brežice – Vrblina in okolica.

ČRNOMELJ, 24. aprila – V knjižnici je bilo srečanje knjižnih molčkov.

METLIKA, 24. aprila – Toni Gašperič se je v Belokranjskem muzeju pogovarjal z Ladom Ambrožičem ml., avtorjem knjige Novljanovo stoletje.

NOVO MESTO, 24. aprila – Gledališče GGNeNi iz Grosuplja je v Knjižnici M. Jarca zaigralo gledališko predstavo ameriškega pripovednika Jeroma D. Salingerja Odličen dan za ribe bananarice v dramatisaciji Gorana Gluviča.

BREŽICE, 25. aprila – V cerkvi sv. Roka je bil koncert MePZ Viva z gostoma, dekliškim pevskim zborom Radost iz Godoviča in Akademskim pevskim zborom Franceta Prešerna iz Kranja.

ČRNOMELJ, 25. aprila – Jurjevo pred desetletjem je naslov fotografske razstave, ki so jo odprli v črnomaljski kavarni.

DOLENJSKE TOPLICE, 25. aprila – Dnevu upora proti okupatorju, 500-letnici rojstva Primoža Trubarja in 65-letnici Kočevskega zbora je bila posvečena svečana akademija v KKC. Zbranim je spregovoril predsednik OZZB za vrednote NOB Uroš Dular, topliški župan Franc Vovk, v kulturnem programu pa so nastopili topliški MePZ, MePZ upokojeincev iz Straže, recitatorji, osnovnošolci idr.

KOSTANJEVICA, 25. aprila – OŠ Jožeta Gorjupa je pripravila 19. otroški ekstempore z naslovom Mostovi, na katerem je sodelovalo 70 mladih likovnikov iz Slovenije in tujine. Na otvoritvi del v Lamutovem likovnem salonu je bil slavnostni govornik ljubljanski župan Zoran Jankovič, o razstavi je spregovorila Jasna Kocuvan, v programu pa so sodelovali učenci šole, kostanjeviški pihalni orkester in artiški tamburaški orkester KUD Otona Župančiča.

LJUBLJANA, 25. aprila – Društvo Rastoča knjiga je v prostorih NUK podelilo nagrado rastoča knjiga akademiku in pesniku Tonetu Pavčku ob njegovi osemdesetletnici kot priznanje za vse, kar je dobrega naredil za slovensko kulturo in ugled Slovenije v svetu.

METLIKA, 25. aprila – Začel se je dvodnevni festival ulične umetnosti, filma in glasbe.

MIRNA, 25. aprila – V Domu Partizan je bila prireditev Za Mirno z ljubeznijo.

NOVO MESTO, 25. aprila – V KC J. Trdine je potekala regijska revija plesnih skupin Dolenjske, Bele krajine in Posavja pod skupnim naslovom Plesne miniature. – Gost Literarne preje v Knjižarni Goga je bil Jurij Hudolin.

RIBNICA, 25. aprila – V cerkvi sv. Štefana je bil dobrodelni koncert Lions kluba Ribnica, na katerem so nastopili dekliški pevski zbor Deorina in Karl Jenkins.

ČRNOMELJ, 26. aprila – V Galeriji Laterna so odprli razstavo Marije Mestek. – Na trgu pred cerkvijo Sv. Duha je potekalo likovno ustvarjanje, nastopi folklornih skupin in druge prireditve v okviru jurjevega.

DOBOVA, 26. aprila – Gasilski pihalni orkester Loče je v KD pripravil z mažoretkami koncert Z glasbo okoli sveta.

MOKRONOG, 26. aprila – Pozdravljen, praznični dan, je bil naslov prvega dela območne revije odraslih pevskih zborov v KD.

BREŽICE, 27. aprila – V ateljeju Vladke Sumrek v Črncu so odprli razstavo del, nastalih na otroški likovni koloniji Počitnice 2008.

TREBNJE, 27. aprila – V KD je potekal drugi del območne revije odraslih pevskih zborov pod naslovom Pozdravljen, praznični dan.

NOVO MESTO, 30. aprila – V KC J. Trdine si je bilo mogoče ogledati 4. mednarodni folklorni festival SloFolk. Predstavile so se folklorne skupine iz Bosne in Hercegovine, Češke, Madžarske in Španije ter domača folklorna skupina Kres iz Novega mesta. V petih dneh so festivalski koncerti potekali še v Šentvidu pri Stični, Šmartnem pri Litiji in v Artičah. – V klubu Lokal-Patriot je bila projekcija kratkih filmov novomeških filmskih avtorjev Nejca Gazvode in Filipa Robarja Dorina.

ŠENTJERNEJ, 30. aprila – Na hipodromu je potekalo 11. prvomajanje – rockovanje in kresovanje z nastopi skupin.

APRIL

BREŽICE, aprila – Šestnajstim varovancem enote Varstveno delovnega centra so v Knjižnici podelili Kekčeve bralne značke.

KOSTANJEVICA, aprila – Učenci so v OŠ Jožeta Gorjupa pripravili 4. Gorjupov literarni večer.

NOVO MESTO, aprila - V klubu LokalPatriot se je s prvo samostojno razstavo, izbranimi grafikami, predstavila novomeška ljubiteljska likovna ustvarjalka Sabina Šiler Hudoklin. – V Galeriji RIC so odprli razstavo Novo mesto v mavrici 14 ljubiteljskih slikarjev, članov Likovno-kulturnega društva Mavrica. Dela je predstavil mentor skupine Marjan Maznik, glasbeni priidih dogodku pa so prispevali učenci GŠ Marjana Kozine Novo mesto. – Indonezijski veleposlanik v Republiki Sloveniji Tryyona Wibowa je GŠ Marjana Kozine in njenemu ravnatelju Zdravku Hribarju na slavnostni akademiji ob občinskem prazniku podelil častno priznanje indonezijske vlade za širjenje indonezijske kulture v Novem mestu in Sloveniji. V novomeški glasbeni šoli namreč uporabljajo indonezijske tradicionalne instrumente kalintage in anklunge. – V avli Policijske uprave je direktor mag. Anton Olaj odprl razstavo likovnih del Franca Urbančiča, člana KUD Revoz. – Pri banjaluški podružnici Združenja književnikov Srbske v zbirki Sodobna poezija je izšla nova, dvojezična pesniška zbirka novomeške pesnice Marjance Kočever z naslovom Kristalis. Za likovno popestritev knjige je poskrbel novomeški slikar Janko Orač. – V Dolenjskem muzeju so ob dnevu upora proti okupatorju povabili na ogled filma o Novem mestu skozi čas in stalne razstave NOB. – V založništvu celjske Mohorjeve družbe je izšla nova knjiga novomeškega pesnika Smiljana Trobiša z naslovom Tam so daljave čiste. – Med desetimi finalisti za ugledno književno nagrado kresnik, ki jo časopisna hiša Delo podeljuje za najboljši slovenski roman leta, je ponovno mladi in uspešni novomeški pisatelj Neje Gazvoda, ki se za to nagrado poteguje z romanom Sanjajo tisti, ki preveč spijo.

RABZOR, aprila – Gost 51. Razborskega večera je bil šolski zdravnik in psihoterapevt dr. Viljem Ščuka iz Novega Gorice.

SEVNICA, aprila – V galeriji na gradu se je na 22. samostojni razstavi predstavil mariborski kipar Franc Tobias, prijatelj sevniških umetnikov. Umetnika je predstavila mariborska kustodinja Andreja Borin.

SMARTNO PRI LITIJ, aprila – V KD je potekalo 28. srečanje tamburašev in mandolistov Slovenije. Nastopilo je 15 skupin iz vse Slovenije. Srebrno priznanje sta prejeli tamburaški skupini OŠ Dragatuš in metliške folklorne skupine Ivana Navratila; zlato priznanje je šlo v roke Tamburaškemu orkestru GŠ Črnomelj in Tamburaški skupini Viniški tamburaši KUD Otona Župančiča Vinica. Tamburaška orkestra KUD Otona Župančiča Artiče in Dobreče pa sta si priigrala še dve zlati posebni nagradi.

Uporabljene kratice:

AGRFT: Akademija za gledališče, radio, film in televizijo

DU: društvo upokojencev

CIK: center za izobraževanje in kulturo

GD: gasilski dom, gasilsko društvo

GŠ: glasbena šola

JSKD: Javni sklad za kulturne dejavnosti

KC: kulturni center

KS: krajevna skupnost

KKC: kulturno-kongresni center

KD: kulturni dom, kulturno društvo

KUD: kulturno-umetniško društvo

KS: krajevna skupnost

MC: mladinski center

MePZ: mešani pevski zbor

MPZ: moški pevski zbor

MK: Mladinska knjiga

MKK: mladinski kulturni klub

OPZ: otroški pevski zbor

OŠ: osnovna šola

PGD: prostovoljno gasilsko društvo

PZ: pevski zbor

RIC: razvojno-izobraževalni center

SAZU: Slovenska akademija znanosti in umetnosti

TD: turistično društvo

ZIK: zavod za izobraževanje in kulturo

ZKD: zveza kulturnih društev

ŽPZ: ženski pevski zbor

RAST

REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBENA VPRAŠANJA
LETNIK XIX., JULIJ 2008, št. 3-4 (117-118), ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

- IZDAJATELJICA:** Mestna občina Novo mesto, zanjó župan Alojz Muhič
- SOIZDAJATELJICE:** Občine Črnomelj, Dolenjske Toplice, Mirna Peč, Mokronog-Trebelno, Semič, Straža, Šentjernej, Šentrupert, Škočjan, Šmarješke Toplice, Trebnje in Žužemberk ter Knjigarna Goga
- SVET REVIJE:** Predsednica sveta: Staša Vovk (Mestna občina Novo mesto), člani: Rudolf Cerkovnik (Žužemberk), Anica Jakša (Semič), Marjan Grahut (Šmarješke Toplice), Ksenija Khalil (Črnomelj), Cvetka Klobučar (Škočjan), Jože Kumer (Dolenjske Toplice), Mitja Ličen (Knjigarna Goga), Stane Peček (Trebnje in Mokronog-Trebelno), Aleksander Rupena (Mirna Peč), Ida Zagorc (Šentjernej), Jože Zupan (Šentrupert)
- UREDNIŠTVO:** Barica Smole (odgovorna urednica), Ivan Gregorčič (namestnik odgovorne urednice, Literatura), Dragica Breščak (Kultura), dr. Marko Koščak in Joža Miklič (Družbena vprašanja), Milan Markelj (Odmevi in odzivi), Janko Orač (likovni urednik)
- NASLOV UREDNIŠTVA
IN TAJNIŠTVA:** Mestna občina Novo mesto, Seidlova 1, 8000 Novo mesto, s pripisom: za revijo Rast, tel.: (07)39-39-253, faks: (07) 39-39-208, elektronska pošta: rast@novomesto.si.
- SPLETNA STRAN** www.revijarast.com
- TAJNIK REVIJE:** Franc Zaman – Uradne ure ob sredah od 9. do 13. ure, tel.: (07) 39-39-210 in 041-845-729.
- LEKTOR:** Peter Štefančič
- NAROČNINA:** Podračun Mestne občine Novo mesto, št. 01285-0100015234, s pripisom: za revijo Rast. Letna naročnina za fizične osebe je 18,80 EUR, za pravne osebe 31,30 EUR. Ta številka stane v prosti prodaji 4,20 EUR. Odpovedi so možne samo v začetku koledarskega leta.
- PRISPEVKI:** Rokopise sprejemajo tajnik revije in uredniki. Nenaročenih rokopisov in drugih gradiv ne vračamo. Želena je, da so prispevki napisani z računalnikom, stiskani v dveh izvodih s širokim razmikom (30 vrst na stran). Zapisi naj bodo shranjeni v formatu MS Word, rtf ali txt.
- NAKLADA:** 500 izvodov
- PRIPRAVA ZA TISK:** MiM
- TISK:** Tiskarna Novo mesto
- Na podlagi Zakona o davku na dodano vrednost (Uradni list RS, št. 89/98) je revija uvrščena med proizvode, za katere se obračunava davek na dodano vrednost po stopnji 8,5 odst.
- Izhaja dvomesečno
- PODPORNIKI:** Izid te številke so podprli: Mestna občina Novo mesto, Ministrstvo Republike Slovenije za kulturo, občine soizdajateljice, Krka, d. d., Trimo Trebnje.

SODELAVCI TE ŠTEVILKE

David Bedrač, prof. slovenščine, Ptuj

Rasto Božič, svobodni novinar, Novo mesto

Boris Golec, dr. zgodovinskih znanosti, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Marka Kosa, Ljubljana

Ivan Gregorčič, prof. slovenščine in književnosti, OŠ Mirna na Dolenjskem, Rakovnik pri Šentrupertu

Stanislav Južnič, dr. fizikalnih znanosti, Ljubljana

Oži Lorber, prof. umet. zgodovine, višja kustosinja, Posavski muzej Brežice

Zilhad Ključanin, pisatelj, pesnik, urednik iz BiH

Borut Križ, univ. dipl. arheolog, višji kustos, arheolog, muzejski svetovalec, Dolenjski muzej Novo mesto, Novo mesto

Lidija Markelj, univ. dipl. novinarka, Dolenjski list, Novo mesto

Joža Miklič, univ. dipl. ekonomistka, svetovalka, generalistka, Novo mesto

Goran Milovanović, univ. dipl. sociolog kulture in filozof, kustos, Galerija Božidarja Jakca, Kostanjevica na Krki

Tone Pavček, pesnik, prevajalec, urednik, Ljubljana

Stane Peček, glasbenik, kulturni delavec, Mokronog

Aleksandra Rošer, univ. dipl. umetnostna zgodovinarica in kustosinja, Mislinja

Zorka Skrabl, prof. zgodovine in sociologije, arhivska svetovalka, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Dolenjsko in Belo krajino, Novo mesto

Barica Smole, urednica, pisateljica in prevajalka, Trebnje

Maja Smole Đorđević, prof. biologije, oblikovalka, Nova Gorica

Marica Škorjanec, prof. slavistike, Ljubljana

Franci Šali, prof. sociologije, Vavta vas

Zlatko Topčić, dramatik, pisatelj, scenarist in urednik, Sarajevo

Suzana Tratnik, magistra sociologije, pisateljica, prevajalka, publicistka, Ljubljana

Igor Vizjak, univ. dipl. sociolog, Razvojni center Novo mesto, Straža

82
RAST
2008

KNJIŽNICA H. JARČA
Domoznanski oddeltek

200905259, 3/4

COBISS c

RAST - JULIJ 2008

MESTNA OBČINA NOVO MESTO